আই

বীৰেন ভট্টাচাৰ্য্য

শ্ৰীভূমি পাব্লিচিং কোম্পানী
কলিকতা

প্ৰথম প্ৰকাশ :
আহিন। ১৮৮২ শক

প্ৰকাশক :
শ্ৰীঅৰুণ পুৰকায়স্থ
শ্ৰীভূমি পাব্লিচিং কোম্পানী
৭৯ মহাত্মা গান্ধী ৰোড্
কলিকতা—৯।
মুদ্ৰক :
শ্ৰীলালমোহন দত্ত
সাধনা প্ৰেছ
৩১/১ ঘোষ লেন,
কলিকতা—৬
বেটুপাটৰ শিল্পী :
গণেশ বসু

মূল্য ৩৲ টকা মাত্ৰ

ফাগুন সোমোৱাৰ লগে লগে ঢেকিয়াখোৱা গাৱঁৰ ওখ বাঁহনিডৰাই বতাহত বাগৰি বাগৰি এনেকৈ বিনাবলৈ ধৰিলে যেন ক'ৰবাত কোনোবা ঢুকালহে। বাছাৰ সৰু চকুযুৰি বৈ গল। গছ গছনিবোৰৰ গাত ৰাইখ্ নাই। সি মন কৰিলে, বতাহত আলৈ-আথানি হৈ বাঁহনিৰ পৰা উৰি আহি কেইজনীমান কাউৰীয়ে এজোপা শকত কঠাল গছত আশ্ৰয় লৈ কা কা কৈ আৰ্ত্তনাদ কৰিছে। কঠাল গছ জোপা ইমান শকত যে অনেক যুঁজিও বতাহে গা লবাব পৰা নাই। সেই ধীৰ স্থিৰ গম্ভীৰ কঠাল জোপাই বাছাৰ মনত বাবা ভোলানাথৰ মূৰ্ত্তি মনত পেলাই দিলে। বাবা ভোলানাথৰ দেহত এডাল লেঙুটৰ বাহিৰে আৰু একো নাই, গাটো ছাই-ভস্মই আৱৰি ৰাখে; মূৰত থকা ৰঙচুৱা চুলিৰ জটটো দোলৰ দৰে জিলিকি থাকে। কেতিয়াবা অকস্মাতে বাবা ভোলানাথ আহি সিহঁতৰ ঘৰ ওলায়হি; দেউতাক থকা কালত বোলে প্ৰায়ে আহিছিল। বাবা ভোলানাথ আহিলে বাৰীৰ চুকৰ এই কঠাল জোপাৰ তলতে ৰহেহি। বাছাৰ এতিয়াও মনত পৰে, ভোলানাথে চিলিমে চিলিমে ভাঙ উকুৱাই অনবৰত ব্যোম ব্যোম কৰি তাৰ সৰু মনত সদায় এক বিস্ময় আৰু কৌতুকৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

কাউৰী কেইজনীয়ে বৰ বেছিকৈ কল্কলাবলৈ ধৰিলে। সেই শব্দৰ লগে লগে দূৰৰ পৰা গাৱঁৰ মানুহবোৰৰ মাত উটি আহি বাছাৰ

কাণত পৰিলহি। মাকে সদায় কয় যে কাউৰীয়ে কল্‌কলালে আলহী আহে। বাছাই ভাবিলে সেইদিনাও সিহঁতৰ ঘৰলৈ কোনোবা আহিব। আজি তাৰ বিদ্যাৰম্ভৰ দিন, মাকে কিবা সকাম পাতিছে। বৰ্ত্ম পণ্ডিত এতিয়াই আহিব। মাকে নিমন্ত্ৰিত আলহীক খুৱাবৰ বাবে চিৰা-আখৈ-পিঠা কৰি থৈছে। গতিকে আলহী বেছি হ'ব যেনেই বোধ হয়।

তেতিয়া পুৱাৰ বেলিয়ে বাছাহঁতৰ ফুলনিখনত পোহৰ বিলাই-ছিল। নিয়ৰৰ টোপালবোৰ মুকুতাৰ দৰে জিলিকিছিল। ওচৰৰে টকৌ গছ কেইজোপাৰ পৰা টপ্ টপ্ কৰে নিয়ৰ সৰিছিল, যেন কোনোবা বাটত আশ্ৰয় লোৱা যাত্ৰীৰ ছাতিৰ ওপৰতহে বৰষুণ সৰি পৰিছে। কাষৰ পুখুৰীত পোনা মাছবোৰে বঙত উৰুলীকৃত হৈ সাতুৰি ফুৰিছিল। হাতেৰে মোহাৰি মোহাৰি চকুৰ ফেচকুৰি গুচাই বাছাই বিদ্যাৰম্ভৰ কথাকে ভাবিছিল। সিহঁতৰ চুবুৰীটোত পঢ়া লৰা কম। তাৰ সমনীয়া লৰা বেছি ভাগেই নপঢ়া-নুশুনাকৈ কাল কটাই দিছে। বেছি ভাগৰে ভাব, খেতিয়কৰ লৰাই পঢ়ি কি কৰিব? খেতিয়কৰ লৰাৰ কাম হৈছে একমাত্ৰ হাল বোৱা। কিছুমানৰ ভাব, "অকল কঠীয়া সিচি কি হ'ব, যদি ৰুবলৈ মাটিয়েই নাই"—অৰ্থাৎ ধন নাই যেতিয়া পঢ়া মিছা।

বাছাৰ ক্ষেত্ৰত কিন্তু এই কথা নেখাটে। বামুণৰ লৰা নপঢ়িলে খাব কেনেকৈ? তাৰ বাপেক ঢুকাইছে, মাক কিন্তু তাক পঢ়ুৱাবৰ বাবে দৃঢ়-প্ৰতিজ্ঞ। মাটি-বাৰী বন্ধকত দি হলেও মাকে তাক পঢ়ুৱাবই। অলপ বুজন হোৱাৰ লগে লগে সি যেতিয়া ওচৰ-চুবুৰীয়া লৰা-ছোৱালী-বোৰৰ লগত দিনৰ দিনটো উদণ্ডীয়া গৰুৰ দৰে ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে, তেতিয়া মাকৰ মহা-চিন্তা হ'ল, আৰু সেয়ে অতি সোনকালে বিদ্যাৰম্ভৰ আয়োজন কৰিলে। মাত্ৰ কেইদিন মান আগতে সি ঘৰলৈ পলমকৈ অহা দেখি মাকে চকুলো টুকিছিল। সেই চকুলো দেখি কিয় জানো তাৰ অন্তৰত বৰ আঘাত লাগিল, মাকৰ বেজাৰ পাতলাবৰ বাবে

সি ক'লে: "মা, তই নেকান্দিবি, মই পঢ়িম। ডাঙৰ মানুহ হ'ম, মটৰ কিনিম..."। মাকে তেতিয়া তাৰ গালে-মুখে হাত ফুৰাই কৈছিল, "বাছা, ডাঙৰ মানুহো হ'ব নেলাগে; মটৰো নেলাগে। কেৱল ভাল হ, মানুহে যাতে আমুকৰ লৰা বুলি ক'লে বেয়া নোবোলে।" ইয়াৰ পিচত মাকে তাৰ কোমল গাল দুখনত দুটি মৰমৰ চুমা খাইছিল।

বাছাৰ বিদ্যাৰম্ভৰ দিন বুলিয়েইনেকি কাজলীজনীয়েও আজি গাখীৰ আদ্‌পোৱামান বেছিকৈ দিলে। গাখীৰ খীৰাই কৰিয়াটো লৈ গোহালিৰ পৰা ওলাই আহোতে মাকৰ মনটো সেই বাবে নাচি আহিল। কিন্তু চোতালতে ধ্যান-মগ্ন শিশু যোগীৰ দৰে বৈ থকা ধুনীয়া পুতেকক দেখি মাকৰ মনটো হঠাতে এক অচিন দুখত সেমেকি গ'ল। কৰিয়াটো মাটিত থৈ তাক কোলাত তুলি লৈ হিয়া উবুৰিয়াই তেওঁ এটি চুমা খালে। লগে লগে ওচৰত পোৱালী দেখি গাইৰ ওহাৰৰ পৰা অপোনা-আপুনি গাখীৰ ওলোৱাৰ দৰে মাকৰ দুচকুৰ পৰা আনন্দৰ লোতক ওলাবলৈ ধৰিলে। মাকৰ কোলাত কিছুপৰ থিৰেৰে বৈ, বাছাৰ মন হঠাতে অদূৰৰ কিবা এক আকৰ্ষণত অস্থিৰ হৈ পৰিল। আলিবাটলৈ চাই সি চিঞৰি উঠিল "সৌৱা বাবা ভোলানাথ আহিছে!" কথা কোৱাৰ লগে লগে সি মাকৰ কোলাৰ পৰা নামি দৌৰি গৈ পদূলিমুখত সিফালৰ পৰা অহা বাবা ভোলানাথৰ আগত থিয় হ'লগৈ। তাৰ দুষ্ট হাতখনে ভোলানাথৰ কমণ্ডলুটো টানিবলৈ ধৰিলে।

মাকে বাবাক দেখি সন্তৰ্পনে ওৰণিখন ভালকৈ টানি ললে আৰু আস্তে-ব্যস্তে তেওঁক নি কঠালতলত ফু মাৰি বহিবলৈ দিলে বাবায়ো বাঘৰ ছালখন পাৰি তাতে বহি পৰিল। ওচৰতে বহি বাছাই তেওঁৰ গোটেই শৰীৰটো পুঙ্খানুপুঙ্খ ৰূপে পৰীক্ষা কৰিবলৈ ধৰিলে। কৌতুহল আৰু বিস্ময়ত তাৰ ফুকলীয়া মন অভিভূত হৈ পৰিল। বাবাৰ মাজত অলৌকিক কিবা এটা প্ৰত্যক্ষ কৰা দৰে তেওঁৰ বহা-মেলা,

কথা, কাম-কাজ সকলোবোৰকে কৌতুহলেৰে নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ ধৰিলে। ক্ৰমাৎক্ৰমে বাবাৰ সি ইমান কাষ চাপি গৈছিল যে শেহত বাবাৰ মোনাত হাত ভৰাই তাৰ পৰা কৌতুহলোদ্দীপক আৰু বিস্ময়কৰ নতুন কিবা বস্তু উলিয়াবৰ বাবে সি যত্ন কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ কাণ্ড দেখি মাকে তাক ঢমক্ লগালে আৰু বাবাৰ কাষৰ পৰা অলপ দূৰলৈ টানি নি তাতে থিয় হৈ থাকিবলৈ ক'লে। মাকৰ হকাবধা পাই বাছাৰ মন বেজাৰত সেমেকি গ'ল। সেই দৃশ্য দেখি বাবাই অকস্মাতে হি হি কৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে আৰু ক'লেঃ "আহ্ বাছা আহ্। মা জগদম্বাই খং কৰিলেও বাবা ভোলানাথে তোক ৰক্ষা কৰিব।" বাবাৰ মুখত এনে খোলা হাঁহি আৰু লৌকিক কৌতুক শুনি বাছা আচৰিত হ'ল, কিন্তু ভিতৰি ভালো পালে। বাবাজীৰ আহ্বানক্ৰমে সি বাবাজীৰ কোলাত সোমাই পৰি তেওঁৰ ডিঙিৰ মুণ্ডমালা আৰু জটৰ চুলি লিৰিকিবিদাৰি খন্তেকতে নিজক পাহৰি গ'ল। ইফালে ফাগুনৰ বলিয়া বতাহত বাঁহনিয়ে আগৰ দৰেই বিনাই ৰ'ল। কাউৰী কেইজনীয়ে অনাহকতে বাৰে বাৰে আৰ্ত্তনাদ কৰি উঠিল। তাৰ দৃষ্টি সেইবোৰলৈ ঘূৰি নগল। কেৱল কঠাল জোপাই আগৰ ৰূপ পৰিহাৰ কৰি বাবা ভোলানাথৰ দেহত বিলীন হৈ পৰিল। বাছাই কঠাল জোপাৰ কথা পাহৰি গ'ল।

মাকে বাবাক ক'লে, "বাবা আপুনি বহক। মই গা-পা ধুই আহোঁ। আজি কিন্তু আপুনি আমাৰ অন্ন-জল গ্ৰহণ কৰিব লাগিব।"

ভোলানাথে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। "মা জগদম্বাৰ ফান্দত পৰিলে আৰু ৰক্ষা ক'ত?" সন্ন্যাসীৰ হৃদয়ৰ বৈৰাগ্য ভেদ কৰি ফুটি ওলোৱা এই অপূৰ্ব্ব মৰমৰ পৰশত বাছাৰ মাকৰ অন্তৰ হঠাতে আৰ্দ্ৰ হৈ পৰিল। গিৰিয়েক চন্দ্ৰনাথ জীয়াই থকা কালত সন্ন্যাসী তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ প্ৰায়ে আহিছিল। আপোন-ভোলা গিৰিয়েকৰ সৈতে সন্ন্যাসীৰ স্বভাৱৰ অদ্ভুত মিল। দুয়ো যেন এই সংসাৰত থাকিবলৈ অহা দুজন আলহীহে। সংসাৰৰ কোনো বস্তুৰে প্ৰতি তেওঁলোকৰ মোহ নাই। চন্দ্ৰনাথ পৰিয়াল পৰিজনৰ মাজত থাকিও যেন সকলোৰে লগত সম্পৰ্ক ৰহিত

আৰু একান্ত অকলশৰীয়া। তেওঁৰ হৃদয় সংসাৰৰ সকলো বন্ধনৰ পৰা মুক্ত এটি যেন বনৰীয়া চৰাই। গীতা-উপনিষদ-ভাগৱত-পুৰাণৰ চৰ্চ্চাত চন্দ্ৰনাথ পণ্ডিতৰ কঠাল-তল সদায় ৰৌ ৰৌৱাই থাকে, আৰু সন্ন্যাসী অহা কেইদিন শোৱন-খাৱনো ৰহিত হয়। ধৰ্ম্ম ব্যাখ্যাৰ মাজে মাজে চিলিমে চিলিমে মোহনী ভাঙ খাই সন্ন্যাসীয়ে তন্ময় হৈ থাকে। কিন্তু সময় বুজি হঠাতে তেওঁ সকলো কাম এৰি ধ্যানস্থ হয়, আৰু কেতিয়াবা আসনত বহি ৰাতি-দিন ছেদ-ভেদ নোহোৱাকৈ কটাই দিয়ে। ঢেকিয়া-খোৱা আৰু ওচৰ-পাজৰৰ গাওঁবোৰত সন্ন্যাসীৰ মহিমাৰ কথা সকলোৱে জানিছিল আৰু মানুহে তেওঁক নিৰ্ব্বিকল্প মহাসাধক বুলি গণ্য কৰিছিল। বহুতো মানুহে দুৰাৰোগ্য ব্যাধি আৰু দুৰ্জ্জয় মনোকষ্টৰ পৰা উদ্ধাৰ পাবৰ বাবে সন্ন্যাসীৰ ওচৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা উপায় বিচাৰি আহে। সন্ন্যাসীয়ে সহাস্যে সিহঁতক বিদায় দি কয় যে এই বিলাকত তেওঁৰ দখল নাই। সন্ন্যাসীৰ এই বিনয়পূৰ্ণ বাক্য মানুহে মানি নলৈ চন্দ্ৰনাথকে নানা অনুময়-বিনয় কৰি কৈ যায় যাতে তেওঁ সন্ন্যাসীৰ পৰা অব্যৰ্থ মহৌষধ অথবা কবচ কেইটামান আদায় কৰি লব পাৰে। কিন্তু চন্দ্ৰনাথৰ সহস্ৰ অনুনয়-বিনয় অথলে যায়; তেওঁ হাঁহি হাঁহি কয়, "চন্দ্ৰনাথ, এই বোৰততো মোৰ অধিকাৰ নাই।" অৱশ্যে সন্ন্যাসীয়ে যে একেবাৰে চিকিৎসা নেজানিছিল, এনে নহয়। চন্দ্ৰনাথৰ এবাৰ সন্নিপাত জ্বৰ হওঁতে সন্ন্যাসীয়ে নিজে তেওঁৰ লগত থাকি শুশ্ৰূষা কৰি দৰব খুৱাইছিল আৰু ভাল কৰিছিল। কিন্তু সেই এবাৰেহে যি তেওঁ চিকিৎসা কৰিলে। তাৰ পিচত সংসাৰৰ মায়া-পৰিত্যাগী যোগী সন্ন্যাসীৰ হাতৰ পৰা কোনেও ঔষধ বিচাৰি পোৱা নাই। তেওঁৰ গুৰিলৈ সাংসাৰিক সাধনৰ অভিপ্ৰায়ে যোৱাও অৰ্থহীন। সন্ন্যাসীৰ একমাত্ৰ দেয় হৈছে আধ্যাত্মিক মহৌষধ—যি মহৌষধৰ বলত মানুহে সদ্গতি লাভ কৰি সকলো জন্মৰ নিকাৰৰ মুক্তি পায়। চন্দ্ৰনাথে পিচলৈ এই কথা বুজি মানুহবোৰক দৰব বিচাৰি আহিবলৈ হাক দিছিল।

বাছাৰ মাকৰ এইবোৰ কথা মনত আছে। সেই কাৰণে তেওঁ

সন্ন্যাসীৰ ওচৰত অন্নজল নিবেদন কৰি আশীৰ্ব্বাদ গ্ৰহণৰ বাহিৰে আন আকাঙ্ক্ষা একো কৰা নাছিল। কিন্তু সন্ন্যাসীৰ পৰা কোনো পোন-পটীয়া উত্তৰ নেপাই স্পষ্ট ভাৱে সন্ন্যাসীৰ ইচ্ছা জানিবৰ অৰ্থে ক'লে "বাবা, ক'তা আপুনি দেখোন একো উত্তৰ নিদিলে !"

বাবাই ক'লে, "গৃহস্থীৰ অন্নজল গ্ৰহণ কৰা সন্ন্যাসীক নুশুৱায় আই।"

বাছাৰ মাক নিৰুপায়ত পৰিল। পূৰ্ব্বেও সন্ন্যাসী আহিলে কঠাল তলতে থাকে কিন্তু কাৰো ঘৰত নাথায়। খায়ো খুব কম। কেতিয়াবা পোৱা সিধাৰে আৰু কেতিয়াবা ফল-মূলেৰে আহাৰ গ্ৰহণ কৰি সন্ন্যাসীয়ে কাল কটাইছিল। সেইবাবে ভাত খাবলৈ কৰা অনুৰোধ তেওঁ আজিও প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে। বাছাৰ মাকে মনে মনে লাজ পালে, আৰু কি কৰিম কি নকৰিম ভাবি দোধোৰ মোধোৰত ক'লে : "তেনেহলে বাবা, বহক। মই গা-পা ধুই আহোগৈ। আপোনাৰ আশীৰ্ব্বাদ লব লাগে। তাতে আজি বাছাৰ বিদ্যাৰম্ভৰ দিন।"

কথাষাৰৰ অদ্ভুত প্ৰতিক্ৰিয়া হ'ল; বাছাৰ মাকৰ ফালে চাই সন্ন্যাসীয়ে ক'লে, "বাৰু আই। বাছাক আশীৰ্ব্বাদ দিম। তুমি গা ধুই আহা।" বাছাৰ মাক গ'লত সন্ন্যাসীয়ে বাছাক লৈ ধেমালি কৰিবলৈ লাগিল; লৰালিত কণ শিশু চাৰ নে ডাঙৰ শিশু চাৰ তাক ধৰিব পৰা নগল। মাক গা ধুবলৈ গ'ল। বাছাই সন্ন্যাসীৰ মোনা জোকাৰি জোকাৰি ৰঙা কাপোৰ এখন, গছৰ শিপা চুডাল মান, ভাঙ কুটা কটাৰী এখন আৰু সৰু নোটবুক এটি উলিয়াই তেওঁক সুধিলে "বাৰু বাবাজী, তোমাৰ গাত কাপোৰ নাই কিয় ?

"যাৰ ঢাকিবলৈ লাজেই নাই, তাক কাপোৰ কেলেই ?"

"তোমালোকৰ লাজ নেলাগে !"

"ওহোঁ। আমি যে দিগম্বৰ !"

"দিগম্বৰ মানে কি ?"

"নাঙঠ" বুলি সন্ন্যাসীয়ে হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

বাছাই একো নুবুজিলে। কিয় তাৰ দৰে সৰু লৰা এটাই কাপোৰ পিন্ধে অথচ বাবাৰ দৰে ডাঙৰ মানুহ এটাই কাপোৰ নিপিন্ধে ? "তুমি কাপোৰ নিপিন্ধা, তেন্তে মই পিন্ধো কিয়? মাই কালি যোৰহাট বজাৰৰ পৰা এটা নতুন ছোলা অনাই দিছে।"

সন্ন্যাসীয়ে তাৰ গালে-মুখে হাত ফুৰাই ক'লে, "কাপোৰ পিন্ধিলে ডাঙৰ হবা বুজিছা।"

বাছাই সুধিলে, "তুমি সৰু হৈয়ে থাকিবা নেকি ?"

"ডাঙৰ হৈনো কি কৰিম ? মানুহ যিমানেই ডাঙৰ নহওক, মা জগদম্বাতকৈ কোনো ডাঙৰ হব নোৱাৰে। আমি যিমানেই ডাঙৰ নহও কিয়, মাই সদায় সৰু বুলিয়েই ভাবে।"

সন্ন্যাসীৰ মাক গৰাকীৰ কথা শুনি বাছা আশ্বস্ত হ'ল। হক তেও, সকলোৰে মাক আছে। সেই মাকৰ মানত সন্ন্যাসী এতিয়াও সৰু বাছা।

বাছাৰ মনত কল্পনাৰ পাখি লাগিল। মনে মনে সি মা জগদম্বাৰ ৰূপ কল্পনা কৰিবলৈ ধৰিলে। এই মাক থাকে ক'ত ? তেওঁ কৰে কি ? তেওঁ তাৰ মাকৰ দৰে ধান বানে নে নাই, খৰি ফালে নে নাই, গাখীৰ খীৰাই নে নাই ! কল্পনাতে উৰি উৰি ক্লান্ত হ'লত সি সন্ন্যাসীক সুধিলে, "তোমাৰ মা ক'ত আছে ?"

এই নিৰ্দোষ প্ৰশ্নত সন্ন্যাসী খুব সন্তুষ্ট হ'ল। কাৰণ এই প্ৰশ্নটো তেওঁ সদায় কৰে নিজকে; তাৰ উত্তৰেই হৈছে তেওঁৰ জীৱন। তেওঁ ক'লে, "মা সকলোতে আছে। তেওঁ মোৰ মা, কিন্তু জগতৰো আই।"

"আই মানে কি !" বাছাই সুধিলে।

সন্ন্যাসীয়ে জানিছিল যে মা আৰু আইৰ মাজত প্ৰভেদ নাই, মাত্ৰ বোলাৰ অভ্যাসত যি প্ৰভেদ, সেয়ে। কিন্তু বাছাৰ মনত মাৰ এক বহল কল্পনা জাগৰিত কৰিবৰ মনেৰে তেওঁ কলে, "সকলোৰে মাক।"

"তেওঁ থাকে ক'ত ?" বাছাই আচৰিত হৈ সুধিলে।

"ইয়াত।" বুলি সন্ন্যাসীয়ে নিজৰ দেহলৈ আঙ‌ুলিয়ালে। বাছা

আৰু আচৰিত হ'ল। সন্ন্যাসীয়ে কয় কি! সি তৎক্ষণাৎ ক'লে, "আইক দেখুৱাবানে? দেখুওৱা না!"

সন্ন্যাসীয়ে বিপাঙত পৰি ক'লে "বাছা, তোমাৰ মাৰাই মোৰ আই।"

"মা!"

"অঁ। মাৰকে সেই আই বুলি ভাবিবা।"

"মোৰ মা সকলোৰে আই?"

"অঁ।" বুলি সন্ন্যাসীয়ে বাছাক যিমান আগ্ৰহেৰে কোলাত তুলি লৈছিল, ঠিক সিমান নিৰ্লিপ্তভাৱে তাক কোলাৰপৰা নমাই দি এচটা কাঠৰ ওপৰত ছুৰি কটাৰীৰে ভাঙ কুটিবলৈ লাগিল। সন্ন্যাসীৰ কোলাৰ পৰা বঞ্চিত হৈও বাছাই নিজৰ কৌতুহল নিবাৰণ কৰিব নোৱাৰিলে। সন্ন্যাসীক চাবলৈ আহি কঠাল-তল ভৰি পৰা এজাক লৰালৈ ইতিমধ্যে তাৰ চকু গ'ল। সিহঁতৰ আগত গৈ সি সগৌৰৱে ঘোষণা কৰিলে যে সন্ন্যাসীৰ এনেকুৱা এগৰাকী আই আছে যি গৰাকী সকলোৰে মাক। তাৰ মাকৰ মাজতে বোলে সেই আই আছে।

"হয়তোন, তোৰ মাৰক দেখোন আমি সবে আই বোলোঁ।" ৰীতিয়া বুঢ়া ভকতৰ পুতেক কেন্দুকলায়ে ক'লে।

"হেৰ তোৰ মাৰ দাড়ি-চুলি পকা সন্ন্যাসীৰ আই কেনেকৈ হ'ব! বয়সত বহুত সৰু।" খগ বায়েনৰ পুতেক যোগেনে তাৰ প্ৰতিবাদ কৰি ক'লে।

বাছাই সন্ন্যাসীক ভুল ধৰা সহ্য কৰিব নোৱাৰি খঙত ক'লে, "তইনো জান কিটো?"

সিহঁতে কোনেও সন্ন্যাসীৰ আইক চিনি নেপায়, তথাপি বাছাৰ ধাৰ কৰা জ্ঞানক ওফৰাই দিবলৈ যোগেনৰ বেছি পৰ নেলাগিল। বাছা একৰকম উপলুঙাৰ পাত্ৰৰ দৰে হৈ পৰিল। ফলত সি "আই"ক ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে মাৰি লৈ যোগেনক খেদি গ'ল। কাজিয়াৰ সূত্ৰপাত হৈছিল, কিন্তু তেনেতে বাছাৰ মাকে বাছাক চিঞৰি ভিতৰলৈ মাতিলে। ইফালৰপৰা বুঢ়া ভকতৰ লগত কথা পাতি পাতি ৰত্ন পণ্ডিত ভিতৰ

সোমাই আহিল। লৰাহঁতৰ কাজিয়া তৎক্ষণাৎ বন্ধ হ'ল আৰু বুঢ়া ভকতৰ ঢেৰেকনিৰ কোবত ক'ৰ লৰা কেনি পলাল তাৰ ঠিক নহ'ল। বাছাও সেমেনা-সেমেনিকৈ ভিতৰলৈ গ'ল।

ৰত্ন পণ্ডিতে সন্ন্যাসীক সন্তৰ্পণে সেৱা এটি কৰি পূজাৰ যো-জা কৰিবৰ বাবে গোসাই-ঘৰ পালেগৈ। বুঢ়া ভকতেও তেওঁক অনুসৰণ কৰি সেৱা জনাই কঠাল তলতে ফু মাৰি বহি পৰিল।

সন্ন্যাসীৰ ভাং কুটা শেষ হ'লত তেওঁ বুঢ়া ভকতলৈ মূৰ তুলি চালে। বুঢ়া ভকতে ক'লে, "কেতিয়াবা অহা হ'ল!"

"অলপ আগতে।"

"চন্দ্ৰনাথ গ'ল।"

"সবেই যাব।" বুলি চিলিমত কুটা ভাঙ ভৰাই সন্ন্যাসীয়ে হাঁহিলে। বুঢ়া ভকতে পদ মাতিলে,

"দেহ ভৈলে বৃক্ষ জীৱ পৰমাত্মা পক্ষীৰ আকাৰ হুই।"

গূঢ়াৰ্থ উপলব্ধি কৰি সন্ন্যাসীয়ে ঢেক্‌, ঢেক্‌কৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ইতিমধ্যে বাছাই বুঢ়া ভকতক এখন পিৰা দি গ'লহি। বুঢ়া ভকতে মাটিৰপৰা উঠি তাতে টিকাটো থ'লে। সন্ন্যাসীয়ে ভৰোৱা চিলিমটো হাতত লৈ তেনেতে চিঞৰিলে, "আই, অলপ জুই দিয়া।" তাৰ পিচত বুঢ়া ভকতলৈ চাই ক'লে, "সব ভুৱা। কেৱল এয়ে সত্য। একমাত্ৰ আইৰ বাহিৰে সব মিছা।"

বুঢ়াভকতে হুমুনিয়াহ ছাৰি ক'লে "আমি সংসাৰী জীৱ। সংসাৰৰ মায়া এৰিব পৰা নাই, ঈশ্বৰ! পিচে আজিকালি গোটেইখন ব্যভিচাৰ হ'ল। ধৰ্ম্মৰ বধ হৈছে, প্ৰভু! মানুহবোৰৰ লালসা বেছি হ'ল।"

"কামিনী-কাঞ্চনৰ মোহত মানুহ পাগল। লালসা নেবাঢ়িব কিয়?"

"কলি-কাল, ঘোৰ কলি কাল, প্ৰভু! ধৰ্ম্ম-মোক্ষ এইবোৰ বজাৰৰ বস্তু হ'ল।" বুঢ়া ভকতে ক'লে।

"সব কচু পাতৰ পানী, বুজিছা বুঢ়া ভকত। চন্দ্ৰনাথ গ'ল, তুমিও যাবা। এতেকে ভগৱানত শৰণ লোৱা।"

বুঢ়া ভকতে উত্তৰ দিবলৈ সময় নেপালে। গা ধুই শুধ্ বগা কাপোৰ পিন্ধি অহা বাছাৰ মাকৰ ফালে চাই বুঢ়া ভকত থৰ হৈ ৰ'ল। তেওঁৰ হাতত সিধা আৰু জুই। দুয়োটাকে আগবঢ়াই দি তেওঁ সন্ন্যাসীক সন্তৰ্পণে সেৱা কৰিলে। সন্ন্যাসীয়ে আশীৰ্ব্বাদ দি ক'লে "মনস্কামনা পূৰ্ণ হওক, আই। চন্দ্ৰনাথ বৰ সাধু পুৰুষ আছিল, তেওঁৰ লৰাও সাধু হ'ব।"

চন্দ্ৰনাথৰ কথা ওলালতে বাছাৰ মাকে চকুপানী ৰাখিব নোৱাৰিলে। কোনোৰকম আত্মসম্বৰণ কৰি তেওঁ ক'লে, "আশীৰ্ব্বাদ কৰক, মোৰো যেন সোনকালে গতি হয়!"

"ওহোঁ। নহয় আই, তোমাৰ যাবৰ নৌ হয় এথোন। বাছাক ডাঙৰ-দীঘল কৰা, বৰমইনাৰ বিয়া পাতা। তেহে যাব পাৰিবা।"

সন্ন্যাসীৰ আশিষ বাণী শিৰত লৈ বাছাৰ মাক লাহে লাহে সন্ন্যাসীৰ কাষৰ পৰা উঠি ভিতৰলৈ গ'ল। ভিতৰত পূজাৰ কাম বহুত বাকী আছিল।

বুঢ়া ভকতে সন্ন্যাসীৰ গুৰিত চন্দ্ৰনাথৰ পৰিয়ালৰ লগত সিহঁতৰ সম্বন্ধৰ কথা কৈ কৈ আপোন পাহৰা হ'ল। দুয়ো পৰিয়ালৰ ভিতৰত সম্বন্ধ ভাই-ককাইৰ দৰে; বাছাহঁতৰ মাটি সিহঁতে খায়। কিন্তু এতিয়া লৰাহঁতৰ দিনত সেই সম্বন্ধত লাহে লাহে ঘূণে ধৰিছে।

সন্ন্যাসীয়ে ভকতৰ কথা শুনি ক'লে "মাটি কম, মানুহ বেছি। সেয়ে গণ্ডগোল। মানুহে ক'ত মাটি খাব, মাটিয়েহে মানুহক খাইছে।" কথা কোৱাৰ লগে লগে বাবাৰ মনৰ আধ্যাত্মিক দুৱাৰ খোল খাই গ'ল। ধাৰাবাহিক গতিত ওলাই আহিল সংসাৰৰ অসাৰতা আৰু তাৰপৰা উদ্ধাৰ পোৱাৰ উপায়ৰ কথা। লালসা ত্যাগ কৰিব নোৱাৰিলে উদ্ধাৰ পোৱা টান।

কথা আৰু কিছুদূৰ আগ বাঢ়িলহেতেন, কিন্তু তেনেতে বাছাই ন ফলি-পুথি লৈ সন্ন্যাসীক সেৱা কৰিলেহি। লগে লগে সমজুৱা সকলো আহি সন্ন্যাসীৰ আষে-পাষে বহি পৰিলহি। সকলোৰে সমুখত

সন্ন্যাসীয়ে বাছাৰ হাতত ফলি গুটি দি "আই" শব্দটো লেখোৱালে। লগে লগে তাক কোলাত লৈ ক'লে, এই আইক অকল লেখিলেই নহ'ব, পঢ়িব লাগিব, জানিব লাগিব আৰু সশ্ৰদ্ধ ভালপোৱাৰে পূজা কৰিব লাগিব। সকলো সমজুৱাই বাছাৰ লেখা চাই আপোন আপোন মন্তব্য আৰু আশীৰ্ব্বাদ দিলে। বুঢ়া ভকতে মৰমতে বাছাক সন্ন্যাসীৰ কোলাৰপৰা নি নিজৰ কোলাত সুমাই লৈ ক'লে, "বোপাই অ', দেউতাৰৰ নাম ৰাখিবি, গাৱঁৰ নাম ৰাখিবি।" বাছাই মৰমত অভিভূত হৈ সুধিলে "বাৰু বুঢ়া ভকত, কেন্দুলাইহঁতে নপঢ়েনে কি?"

বুঢ়া ভকতৰ নাকেদি এটা হুমুনিয়াহ সৰি গ'ল। ক'লে "আমাৰ লৰাই কি পঢ়িব বোপাই!"

সন্ন্যাসীয়ে হঠাতে ক'লে "এইটো হীন ভাব, বুঢ়া ভকত। সব্ লৰাই পঢ়িব পাৰে, সবেই এক শক্তিৰ অংশ।"

বাছাই সুধিলে, "আইক প্ৰাৰ্থনা কৰিলে আয়ে সিহঁতক পঢ়ুৱাবনে, বাবা।"

সন্ন্যাসীয়ে একো নেমাতিলে। সকলোৱে মন কৰিলে সন্ন্যাসী হঠাতে ধ্যানস্থ হৈ পৰিছে। অগত্যা মানুহখিনি উঠি পৰিল আৰু দিহা-দিহি ঘৰলৈ যাবলৈ ধৰিলে। কিছু পৰৰ পাছত একমাত্ৰ বাছাৰ বাহিৰে আৰু তাত কাকো দেখা নগ'ল। সিও ভালেমান সময় সন্ন্যাসীৰ উত্তৰ বিচাৰি শেহত নিষ্ফল হৈ ভিতৰলৈ লৰ মাৰিলে।

আবেলিলৈকে সন্ন্যাসীৰ ধ্যান ভঙ্গ নহল। বতাহত বাঁহনিথন ওৰে দিন কঁপি আছিল। সন্ন্যাসীক শুশ্ৰূষা কৰা আৰু সিধা গ্ৰহণ কৰোৱাৰ ক্ষীণ আশা বুকুত বান্ধি বাছাৰ মাকো ওৰে দিন লাঘোনে ৰ'ল। যেতিয়া সন্ন্যাসীৰ ধ্যান ভঙ্গ হ'ল, তেতিয়া সন্ধিয়া নামি আহিছে। হাবিত শিয়ালে হোৱা দিছে, চৰাইবোৰ বাহলৈ উভটিছে আৰু গোহালি সোমোৱা গৰু এজনীয়ে পোৱালী বিচাৰি হেম্বে-লিয়াইছে। বাছাৰ মাকে ছাগলীৰ গৰালত জপনা দি আহি সন্ন্যাসীক যেতিয়া সুধিলেহি, কিবা খাব নেকি, তেতিয়া সন্ন্যাসীয়ে ক'লে, "নাই

আই, আজি মই আহাৰ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰো, আজি আউসী। শ্মশানত পূজা আছে।”

বাছাৰ মাকে তথাপি উভটি যোৱাৰ লক্ষণ নেদেখুৱাত সন্নাসীয়ে তেওঁৰ মুখলৈ চাই ক'লে, “ব্ৰত ভঙ্গ কৰাগৈ আই। মোৰ আদেশ। যোৱা। মই আশীৰ্ব্বাদ কৰিছো, তোমাৰ পূণ্যেৰে বাছা মহিমান্বিত হওক।”

বাছাৰ মাকে অধিক অনুৰোধ নিস্ফল বুলি ভাবি বাছাক ওচৰলৈ মাতি আনিলে আৰু দুয়ো সন্ন্যাসীক ভক্তিভৰে সেৱা কৰিলে। তেতিয়া মুনিচুনি বেলিকা, মানুহক নমনাত পৰিছে। গাৱঁৰ ডবা-শঙ্খ বাজি উঠিল।

সন্নাসীয়ে আশীৰ্ব্বাদ কৰিয়েই উঠি পৰিল। তাৰ পিচত বাছাক ওচৰলৈ মাতি আনি গালে মুখে হাত ফুৰাই কলে, “এই আইক মানি চলিবা দেই, বাছা।” বাছাই “অঁ” বুলি শলাগিয়েই সুধিলে, “কলৈ যোৱাগৈ, বাবা!” সন্নাসীয়ে নিৰ্ব্বিকাৰ চিত্তে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। কোনো উত্তৰ নিদিলে। ‘ৰাতি তোমাক বাঘে খাব, বাবা।” বাছাই সমবেদনাত মাত লগালে। সন্ন্যাসীয়ে কলে, “বাছা, মা জগদম্বাই মোক হাত বাউল দি মাতিছে, মই যাওঁ।”

“তোমাৰ মা বেয়া মানুহ।”

“ওহোঁ, খুব ভাল। তেওঁ মোক খুব মৰম কৰে।”

বাছাই আচৰিত হৈ খোজ লোৱা সন্ন্যাসীৰ মুখলৈ চাই ৰ'ল। মাকে ক'লে, “দুখুনীক নেপাহৰিব। যোৱাজনটো গলেই। তদুপৰি বাছা—”। কোৱা শেষ নৌ হওঁতেই তেওঁৰ চকুপানী ওলাল। সন্ন্যাসীয়ে অভয় দি লাহে লাহে ঘন আন্ধাৰৰ মাজেদি বাট বুলিবলৈ ধৰিলে।

বহুত দূৰৈৰ পৰা এটা ফেউৰাই মাতিলে। বাছাই তাকে শুনি ক'লে, “আই, বাঘ ওলাইছে। বাবাক খাব।”

বাছাৰ মুখত ‘মা'ৰ সলনি ‘আই' শব্দ শুনি মাকে বিষাদৰ মাজতো

নেহাঁহি নোৱাৰিলে। তাৰ মনৰ ওপৰত সন্ন্যাসীৰ কি গভীৰ প্ৰভাৱ পৰিছে, তাক তেওঁ তাৰ পৰাই ধৰিব পাৰিলে। তেওঁ ক'লে, “বাবাক নেখায়। আয়ে ৰখি থাকিব।”

বাছাই ক'লে “তইহে আই। তই দেখোন যোৱাই নাই।”

মাকে ক'লে “মোৰ ভিতৰতহে আছে আই, তেওঁ গৈছে।”

বাছাই পৰম বিস্ময়ত দূৰৰ অন্ধকাৰলৈ চাই পঠিয়ালে। একো নমনিলে। তেনেতে বননিত এজনী চৰায়ে চিঞৰিলে “সহদেউ কি কহ কহ।”

—

দুই

মানুহে কয় বাছাৰ মাক সাক্ষাৎ লক্ষ্মী। লক্ষ্মী হ'বলৈ হ'লে কি কি গুণ লাগে ক'ব নোৱাৰো, কিন্তু মতা মানুহৰ অবিহনে এখন ঘৰ নিয়াৰিকৈ চলোৱা আৰু চলাই তাৰ পৰা সুফল লাভ কৰা এগৰাকী অশিক্ষিতা আদহীয়া বাৰী মানুহৰ পক্ষে কম কৃতিত্বৰ কথা নহয়। বাছাৰ মাকৰ নাম স্বৰ্ণ। দিনটো মানুহজনীয়ে টাকুৰি ঘূৰাদি ঘূৰি কাম কৰে। বাহী বনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰাতিৰ চৰু সামৰালৈকে খোৱা বোৱা, গৰু-ছাগলী এৰাল দিয়া, বাৰী চিকুনোৱা, টানে-আপদে খৰি লুবা আৰু ফলা—এই সকলোবিলাক দৈনন্দিন কৰ্ত্তব্যৰ লগতে খেতিৰ মাটি চলোৱা, কটনা-কাটি বাছাৰ ফিজ উলিওৱা, মাহেকে-পষেকে মিতিৰ ৰাখিবলৈ অথবা গৰজত ইঘৰ-সিঘৰ ফুৰিবলৈ যোৱা, পৰ্ব্ব দিনত ব্ৰত উপবাস শ্ৰাদ্ধ কৰাকে আদি কৰি গৃহস্থালিৰ সকলো জঞ্জাল আঁৰ নোহোৱাকৈ মৰা দেখিলে স্বৰ্ণক মানুহে সচাঁকৈয়ে লক্ষ্মী নুবুলি নোৱাৰে। তদুপৰি স্বৰ্ণৰ গৃহস্থালিত কোনো অভ্যাগত বা ওচৰচুবুৰীয়া আজিকোপতি অসন্তুষ্ট হোৱা নাই। পুৱাৰ পৰা গধূলিলৈকে সকলোকে নম্ৰ ব্যৱহাৰেৰে সন্তুষ্ট ৰাখি বাছাৰ পঢ়া-শুনা নিয়ম মতে তদাৰক কৰালৈকে সকলোতে তেওঁৰ সমান সুনাম।

বাছাৰ বিত্তাৰম্ভৰ সম্পূৰ্ণ সাত বছৰৰ মূৰত স্বৰ্ণ দেবীৰ গৃহস্থালিত এক অভূতপূৰ্ব্ব সমস্যাৰ উদ্ভৱ হ'ল। বুঢ়া ভকতৰ পুতেক মনহঁতে দিয়া আধি খোৱা মাটিৰ ধান জোখাবে আধা কম ওলাল। দুয়ো ঘৰৰ ভিতৰৰ ঘূণে ধৰা সমন্ধত এটা ডাঙৰ ফাট মেলিলে। বাছাৰ ডাঙৰ ককায়েক যিটোৱে বাগানত কাম কৰে তাক খবৰ দি মতাই অনা হ'ল। সি আহি নিজে বাছাক লগত লৈ পথাৰলৈ গ'ল আৰু

খেতিৰ তন্নতন্নকৈ হিছাপ ললে। হিছাপত ঠিক হ'ল যে ধান ইমান কম ওলোৱাৰ কাৰণ কেইবাটাও। প্ৰথমতে মনহঁতৰ গৰু হাল চবকাত মৰাত মৰকীয়াকৈ হাল বাব লগা হোৱাত হালো অনিয়মীয়া হ'ল আৰু মাটিও ভালকৈ চহ নহ'ল। দ্বিতীয়তে খেতিৰ ধান পথাৰৰ পৰাই আজিকালি চুৰি হয়। তৃতীয়তে মনহঁতৰ ঘৰত আগৰ দৰে কামিলা মানুহ নোহোৱাত পৰিল। মনহঁতৰ কামত উছাহ কমি গৈছে। ঘৰত খাওঁতা বেছি হ'ল আৰু বেমাৰ-আজাৰতো হালোৱাৰ দেহ পৰি গৈছে; খৰচ-পাতি দিনক দিনে চৰি গৈছে; গতিকে মনহঁতৰ কামৰ পৰিমাণো কমিছে। বাছাৰ ককায়েকৰ মেজাজ বেয়া, খঙতে সি খেতি নোহোৱাৰ সকলো দোষ মনহঁতৰ ওপৰত জাপি দি আৰু গালি-গুলা পাৰি মাটি অইনক দিম বুলি সদম্ভে ঘোষণা কৰি গুচি আহিল। মনৰ বাপেক বুঢ়া-ভকতে এই কথা শুনা মাত্ৰকে তৎক্ষণাৎ আহি বাছাহঁতৰ ঘৰ ওলালহি আৰু চ'ৰাঘৰ সোমাই মাতিলে, "বৰ বোপা, আছা নে?"

বৰবোপাই তেতিয়া জুহালৰ গুৰিত বহি সকলো কথা মাকৰ আগত কৈ অতাই এবাটি গৰম চাহ পিবলৈ কাৰবাৰ কৰিছিল। মাকে কথা শুনিহে গ'ল, কোনো মন্তব্য নিদিলে।

তেনেতে বাহিৰত বুঢ়া-ভকতৰ মাত শুনি সি নিজৰ অলপ আগৰ ব্যৱহাৰৰ কথা ভাবি লাজ পালে। মন পাতলিলত তাৰ ভাব হ'ল বুঢ়াভকতৰ পুতেকহঁতৰ লগত আজি সি উচিত ব্যৱহাৰ নকৰিলে। পিতৃ-পুৰুষানুক্ৰমে বুঢ়া ভকতৰ ঘৰেই সিহঁতৰ মাটি ৰুই আহিছে, আজি কেৱল এটা কথাত সিহঁতৰ লগত কাজিয়া কৰি আতাৰি হোৱা জানো ভাল কাম। কিন্তু কাজিয়া নকৰি উপায় কি আছে? নিয়ম মতে পাব লগা ধান কেইটা নেপালে সিহঁতৰ যে মৰণ।

চাহ টোপা খাই সি যেতিয়া চ'ৰা ঘৰলৈ আহিল, তেতিয়া বুঢ়া ভকতে মাকে যতনাই দিয়া চটাই ধৰাখনত বহি বহি ধপাত হোঁপাৰ লগে লগে খেতিৰ দুৰ্দ্দশাৰ কথা বৰ্ণনা কৰিছে। তেওঁৰ বক্তব্যৰ

আচল সাৰমৰ্ম্ম হ'ল এয়েঃ কলিকালত লৰা-লুৰিবোৰ উতনুৱা হৈ গৈছে, কথা ক'লে নুশুনে, গাত লাগি কাম নকৰে, গৰুৰ যত্ন নলয়, বেলিকৈ শুই উঠে ইত্যাদি; গতিকে খেতি-বাতি তললৈ গৈছে সাতেসোতৰে তেওঁ এতিয়া বিষয়-আসক্তি পৰিহাৰ কৰি সন্ন্যাসীৰ উপদেশ মতে পৰম পদত চিত্ত অৰ্পণ কৰিছে।

বুঢ়া ভকতৰ খেদৰ কাৰণ কি তাক বৰবোপাই ধৰিব নোৱাৰিলে, কিন্তু মাকে সূক্ষ্ম চকুৰে তাৰ গূঢ়াৰ্থ উপলব্ধি কৰি ক'লে, "তথাপি নিজৰ পেটৰ পোৱালীবোৰকনো কেনেকৈ দলিয়াই পেলাবা? লৰালুৰিৰ দিনত যি হয় হ'ব। কিন্তু আমি জীয়াই থকা দিন কেইটাত এনে কাজিয়া-পেচাল হ'বলৈ নিদিবা। স্বৰ্গত থকা আত্মাবোৰে কষ্ট পাব।"

"নহয়নো কি আকৌ!" এই বুলি বুঢ়া ভকতে চিলিমত এটা দীঘল তান মাৰি মুখেৰে ধোঁৱাখিনি উলিয়াই দি বৰবোপাৰ ফালে চাই ক'লে," পিচে কেতিয়াবা অহা হ'ল! আমাৰ ফালে বোলে গৈছিল। পাক এটা নেমাৰিলে কেলেই?" এই সঙ্গত প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ বৰবোপাই বিচাৰি নেপালে। সিহঁতৰ ঘৰৰ লগত বাছাহঁতৰ ঘৰৰ চাল-চলনৰ অমিল আছে, কিন্তু মনৰ অমিল কোনো কালেই নাছিল। এতিয়া সিহঁত দুঘৰৰ ভিতৰৰ আহ-যাহো কমিল। কেতিয়াবা মনহঁত আহিলেও ঘৰুৱা ভাল-বেয়াৰ কথাতকৈ গৰু কিনিবলৈ ধাৰ বিচাৰি বা অন্যান্য তেনে অৰ্থ নৈতিক কাৰণতহে আহে। লাহে লাহে দুয়োঘৰৰ মনৰ অমিল বাঢ়ি আহিছে।

মাকে সেই প্ৰসঙ্গ তল পেলাবলৈ ক'লে, "গ'ল কথা গুচিল। বুজিছা বুঢ়া ভকত। বৰমইনা থাকোতেই এটা বন্দৰস্ত হৈ য'ক। এইবাৰ যি হ'ল হ'ল, অহাবাৰলৈকে খেতিটো ভালকৈ কৰাব লাগে।"

বুঢ়া ভকতে ক'লে, 'সিহঁতৰ গাই-গোটা পেটে ভৰাল হ'ল, শুনিছেনে। এটাৰ চাট ইটোৱে নসহে। মাটি দিলেও সিহঁতক এতিয়া ভগাইহে দিব লাগিব।"

বৰমইনাই মাত লগালে, "এনে বন্দৰস্ত কৰিলে আমাৰ লোকচান হ'ব, বুঢ়া ভকত।"

বুঢ়া ভকতে হুমুনিয়াহ পেলালে। ঘটনা বেয়াৰ ফাললৈ গ'ল। পুতেকহঁতৰ মতি-গতি ভাল কৰা টানেই। তথাপি তেওঁ ক'লে, "বাৰু মই নমৰা দিনকেইটা মাটি মোৰ নামতে থক। মৰিলে যি কৰে কৰিব।"

বৰমইনাই ভালকে পালে। ক'লে, "বাৰু।"

বুঢ়া ভকতে চিলিম থৈ যাবলৈ উঠিল।

এনেতে বাছাৰ মাকে ক'লে, "বুঢ়া ভকত। তুমি সিহঁতক পঠিয়াই দিবাগৈচোন। এইবাৰ বিছুতো সিহঁত নাহিল।"

বুঢ়া ভকতে কিবা এটা ক'ব খুজি ৰৈ গ'ল। মাকে মন কৰিলে অবুজ অস্বস্তিত বুঢ়া ভকতৰ মুখখন উচ্‌পিচাই আছে। তেওঁৰ সন্দেহ হ'ল, সুধিলে, "কি হ'ল বুঢ়া ভকত, ভাঙি-পাতি কোৱাচোন।"

"সিহঁতৰ স্বভাৱ লৰিল আই। আগৰ দৰে যেনেকৈ পাই তেনেকৈ সিহঁতে নেখায়।" বুঢ়া ভকতে আচল কথা খুলি নকলে। আচল কথা বামুণৰ ঘৰত আগৰ নিয়ম মানি খোৱা-বোৱা কৰিবলৈ সিহঁতে টান পায়।

আচল কথা বুজি পাই মাকে অলপ সংযত ভাৱে মুখৰ ভিতৰতে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। "বাৰু, বাৰু, পঠিয়াই দিবাচোন সিহঁতক। অত লৰা-ছোৱালীৰ জঞ্জাল মাৰো, সিহঁতৰ জেঙ্গা ভাঙিব নোৱাৰিম নে?"

বুঢ়া ভকতৰ মুখমণ্ডল ততালিকে ফৰকাল হ'ল, ক'লে, "এৰা আই, যুগ-ধৰ্ম্মৰ মহিমা কোনে বুজি পায়!" এই কথা কৈ সসম্ভ্ৰমেৰে নমস্কাৰ জনাই বুঢ়া ভকত তাৰ পৰা লাহে লাহে গুচি গ'ল।

বুঢ়া যোৱাৰ পিচত মাকে বাছাক স্কুলীয়া ভাত দি উলিয়াই পঠিয়াই চৰু-হাৰি সামৰাৰ পিচত বৰমইনাক নীৰলে মাতি নি ক'লে, "বৰ মইনা, জোৰ কৰি আৰু একো কৰাব নোৱাৰ। তহঁত বাগিছাত থাক, গাৱঁৰ কথা একো নুবুজ। আমি সিহঁতৰ লগত ভাল হৈ চলাই ভাল।"

বৰম ইনাই ক'লে, "মই নিজে খেতি কৰিম। হালোৱা এটা ধৰি দিওঁ, বাছাই কাম চাব।"

মাকে বৰমইনাৰ কথা শুনি হাঁহিবলৈ ধৰিলে, ক'লে, 'তয়ো আৰু হেৰ, বাছাইনো খেতি-বাতি কৰিব পাৰেনে ?"

বৰমইনাই লাজ পাই ক'লে, 'ময়ে চাকৰি এৰো নেকি ?"

"নেলাগে, নিজে হাল বাব নোৱাৰা মানুহে কি খেতি কৰিবি ? বাগানতে তুপইচা বেছিকৈ ঘট। বাছাক মানুহ কৰিব লাগিব।"

কথাষাৰ বৰমইনাৰ মনত লাগিল।

হয়তো, বাছাক মানুহ কৰিব লাগিব। ঠিকেই কৈছে মাকে। বাপেক অকালত ঢুকোৱা বাবে সি পঢ়া-শুনা আধা-ডুখৰীয়া কৰি বাগিছাত সোমাবগৈলগীয়া হ'ল। আজি বাৰ বছৰ খাটি খাটি কোনোৰকমে চেকেণ্ড ক্লাৰ্ক হৈছেগৈ। চাকৰিত থকা গতিকে জানিবা তুপইচা ঘৰলৈ আহে আৰু বাহিও হয় ; ভনীয়েকজনীক বিয়া-বাৰু দি উলিয়াই দিয়ালৈকে যিখিনি খৰচ হ'ল, সেই খৰচ জানো নহলে দিব পাৰিলেহেতেন ! এতিয়া সিহঁতৰ সংসাৰখনৰ আশা-ভৰষাৰ স্থল বাছাই। তাক মানুহ কৰিবই লাগিব। সি সুধিলে, "বাছাই পঢ়াত ভাল কৰিছেনে ?"

"ভালেই কৰিছে। এইবাৰ ক্লাচত ফাৰ্ষ্ট হৈছে।"

বৰমইনাৰ মনটো আনন্দত ফুলি গ'ল। তাৰ ভাব হ'ল বাছাই পঢ়িব পাৰিব। নপঢ়িলে আজিকালি সব মিছা।

মাকৰ কথা মানি বৰমইনাই নিজে হালোৱা লগাই খেতি-বাতি কৰাৰ কথা বাদ দিলে। আবেলি মনহঁতৰ ককাই-ভাই তিনিটা আহিলত সিহঁতক সি আথেবেথে সোধ-পোছ কৰিলে, মাৰল ঘৰৰ পৰিষ্কাৰ মজিয়াত বহুৱাই একোটিকৈ পকা জলপান খুৱালে আৰু ছল বুজি তাৰ ব্যৱহাৰত বেয়া নেপাবলৈ অনুৰোধ জনালে। মনহঁত সন্তুষ্ট হ'ল। মনে ক'লে, 'পিতাই থাকে মানে মাটি পিতাইৰ নামতে থাওক। কিন্তু বেছি দিন এনেকৈ আৰু নচলে। তাতে

আজিকালি এখন আইন হৈছে নহয়, ৰবোপাই বা গম পাইছে নে নাই !"

"কি আইন ?"

"আধিয়াৰ।"

"পাইছো" বুলি বৰমইনা নীৰৱ হ'ল। সেইখন আইন চালু হ'লে যে ধান আধাতকৈও কম পাব সেই কথা সি জানে। সি ক'লে, "আইন মতে চলিব লাগিলে চলিম আৰু।"

মনৰ খবৰ অকল তাতে শেষ নহল। দিন-কাল আৰু বদলিছে। বেহুৱাৰ পুতেক ৰজতে খেতিয়ককহে মাটি দিব লাগে বুলি গাৱঁৰ মানুহবোৰক উচটাই ফুৰিছে। সেই কথা বৰমইনাই গম নেপায়, কিন্তু মনহঁতে পায়। মনে ক'লে, "বৰ বোপা, ৰজতক চিনি পোৱা নহয়। সি হলে মানুহক বৰ উচটাইছে দেই।"

বৰমইনাই প্ৰমাদ গণিলে। গাৱঁত যে তলে তলে এইবোৰ ভাব প্ৰচাৰ হৈছে তাক সি গমেই নেপায়। কিন্তু আইনত নোহোৱা কাম এটা খপ্ কৰে কেনেকৈ কৰিব ! এইবোৰ ওভতা কথা সোনকালে নহয়। তেনে নহয় মানে তাৰ বিষয়ে মূৰ ঘুমাই লাভ কি ? সেয়ে সি ক'লে, 'গছত কঠাল, ওঁঠত তেল, নৌ খাওঁতেই চেল্‌বেল্। এইবোৰ কথাত কাণ নিদিবাহঁত ; বুজিছ মন।"

মনে কাঠ হাঁহি এটা মাৰি ক'লে, "ক'ব নোৱাৰিলো হলে দেই বোপা। পানীত পৰা মানুহে তৃণ এডাল পালেও খামোচ মাৰি ধৰে।"

বৰমইনাই বুজিলে, আগৰ গাওঁ আৰু নাই। মানুহৰ মন সলনি হৈছে। মানুহে মাটিও খেতি কৰিয়েই আৰু ক্ষান্ত হ'ব নোখোজে, সিহঁওক মাটিও লাগে। আচৰিত! এই ভাব মানুহে পালে ক'ৰ পৰা ? মাটি মালিকৰ পৰা কাঢ়ি নিবৰ বাবেও যেন মনহঁত কুণ্ঠিত নহয়, এনে ভাব হ'ল বৰমইনাৰ। সি বুজিব নোৱাৰিলে সিহঁতৰ মাটি নিবৰ বাবে মনহঁতৰ যুক্তি ক'ত ? সেয়ে সি ক'লে "এইবোৰ নতুন কথা।"

মনে ক'লে, "আপুনি গাওঁ ফুৰা নাই, বৰ বোপা। ফুৰকচোন, ঘৰে ঘৰে খাবলৈ নাই। ভোকৰ ভমকত মানুহে যিহকে পায় তিহকে কয় বৰবোপা।"

ইয়াৰ পিচত এই প্ৰসঙ্গ আৰু আগ নেবাঢ়িল। বৰমইনাই দোচোৰা কথা উঠিয়ালে। ধানটোৱে পতি কণটো, মানুহটোৱে পতি মনটো। যাৰ যি মন যায় তাকে কৰিব। আজিকালি কোনে কাক বাধা দিয়ে! সকলো স্বাধীন হ'ল। সেইবাবে সি গাৱঁত কি কি ভাৱনা হ'ল, কাৰ কাৰ হ'ব লগা বিয়া নহ'ল আৰু কাৰ ঘৰত কেইটা অকালতে গ'ল,—এইবোৰ কথাৰ লেখ ললে। হিছাপত যি পালে তাৰ পৰা ইয়াকে প্ৰতিপন্ন হ'ল যে শনিগ্ৰহ আৰু যমৰজা উভয়েই গাৱঁৰ ওপৰত কোপদৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছে; লক্ষ্মী সসম্মানে নিৰ্ব্বাসিত। কথাৰ মাজতে নন্দন মৌজাদাৰৰ ঘৰত চুৰি হোৱাৰ কথা ওলাল। যোৱাটো আউসীত চোৰে ঘৰৰ লাম-লকটু পৰ্য্যন্ত নি একো নাইকিয়া কৰিলে। চুৰিৰ পৰ্ব্ব সমাপন হোৱাৰ পিচতে আকৌ অচিন বেমাৰৰ কাহিনী ওলাল। হৰিশ্চন্দ্ৰ কবিৰাজৰ ঘৰ গোটেইখন অচিন বেমাৰত ঢুকাই অন্ত পৰিল।

এইদৰে সকলো হিছাপ লোৱা শেষ হলত দেখা গ'ল যে যুদ্ধত মিলিটাৰীৰ টকাৰে ধনী হোৱা আৰু মাৰোৱাৰী মহাজনৰ লগত ধান বেপাৰ কৰি খোৱা ইন্দ্ৰেশ্বৰ ঠিকাদাৰৰ হে কেউপিনে জয়-জয় ময়-ময়।

ইন্দ্ৰেশ্বৰ ঠিকাদাৰৰ কথা শুনি বৰমইনাৰ হাঁহি উঠিল। ধনৰ গৰবত আপোন পাহৰা হৈ এই মানুহটোৱে এদিন আহি কুন্দচ জীয়ে-কজনীক বৰমইনাক যাচিছিলহি। কিন্তু মাকে একে আষাৰেই উত্তৰ দি ক'লে যে বিয়া নহয়। এনে পোনপটীয়া উত্তৰত ঠিকাদাৰ খুব ক্ষুণ্ণ হ'ল আৰু তেতিয়াৰে পৰা সিহঁতৰ বিৰুদ্ধে যাৰে তাৰে আগত ৰটি ফুৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। আনকি বন্ধু মহলত সি শুনিছে মাককো বোলে ঠিকাদাৰে গোষ্ঠীত ধৰিহে গালি দিয়ে! এনে এজন মানুহৰ

উন্নতি বৰমইনাৰ পক্ষে বাঞ্ছনীয় নহয়। সেই কাৰণে সি তাৰ মনৰ খং লুকাব নোৱাৰি ক'লে, "ঠিকাদাৰৰ দৰে অধইচ্ মানুহ মই ক'তো দেখা নাই বুজিছানে?"

মনে উৎসাহিত হৈ ক'লে, "কৈছোনো কি আকৌ। গাওঁখনৰ আধা মাটি তাৰ হাতত পৰিলগৈ। দোকান যিখন দিছে তাৰ পৰা বাকী অনা টান। আৰু ধন ধাৰে দি কিমান সুদ লয় জানে? মাৰোৱাৰীতকৈ সাত চাৰ।"

ইন্দ্ৰেশ্বৰৰ চৰিত্ৰ কীৰ্ত্তন আৰু আগবাঢ়িলহেতেন, এনেতে বাছাই দৌৰি আহি চিধাই মনৰ সমুখত থিয় হৈ অভিযোগৰ সুৰত ক'লে, "তোমালোক কি মানুহ হে মন কাই। কেন্দুকলাইৰ ফিজ নিদিয়া কেলেই?"

"পইচা নহলে কি কৰিবা! কি হ'ল নো?" মনে ক'লে।

"নাম কাটি দিলে আজি।"

"হুঁ"—বুলি মন বৈ গ'ল। বাছাই তেতিয়া বৰ্ণনা আৰম্ভ কৰিলে। স্কুলৰ পৰা আহোঁতে ওৰে বাটটো কেন্দুকলায়ে কান্দি আহিছে। পৰা হলে সি নিজৰ হাতৰ পৰাই ফিজ দিলেহেতেন, কিন্তু তাৰ হাতত ফুটা কড়ি এটা নাছিল।

ফিজৰ প্ৰসঙ্গতে বৰমইনাই মনক উদ্দেশ্য কৰি অলপ সাৰগৰ্ভ উপদেশ দিলে। এটা লৰা ভাল কৰিবলৈ হলে ঘৰৰ বাকী কেউটাই অলপ অলপ ত্যাগ কৰিব লাগিব; সেই কথা সিহঁতে জানিব লাগিছিল। কথা শুনি মনৰ মনত বিষম আঘাত লাগিল, সি ক'লে, "হে দেউতা ঈশ্বৰ, পাৰোতেনো দিয়া নাইনে ফিচ। ঘৰত খাওঁতা ঢেৰ, আৰ্জ্জোতা নাই। নোজোৰেগৈ। নহলেনো সহোদৰ ভাই এটিৰ এনে অথন্তৰ কৰো নে? এৰা।"

ইয়াৰ পিচত কথা বৰ বেছি দুৰ আগ নেবাঢ়িল। বাছাৰ মাক আহি সেইখিনিত থিয় দি মনলৈ ধপাতৰ চিলিমটো আগবঢ়াই দি

ক'লে, "বাৰু মন, এই বাৰৰ ফিজটো বৰ মইনায়ে দিব। তইঁতে অহা মাহৰ পৰা নিয়ম মতে দিবিহঁক।"

বৰ মইনাই উত্তৰ দিবলৈ নৌ পাওঁতেই দেখিলে পদূলি মূৰত টিলিঙা বাজিছে। দুজন অচিনাকি মানুহ চাইকোলৰ পৰা নামি সিহঁতৰ ঘৰলৈ সোমাই আহিল।

তিনি

আগন্তুক দুজনৰ ভিতৰত এজনৰ বয়স ভাটী দিওঁ দিওঁ। আনজন চফল ডেকা। বয়সীয়াজনৰ চুলি পকিছে; কপালত চন্দনৰ এটা ফোট, শুকাই খৰ্খৰীয়া মাৰিছে। তথাপি সি জিলিকিবলৈ এৰা নাই। কপালত বয়সৰ ধেনুভিৰীয়া ৰেখা কেইডালে পৃথিবীৰ আধাশতিকাতকৈ অধিক কালৰ বুৰঞ্জী কৈছিল। মানুহজনৰ থুতৰিত চকুমাটিৰ দৰে একোচা বগা দাড়ি। চকুহুটিৰ মণি দুটা শুৱনি আৰু ঘোৰ ক'লা, চালে দৃষ্টিয়ে অন্তৰ ভেদি যায়। এনে অনুমান হয় যেন সেই দৃষ্টিয়ে এক্স্‌ৰেৰ দৰে মানুহৰ অসীম ভদ্ৰতাৰ ঢাকনি ভেদ কৰি ভিতৰত লুকাই থকা পাপবোৰ ধাৰব পাৰে। মুখমণ্ডলৰ আটাইতকৈ আকৰ্ষণীয় অংশ হৈছে মুখৰ আশে-পাষে থকা পকা সুমথিৰাৰ দৰে ৰঙা গাল দুখন। চ'ৰা ঘৰৰ চকীত বহোতে মানুহজন যে আৰি কুজা তাক স্পষ্টকৈ ধৰিব পৰা গ'ল। হাতবোৰ কিন্তু ব্ৰহ্ম টান, আঙুলিবোৰে অসাধাৰণ শাৰীৰিক শ্ৰম কৰাৰ চিনাকি দিয়ে। তেওঁৰ এই বয়সীয়া উজ্জ্বল ব্যক্তিত্বৰ কাষত চফল ডেকাজনৰ পিলিঙা, কুমলীয়া আৰু মাইকীমুৰা দেহটি একেবাৰে নিষ্প্ৰভ হৈ পৰিছিল। তাৰ চকুত চকিত হৰিণৰ দৰে এনে এটা সভয় চাৱনি আৰু চাল-চলনত চেউৰী পোৱালীৰ দৰে এনে এটি চপলতা ফুটি উঠিছিল যে খন্তেকৰ বাবে তাৰ অৱস্থিতিৰ ওপৰত বৰমইনাৰ একৰকম দয়াই উপজিছিল।

দেশ কেনেকৈ চলিছে তাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পকা খৰিচাৰ মহিমা কীৰ্ত্তনলৈকে ধৰি সকলো ধৰণৰ বিষয়তে বয়সীয়াজনৰ এনে সুন্দৰ দখল আছিল যে বৰমইনাই তেওঁৰ লগত খন্তেক পৰ কথা

পাতিয়েই মুগ্ধ হ'বলৈ বাধ্য হ'ল। কথা কোবত কোবে চৰি গৈছিল। মাকে ৰন্ধা-বঢ়াৰ কাৰবাৰ কৰিবৰ বাবে বুঢ়াক গা ধুবলৈ কেইবাবাৰো সকিয়াই গ'লহি। তথাপি বুঢ়াৰ গা লবাৰ কোনো লক্ষণ দেখা নগল। ৰবমইনায়ো সোনকালে কথা সামৰিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰিলে। দুয়োৰে ভিতৰত এই প্ৰৱল আকৰ্ষণৰ গুৰি কাৰণ কি তাক কোৱা মস্কিল যদিও প্ৰৌঢ়ত্বৰ প্ৰতি যৌৱনৰ নিবিড় শ্ৰদ্ধাৰ ফলতে যে কথা-বতৰা আপোন হৈ পৰিছিল সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। তদুপৰি বুঢ়াৰ চেহেৰাৰ সৈতে বাবা ভোলানাথৰ চেহেৰাৰ অদ্ভুত মিল আছিল। সিও এক আকৰ্ষণৰ বিষয় হৈ পৰিছিল।

বাৰে বাৰে জাননী পোৱাৰ পিচত বুঢ়া উঠিল, আৰু গা-পা ধুই গোসাই ঘৰত যতনাই থোৱা চকুত জুইকুৰা ধৰিলেগৈ।

মাইকীমুৱা ডেকাজনে চকীখনতে ইকাটি-সিকাটি কৰি কোনো-ৰকম কথোপকথনৰ কালছোৱা গভীৰ অস্বস্তিবোধেৰে কটাই, অৱশেষত চোতালত মৰণা মৰা দৃশ্যৰ পিনে চকু দিলে। বাছাই চেকনি লৈ এটা লেমৰ পোহৰত মৰণা ফুৰাইছে। গৰু হালৰ ক্লান্ত আৰু অৱশ চকুৱে ঘূৰণে পতি সতৃষ্ণ নয়নে মৰণাৰ ওপৰত জিলিকি থকা ধানৰ ঠোকবোৰলৈ চাইছিল। মুখৰ মোখোৰা ভেদ কৰি ধান খাব নোৱাৰি সিহঁত বিব্ৰত হৈছিল। বাছাই চেকনিৰে গৰুহাল কোবাই কোবাই এনেকুৱা গতত পেলাই দিছিল যে শেহত সিহঁতে চেকনি ধৰোতাৰ অবিহনেও অনবৰত ঘূৰিবলৈ লৈছিল। মাজে মাজে বাছাই চেকনি এৰি ওখোন্দটোৰে ধানবোৰ ওপৰলৈ তুলি দিব লগা হৈছিল। সেইখিনি সময়ত সি কেৱল "আহ্ ক'লা আহ্, ঘূৰ্ ৰঙা ঘূৰ্" আদি শব্দ উচ্চাৰণ কৰি গৰু কেইটাক তাৰ নিকট উপস্থিতিৰ সহাৰি দিছিল।

ডেকাজন সেই দৃশ্যৰ দ্বাৰা আকৃষ্ট হৈ চোতাল পালেহি। চোতালত আহি মন কৰিলে বাহিৰখন এক গভীৰ ৰহস্যময় অন্ধকাৰত

ডুব গৈ আছে। ফাগুনৰ পচোৱাৰ প্ৰচণ্ডতা তেতিয়া নাছিল, গছ-পাতবোৰ শান্ত এচাটি বতাহত মৰ্মৰাই উঠিছিল। সেই মৰ্মৰণিৰ শব্দ লাহে লাহে দীঘলীয়া হৈ আহিলত তাক কোনোবা অশান্ত আত্মাৰ হৃদয় বিদাৰক উচুপনি যেন তাৰ অনুভৱ হ'ল। গাওঁখনৰ দুৰ্ভিক্ষ পীড়িত আত্মাবোৰে যেন কান্দিছে! লাহে লাহে সি গৈ কঠাল তলত থিয় হ'লগৈ। তাৰ পৰা চুবুৰীটোৰ ঘৰবোৰত জ্বলা জুই বোৰলৈ চাই সি জুহালৰ কাষৰ মানুহবোৰৰ কথা ভাবিলে। কেৰাচিন তেলৰ মহাৰ্ঘতা কেউ ফালে প্ৰকট। চাকি ক'তো জ্বলা নাই, জুহালৰ পোহৰত বহি মানুহে কথা পাতিছে। ওচৰৰ ঘৰটোত কোনোবাই "প্ৰহলাদ চৰিত"ৰ পদ মাতিছে। নগৰত বিজুলী বাতিৰ পোহৰতো যি সম্ভৱ নহয়, গাৱঁত জুইৰ পোহৰতো সি সম্ভৱপৰ। ডেকাৰ মনটো ভাল লাগি গ'ল।

দূৰৰ হাবিত শিয়ালে হোৱা দিছিল। সিহঁতৰ হোৱাত এক পাশৱিক সংঘৱদ্ধতাৰ সুৰ ফুটি উঠিছিল। সেই সংঘৱদ্ধতাৰে মানুহক সিহঁতে নিজৰ অনৈক্যৰ বিষয়ে সজাগ কৰি দিছিল। ওচৰৰ হাবিৰ পৰা চেনিচম্পা ফুলৰ গোন্ধ উটি আহিছিল। ডেকাৰ মনটো সেই গোন্ধত সাৰ পাই উঠিল। এবাৰ সি ঘন বাঁহনি আৰু ডাঠ কাঠনিবোৰলৈ চাই ভাবিলে এই গাৱঁত মানুহৰ কিজানি খৰি আৰু বাঁহৰ অভাৱ নাই। আকাশত সাৰে থকা তৰাবোৰলৈ চাই তাৰ অনুমান হ'ল এইবোৰ যেন মানুহৰ অন্তৰৰ চিকিমিকি আশাৰে। তৰাবোৰ যেন মৃতকৰ আত্মাহে। কিজানি সেই তৰাবোৰৰ মাজতে তাৰ হেৰোৱা বাপেকো আছে! কোনে জানে!

বাপেকৰ চেহেৰা তাৰ মনত নাই। সি তেতিয়া সৰু, ভনীয়েক গৰ্ভতে। মাকে কোৱা শুনিছে এদিন নিশা তাৰ বাপেক পাটিৰ পৰা নোহোৱা হ'ল। ক'লৈ গ'ল, কেনি গ'ল, কোনেও একো ক'ব নোৱাৰে। কোনেও তেওঁক আজিলৈকে লগো পোৱা নাই, আত্মহত্যা কৰাৰ কথাও গম পোৱা নাই। মাকে তেওঁ ঘূৰি আহিব বুলি বাৰ

বছৰ অপেক্ষাত ৰ'ল; কিন্তু পিচত বংশপৰিয়ালৰ উপদেশ ক্ৰমে এদিন গিৰিয়েকৰ জুমুধি এটা খৰি দি বিধবাৰ বেশ গ্ৰহণ কৰিলে। দিনটো তাৰ মনত আছে, বছৰটো হলে পাহৰিলে। দদায়েকৰ সহায়ত সেই দিনাই সি পোষ্ট অফিচৰ কাম এটাত সোমাইছিল। ওচৰতে ঘৰ বাবে সদৰ পোষ্ট অফিচত সোমোৱাত তাৰ একো অসুবিধা নঘটিল।

অঁ, সেই দিনা মাকে খুব কান্দিছিল। বিলাপ কৰাৰ করুণ দৃশ্য তাৰ মনত এতিয়াও সজীৱ হৈ আছে। বাপেকৰ গুণ সুৱঁৰি তেওঁ খুব কান্দিছিল। মাকক বাপেকে এৰাবো মাত নিদিয়াকৈ গুচি গ'ল। মানুহে মিছাকৈয়ে তেওঁৰ কপালৰ পৰা সেন্দূৰৰ ফোট মচি দিছে বুলি বিননিত তেওঁ সেই দিনা গছৰ পাত সৰুৱাইছিল। মাকে এতিয়াও ভাবে বাপেক জীয়াই থকা বুলি।

ভাবুক ডেকাজনক কঠাল-তলত দেখা পাই বাছাৰ মনত পৰিল বাবা ভোলানাথলৈ। ডেকাজনৰ মুখৰ আৰ্য্যাও বাবাৰ লগত বহুত দূৰ মিলে। লৰাজনলৈ তাৰ সহানুভূতি হ'ল। বাছাই ব্যস্ত হৈ ক'লে "বতাহ মাৰিছে, ঠাণ্ডা নলগাব। ভিতৰলৈ যাওক।" সৰু লৰাৰ মুখত বয়সিয়ালৰ কথা শুনি সি আচৰিত হ'ল। সংক্ষেপতে সি উত্তৰ দিলে, "বাহিৰতহে ভাল লাগিছে। এই কঠাল-তল টুকুৰা বেচ ভাল।"

বাছাই ক'লে, "এই টুকুৰা ঠাই বৰ পবিত্ৰ। বাবা ভোলানাথ আহিলে তাতে বহে।"

"বাবা ভোলানাথ কোন ?"

"বাবা ভোলানাথক আপুনি চিনি নেপায়!" বাছাই এনেকৈ প্ৰশ্ন কৰিলে যেন বাবা ভোলানাথৰ কথা জনাটো পৃথিবীৰ সকলো মানুহৰে প্ৰধান কৰ্ত্তব্য।

"নেপাওঁ। কিন্তু সন্ন্যাসীত মোৰ বিশ্বাস আছে।" ডেকা জনে উত্তৰ দিলে।

"সন্ন্যাসীবোৰ অদ্ভুত। কাপোৰ নিপিন্ধে, বাঘলৈ ভয় নকৰে, ঘৰত ৰন্ধা ভাত নেখায় আৰু ঘৰ-বাৰীও নাই। আৰু কি বুজিছেনে—"

"কি ?"

"সন্ন্যাসীৰ এজনী আই আছে যি জনা সকলোৰে মাক। সচাঁনে বাৰু ?"

"সচাঁ।" নভবা-নিচিন্তাকৈ ডেকাই উত্তৰ দিলে।

বাছাৰ কৌতুহল বাঢ়ি গ'ল, সি কলে, "বাবাই কৈছে আমাৰ মাও বোলে সকলোৰে আই। হয়নে ?"

ডেকাই হাঁহি উত্তৰ দিলে 'হয়।"

বাছাই ক'লে, "মই মাক আজিকালি আই বোলো। সকলোৰে মাক হলে আই নহয় জানো!"

নহয় বুলিব নোৱাৰি ডেকাই আকো "হয়" বুলিলে।

এনেতে বাছাৰ মাক আহি বাছাক ক'লে "বাছা, মৰণা সৰিল। থ। এওঁ বোপাক তোৰ পঢ়া কোঠাতে বহুৱাই কথা পাতগৈ যা।" কথাষাৰ কৈয়ে মাক পাকঘৰলৈ উভতি গ'ল। বাছাই মৰণাটো ত্ৰিপালেৰে ঢাকিলে আৰু গোহালিত গৰু হাল বান্ধিলে। সোনকালে ছুটী পাই তাৰ মনটো আনন্দত নাচি উঠিল। ডেকাক সি মাতি নি তাৰ কোথাত বহুৱালেগৈ।

বাছাৰ ভাগ্যত কথা পাতিবলৈ ছুটী পোৱা এয়ে প্ৰথম। সি ডেকাক সুধিলে, "আপোনাক মই দাদা বুলি মাতিম দেই!"

"বুলিবা।" বাছাৰ মেজৰ কাষৰ চকীখনত বহি লৈ ডেকাই ক'লে।

"আপোনাৰ নামটো কি ?"

"মূৰুলী বৰুৱা।"

"ঘৰ ক'ত ? ককা আপোনাৰ কি হয় ?"

"আমাৰ ঘৰ বালিগাৱঁত, তোমাৰ 'ককা' মোৰ দদাইদেউ!"

"আমাৰ মাক আপুনি কি বুলিব ?"

ডেকাই খন্তেক ভাবি এই অদ্ভুত প্ৰশ্নৰ চমু উত্তৰ দি ক'লে "আই ?"

"আমাৰ-মাক গাওঁ গোটেইখনে আই বোলে।" হাঁহি হাঁহি বাছাই ক'লে। "আপোনাৰ লগত বাবা ভোলানাথৰ চেহেৰাৰ মিল আছে দেই, দাদা।"

বাবা ভোলানাথক লৈ দুয়োটাৰে মাজত আধা ঘণ্টামান আলোচনা হ'ল। কিন্তু সেই প্ৰসঙ্গ ওৰ নৌ পৰাৰ আগতে ভাত খাবলৈ জাননী আহিল।

ভাতৰ মজিয়াত বহি বাছাই দেখিলে "ককা"ৰ মুখখনো বাবা ভোলানাথৰ লগত খুব মিলে। তেওঁ তেতিয়া স্তোত্ৰ পাঠ কৰি আছিল। সেই স্তোত্ৰ বাছাই খুব একান্ত মনে শুনি ভাত খাবলৈ ধৰিলে।

পাঠ শেষ হ'লত ককাই নিজৰ কাঁহীত লোৱা ভাত এগৰাহ মুখত দি তাক মৰমতে সুধিলে, "পঢ়িছানে ?"

"পঢ়িছো। মাইনৰ স্কুলত নাম লগাইছো।"

"সৰস্বতীৰ স্তোত্ৰ জানা ?" আগ্ৰহেৰে বুঢ়াই সুধিলে।

"ওঁ, সৰস্বতী কিয় লক্ষ্মী দুৰ্গা শিৱ সবৰে জানো," ঘপৰাই বাছাই ক'লে।

মাকে মুকুলীৰ পাতত দাইল দিবলৈ আহিছিল, ওৰণিখন টানি ক'লে, "ইয়াক আইৰ কথা শিকালে বাবাই। তাৰ পৰা আই কেউ-গৰাকীৰে স্তোত্ৰ বত্ন পণ্ডিতৰ পৰা শিকিছে।"

"বাবা কোন ?" 'ককা'ই সুধিলে।

"এজন সন্ন্যাসী। তেখেতৰ লগত বৰ ভাল আছিল। মাজে মাজে আহে।"

আমাৰ অসমীয়া মানুহ !" ককাই আকৌ সুধিলে।

"হয়।"

ভাতৰ গৰাহ হাতত লৈ ককাই খন্তেক পৰ কিবা ভাবিলে, তাৰ পিচত বৰ মইনালৈ চাই ক'লে, "অসমীয়া সন্ন্যাসী বুলিলে গাটো চেবাই যায়। মুকুলীৰ দেউতাক———"

"কি হ'ল বুলিলে—" বৰমইনাই সুধিলে।

"ইয়াৰ দেউতাক বহুত বছৰৰ আগতে হেৰাল। মই ভাবোতে মানুহ জন মৰা নাই, সন্ন্যাসীহে হৈ আছে ক'ৰবাত।"

মুকুলীৰ দেউতাকৰ প্ৰশ্ন অৱতাৰণা কৰিলত কথোপকথন ক্ৰমাৎ সেৰেঙা হৈ আহিল। কাৰণ নজনা মানুহৰ কথা কোৱা বৰ টান। সকলো অনুমান বিফল হোৱাৰহে আশঙ্কা।

ভাত খোৱা হ'লত, তামোল খুন্দি বুঢ়াক জুহালৰ গুৰিত আগবঢ়াই দি বাছাৰ মাকে তেওঁৰ অহাৰ উদ্দেশ্য কি সুধিলে। বুঢ়াই তেতিয়া ভাঙি-পাতি সকলো ক'লে। মুকুলীৰ ভনীয়েকক বৰ-মইনালৈ ধৰিবলৈ তেওঁলোক আহিছে। ককায়েক নিৰুদ্দেশ ; কাজেই ছোৱালী দিয়াৰ দায়িত্ব তেওঁৰ। মুকুলীক যোৰহাট পোষ্ট-অফিচতে সুমাই দিছে, এতিয়া প্ৰভাক গতাব পাৰিলেই হ'ল। ছোৱালীজনী মিঠা-বৰণীয়া, কামে-বনে, স্বভাৱ-চৰিত্ৰই সকলো পিনে ভাল। ইংৰাজী স্কুলৰ দুই-এশ্ৰেণীলৈকে পঢ়ি তাই পঢ়া সাং কৰিলে। এতিয়া বৰমইনালৈকে বুলি তাইক ঠিক কৰি তেওঁ মাকৰ ওচৰত হাত পাতিছেহি। কন্যাদায় মহাদায়, গতিকে তাৰ পৰা। উদ্ধাৰ কৰিলে বাছাৰ মাকৰ অশেষ পুণ্য হ'ব।

বাছাৰ মাকে তললৈ মূৰকৈ কিবা অলপ ভাবিলে, তাৰ পিচত ক'লে, "এৰা মোৰো দেহা পৰি আহিছে, ঘৰ ধৰা এজনী মানুহ লাগে। ক'ৰবাত ভাল সম্বন্ধ পালে মোৰো বিয়া কৰাবৰ মন। কিন্তু—"

"কিন্তু কি ?"

"ছোৱালীৰ বাপেকৰ কথাটোহে কেণা লগালে।"

"সেইটোৰ বিষয়ে ভাবিব লগা একো নাই। তেওঁ মানুহজন খুব আধ্যাত্মিক প্ৰকৃতিৰ আছিল। হয়তো সন্ন্যাসী হৈ গ'ল।" বুঢ়াই ক'লে।

বাছাৰ মাক কথাষাৰত সন্তুষ্ট নহ'ল। কিন্তু কোনো মন্তব্য নিদিলে। মাথোন ক'লে, "যাৰ কন্যা তাৰ বিবাহ। মন খোলোচা নোহোৱালৈকে একো ক'ব নোৱাৰিছো।"

বুঢ়াই একো নেমাতিলে। বাছাৰ মাকেই পুনৰ সুধিলে, "এই লৰাটি হ'ব পায় প্ৰভাৰ ককায়েক !"

"অঁ। ছোৱালীজনী আৰু ইয়াক চালে চাবই নেলাগে।" বুঢ়াই তামোল চোবাই চোবাই ক'লে।

বাছাৰ মাকে ইয়াৰ ওচৰত কোনো মন্তব্য নকৰিলে। ককা শুবলৈ উঠোতে ক'লে, "মই হলে বৰ আশা কৰিলো। হালেই বেচ মিলিব। ফাগুণ মাহটো যাওক। চ'তত আকৌ আহিমগৈ।"

বাছাৰ মাকে ইয়াৰো একো উত্তৰ নিদিলে।

চাওঁতে চাওঁতে ফাগুন গ'ল, চ'ত সোমালহি। বিয়াৰ বন্দৱস্ত কৰিবৰ বাবে বুঢ়া আকৌ এবাৰ আহিছিল, কিন্তু বাছাৰ মাকৰ মন তেতিয়াও খোলোচা হোৱা নাছিল। কি কাৰণে ছোৱালীৰ বাপেক নিৰুদ্দেশ হ'ল সেই কথাৰ ওৰ ভালদৰে ধৰিব নোৱাৰালৈকে তেওঁ হাঁ না একোকে ক'বলৈ ৰাজী নহল। তদুপৰি বৰমইনাৰ মনো থিৰ হোৱা নাই। সি হেড ক্লাৰ্ক নোহোৱালৈকে বিয়া নেপাতো বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল। সোনকালে হেড ক্লাৰ্ক হোৱাৰ আশা অৱশ্যে নোহোৱা নহয়, কাৰণ আগৰজনৰ অৱসৰৰ সময় হৈ আহিছিল। সকলো দিশ বিবেচনা কৰি চাই মাকে বুঢ়াক ক'লে যে অহাবাৰ চ'তৰ সংক্ৰান্তি মানেহে যদি কিবা এটা সিদ্ধান্তলৈ আহিব পৰা যায়। প্ৰভাৰ দৰা বিচাৰি বুঢ়া হাবাথুৰি খাই ফুৰিছিল। ছোৱালীজনী মিঠাবৰণীয়া আৰু বাপেক সন্দেহজনক অৱস্থাত নিৰুদ্দেশ হৈছে এই দুটি কথাই বহুত সম্বন্ধ ভঙাইছে। কাজেই আৰু এবছৰ ৰ'বলৈ বুঢ়াই কোনো আপত্তি নকৰিলে।

চাৰি

গাৱঁৰ অৱস্থা দিনক দিনে বেয়াৰ ফালেহে যাবলৈ ধৰিলে। গৰু হাবিবোৰ চবকাত পৰি মৰিছে; চোৰচাৰি বাঢ়িছে—আনকি আধাপকা ধান পথাৰৰ পৰা চুৰি হৈছে। শুক্লপক্ষৰ মাজ মিশা পথাৰত কোনোবাই মনে মনে গৈ পকা ধান চপায়; কোনে চপায় কোনেও ক'ব নোৱাৰে। বাছাহঁতৰ মাটিৰ ধানো নিছে বুলি খবৰ আহিল। মনহঁতে নিশা পহৰা দিছে বুলি আশ্বাস দিলে, কিন্তু পহৰা দিলে হ'ব কি ? অনন্ত পথাৰত ৰাতি কোনে কাক চিনে !

বাছাহঁতৰ গৰু এহাল আৰু গাই এজনী চবকাত পৰি মৰিল। গাভিনী ছাগলী এজনী বাঘে খালে। কিন্তু তাতোকৈও বিপদৰ কথা হ'ল আকাল। বাছাহঁতৰ ভৰালত আৰু দুদিন মানৰহে ধান আছে।

আন কিবাৰৰ দৰে বাছাৰ মাকে বৰমইনালৈ ধান কিনিবৰ বাবে টকা খুজি পঠিয়ালে। কিন্তু বৰমইনাই লেখিলে, তাৰ চলা মেলা বৰ টান হৈছে; বস্তু-বাহানিৰ দাম দিনক দিনে চৰিছে; তদুপৰি ইন্সিঅৰেন্সৰ প্ৰিমিয়াম, খাজনা আদি খৰচ আছেই। এই মাহত সি ফুটাকড়ি এটাও পথাব নোৱাৰে।

চিঠি পাই মাকৰ মন মৰি গ'ল। উপায় নেপাই ধাৰে ধন আনিবৰ বাবে এদিন বাছাক বুঢ়াভকতৰ ওচৰলৈ পঠিয়ালে; তেওঁ নিজে নোৱাৰিলেও কিবা এটা কৰি দিব পাৰিব বুলি ভাবি।

বাছা বহুতদিন বুঢ়াভকতৰ সেই ফালে যোৱা নাছিল। গৈ দেখিলে বুঢ়াভকতৰ প্ৰকাণ্ড চোতালখনত তিনি চুকে তিনিটা ঘৰ উঠিছে। বুঢ়াভকতৰ লৰা কিটা তেন্তে বেলেগ হ'ল। বাছাৰ মনটো

বেয়া লাগিল। মনহঁতৰ ককাই ভাই চাৰিটা। মন ডাঙৰ, বাপুকণ মাজু আৰু কণলৰা বোলাটো সৰু। কেন্দুকলাই নুমলীয়া। তাৰে ভিতৰত কণলৰা এতিয়া মিলিটেৰীত ভৰ্ত্তি হ'লগৈ। তাৰ পৰা চিঠি কাচিতহে পোৱা যায়। মন আৰু বাপুকণে বিয়া কৰালে; এটাৰ লৰা। ইটোৰ এজনী ছোৱালী। কেন্দুকলাইৰ ওপৰত নুমলী বোলা ভনীয়েক এজনী আছে, তায়ো উঠি আছে, বিয়া দিব পৰা নাই। ইয়াৰ বাহিৰে ঘৰখনত বুঢ়া-বুঢ়ী থাকে।

ভিতৰ সোমাই "বুঢ়া ভকত" বুলি মতাৰ লগে লগে বাছাই মন কৰিলে এখন বাঁহৰ চাঙত বুঢ়া পৰি আছে, নুমলীয়ে খোৱা তেল অকণ লৈ গাটো মালিচ কৰি দিছে। সি একেবাৰে ওচৰ পাই গৈ দেখিলে বুঢ়াভকতৰ পকাচুলি কোচাৰ বাহিৰে আন সকলো সৌষ্ঠব হানি হ'ল। গাল সোতোৰা সোতোৰ হ'ল, চকু কুমত সোমালেগৈ। বুকুৰ হাড় ডালি ডালি হ'ল। কলাফুল নোহোৱাতে পৰিল। বাছাৰ মনটো বেজাৰত সেমেকি গ'ল। সি মাতিলে, "বুঢ়া ভকত!"

"কোন বাছানেকি?" চকু দুটা মেলি বুঢ়া ভকতে ক'লে। "মোৰ ফালে আইধা। গাত বিষ, বুকুত কফ্, পাল জ্বৰো হয়।"

"দেৱাই খাইছানে?"

"দেৱাই খুৱাবহি এই কেইটা লৰাই!" বুলি নুমলীয়ে ভোৰ-ভোৰাই উঠিল।

"কেন্দুকলাই দেখোন যাব পাৰে।" বাছাই ক'লে।

"সি উদণ্ডীয়া গৰু হ'ল। ককায়েকহঁতে ফিচো দিব নোৱাৰিলে।" কৈয়েই বুঢ়া-ভকত উঠি বহিল। "হেৰ, বাছাক বৰপিৰাখনকে দেচোন।"

'সেইখন তেনেই খেৰেস্তানি হৈ আছে" বুঢ়া ভকতৰ ঘৈণীয়েকে আহি ক'লেহি। "মনৰ লৰাটোৱে আৰু বাপুকণৰ ছোৱালী জনীয়ে তাতে খেলি আছিল। লৰাটোৱে বতিয়াই দিলে।"

বাছাক বহিবলৈ এখন কঠ দি বুঢ়া ভকতৰ ঘৈণীয়েকে "বহাচোন" বুলি কৈ ভিতৰলৈ গ'ল।

"লৰাটোৰো কিবা হৈছে নে কি?" বাছাই সুধিলে।

"তাৰ সদায় বমি হয়। কিবা পেৰেতে পাইছে।" বুঢ়া ভকতে ক'লে।

বাছাই একো নেমাতিলে। তাৰ কেন্দুকলাইৰ ওপৰত খং উঠিল। সি কিয় দৰৱ আনি নিদিয়ে কাকজানৰ পৰা!

কিছুপৰ নীৰৱে গ'লত বুঢ়া-ভকতেই সুধিলে "কি মন কৰি আহিলা?"

"আয়ে পঠিয়ালে ধান বিচাৰি।"

"ধান চুবুৰীটোত কাৰো নাই। বহুতেই কেঁচা ধান খাইছে; দুই একৰ আছে, পিছে নিদিয়ে।"

"কিয়?"

"মাৰোৱাৰী মহাজনে বয়না দি থৈছে। গোটেইখন পেন্‌পেন্‌কৈ ধাৰ হ'ল নহয়, মইনা। আইক ক'বা মই নিজে লৰিব নোৱাৰা হলোঁ। লৰাহঁতৰ মতি-গতি বেয়া হ'ল। দুটা চাপৰিত, এটা মিলিটেৰীত আৰু ইটো উদণ্ডীয়া গৰু।"

বুঢ়া ভকতৰ গাত সিৰ্‌সিৰ্‌কৈ জ্বৰ উঠি আহিছিল। তাকে দেখি বাছাই ক'লে "বুঢ়া ভকত, শোৱাগৈ যোৱা।"

বাছা উঠি বাহিৰলৈ ওলাই আহিলে। দেখিলে মনৰ মাকে বাহিৰৰ হাবিডৰাত কচু বুটলিছে।

"বাছা, আইৰ ভালনে?"

"ভাল। নোযোৱা হলা দেখোন।"

"যাবলৈ দেখিছাই নহয়। একেবাৰেহে যাম আৰু।"

বুঢ়া ভকতৰ ঘৰৰ অৱস্থা দেখি বাছাৰ মন বিষাদত তিতি গ'ল। এখন ঘৰ চকুৰ আগতে থান-থান বান-বান হ'ল, অথচ পাতিবৰ একো উপায় নাই। তাৰ সৰু অন্তৰে ভগবানক উদ্দেশ্য কৰি প্ৰাৰ্থনা কৰিলে এই ভগা ঘৰখন পাতিবৰ বাবে। কিন্তু এই প্ৰাৰ্থনাৰ উত্তৰ কেতিয়া পাই একো ঠিক নাই। ভগবান কলা হ'ব পায়!

বাটলৈ ওলাই তাৰ ভাব হ'ল ধানৰ সন্দেহ নেপালে তাৰ ঘৰলৈ উলটি যোৱা উচিত নহয়। লগে লগে তাৰ ইচ্ছা হ'ল কেন্দুকলাইক লগ ধৰি দেৱাইখানাৰ পৰা দৰব আনিবলৈ। সেই কাৰণে সি অহা বাটে নাহি শ্মশানৰ দাঁতিৰ লুঙ্‌লুঙীয়া বাটটোৰেদি নামঘৰৰ ফালে খোজ ললে। যাওঁতে বাটতে দেউতাকৰ মৰিশালীটো দেখা পালে। তালৈ চাই সি মন কৰিলে দেউতাকৰ মৰিশালীৰ ওপৰত আপোনা-আপুনি এজোপা চতিয়না লহ্‌পহকৈ বাঢ়ি উঠিছে। খন্তেক পৰ সি চতিয়নাজোপালৈ চালে, কিন্তু কাষ চাপিবলৈ ভয় লাগিল। দেউতাক মৰি এতিয়া দেৱতা হ'ল। দেহটো চাগৈ মাটিত মিলি গৈছে। তাৰ ওপৰত এই চতিয়না জোপা। সি সন্তৰ্পণে দূৰৰ পৰাই এটা সেৱা জনালে আৰু লাহে লাহে তাৰ পৰা আতঁৰি গ'ল। অলপ দূৰ গৈয়েই সি বহিৰাচুকৰ দ বাটটোত ভৰি দিলেগৈ। তাৰপৰা গৈ লাহে লাহে নামঘৰটোৰ দাঁতিয়েদি ঘূৰি সি বৰ্‌তল ওলালগৈ। দেখিলে নিজান পাই শুই থকা শিয়াল এটা সাউত কৰে শোৱাৰ পৰা উঠি হাবি সোমাইছেগৈ। শিয়ালবোৰ বৰ শিয়ান। তাৰ পিচত সি কিছু পৰ নীৰৱে আগবাঢ়ি গৈ দিহা নৈৰ সাকো পাৰ হ'ল। নৈখন শুকাই তেনেই খৰ্খৰীয়া মাৰিছে। হাবিৰ বননিৰ পাত-বোৰ অনবৰত সৰিবলৈ ধৰিছে। কোবাকুবিকৈ পাৰ হৈ সি সিপাৰত ভৰি দিওঁতেই শুনিলে "ঐ বাছা, এই ফালে আহ।"

বাছাই দেখিলে ওচৰৰ ঘৰ এটাৰ দুৱাৰ মুখৰ পৰা কেন্দুকলায়ে মাতিছে। উত্ৰাৱল হৈ সি তাৰ কাষলৈ দৌৰি গ'ল। সি কেন্দুকলাইৰ হাতত ধৰি ক'লে, "তোক বিচাৰি ঘৰত নেপালোঁ। আজি কালি আমাৰ ফালে নেযাৱেই দেখোন।"

কেন্দুকলায়ে কাঠ হাঁহি এটা মাৰি ক'লে "কি কৰিবি, মনবোৰ আজিকালি উদঙীয়া গৰুৰ দৰে হ'ল। ঘৰতো নবহে, পথাৰতো নবহে।"

"বাপেৰক দৰব আনি নিদিয় কেলেই? বুঢ়াটোৱে কষ্ট পাইছে।"

কেন্দুকলায়ে একো নেমাতিলে। তাৰ যে অপৰাধ হৈছে ঠিক। কিন্তু সি কি কৰিব? ডাক্তৰৰ পানী দৰবত মানুহৰ আজিকালি আস্থাই নাই। তাকো আকৌ ফিজ দিলেহে পায়। সেই দু'অনা পইচাকে সি ককায়েকহঁতৰ পৰা নেপায়।

কেন্দুকলাইক নিৰুত্তৰ দেখি বাছাই ক'লে "কাইলৈ মোৰ লগত ওলাবি?"

"বাৰু।" বুলি সি শলাগিলে। খন্তেক পিচতে তাৰ মনটো অইন কথালৈ ঢাল খালে। সি ক'লে, "ৰজতহঁতৰ ঘৰ আজি পুলিচে ক্ৰোক্ কৰিলে। বহুত দিনৰ খাজনা বাকী পৰি আছে। চাবলৈ যাবিনে কি?"

"কোন ৰজত?"

"কাঠ কলিতাৰ ঘৰৰ ৰজত।"

"সিহঁতৰ অৱস্থা দেখোন ভাল আছিল!"

বাছাৰ মন কিবা এক বিষ-বাষ্পৰে ভৰি পৰিল। কেৱল জ্বৰ, চুৰি, ক্ৰোক এইবোৰৰ খবৰেৰেহে গাওঁখন ভৰি পৰিছে। ভাল খবৰ শুনিবলৈ নোহোৱাতে পৰিল।

ৰজতহঁতৰ ঘৰখন পৰি আহিছে। খাজনাৰ দায়ত কিছুমান মাটি ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনৰ তাত বন্ধকত আছে; এতিয়া বাকীখিনিৰো খাজনা দিব পৰা নাই। ঘৰত ৰজতৰ মন নবহা হ'ল। সি নতুন মাটি ভাঙিবলৈ বিচাৰি ফুৰিছে। কিন্তু মাটি কিবা এনেয়ে পৰি আছে নে? অকল সেয়েনে কিবা। সি আজিকালি বহুত নিশালৈকে গাওঁ ফুৰা হৈছে। দুমলী অৰ্থাৎ কেন্দুকলাইহঁতৰ তালৈ দিনটোত তাৰ এপাক নেমাৰিলেই নহয়। টুটকীয়াবোৰে ইতিমধ্যে বদনাম ৰটিছে। মানুহে পাবহে লাগে, হোৱাই-নোহোৱাই কথা উলিয়ায়।

ৰজতৰ ঘৰ পাই বাছাই দেখিলে ৰজতৰ মাক-বাপেকে ঘৰৰ অৱশিষ্ট গহনা-পাতিবোৰ পুলিচে নিয়া বাবে হুৰাওৱাৰে কান্দিছে। মানুহ এসোপা চোতালত বহি আছিল। কিন্তু সন্ধিয়াৰ পোহৰত সি কাকো চিনিব নোৱাৰিলে।

এচুকত বহি ৰজতে কিবা ভাবি আছিল। কেন্দুকলায়ে গৈ তাৰ গাত হাত দি ইঙ্গিতেৰে বাহিৰলৈ মাতি আনিলে। বাছাই তাক দেখি মাতিলে, "ৰজত কাই। ক্ৰোক কৰিলে বোলে।"

"ওঁ। ক্ৰোকেৰেও বোলে বাকী নমৰে। লীলামত যাব।" মাতটোত অভিযোগৰ সুৰ স্পষ্ট।"

"তোমালোকৰ ঘৰখন পৰিল।"

"কি কৰিবা! ইন্দ্ৰেশ্বৰে মাটি নি নি শেষ কৰিলে। এতিয়া হয় টেঁটুত ফাচ দি মৰিব লাগিব, নহয়—" হঠাতে সি দাঁত কৰচিবলৈ লাগিল। চোতালৰ মানুহবোৰে আকালৰ কথা পাতিছিল। বহুতবে ঘৰতে খাবলৈ নাই, নিশাও চাকি নজ্বলে, জ্বৰ-জাৰি আছেই। "নহয়, কি ক'লা, ৰজত কাই।"

"তাকে শেষ কৰিম।"

ৰজতৰ মূৰ্ত্তি দেখি বাছাৰ ভয় লাগিল। ৰজতক এনে মূৰ্ত্তিত সি কোনোদিনে দেখা নাই।

কিছুপৰ নীৰবে গ'লত ৰজতে প্ৰকৃতিস্থ হৈ সুধিলে, "এই ৰাতিখন আহিলা দেখোন।"

"ধান বিচাৰি আহিছিলো। বাটতে তোমালোকৰ খবৰ পাই আহিলো।"

"চন্দ্ৰ বাপুটিৰ ঘৰতো ধান হৰিল। হৰি হৰি। নোহোৱা-নোপোজা কথা।" ৰজতে খুব আচৰিত হৈ ক'লে। আচৰিত হ'বৰ কথাই। গাৱঁৰ বেছি ভাগ ভৰালেই সুদা। মানুহে খেতি কৰে হে কৰে, ধানে নোজোৰে। খাওঁতাও বাঢ়িল, ইপিনে মহাজনৰো উৎপাত চৰিল।

হঠাতে বাছাৰ মনত পৰিল, মাকলৈ। ফলি-পুথি ল'বৰ সময় হ'ল, ইয়াত থাকিলে মাকে খং কৰিব। সি ক'লে "ৰজত কাই, গাওঁখন কিবা হ'ল। খালি জ্বৰ, আকাল, চুৰি—জানিবা দৈত্যৰাজ।" ৰজতে একো নেমাতি মনে মনে ৰ'ল। সি অন্য কিবা এটা ভাবি আছিল। বাছাই আকৌ ক'লে "মই যাওঁ ৰজত কাই, পঢ়িবৰ হ'ল।"

ৰজতে এইবাৰ সাৰ পাই সুধিলে, "যোৱা।" কোৱাৰ লগে লগে অন্ধকাৰে ৰজতৰ মুখখন একেবাৰে চিনিব নোৱাৰা কৰিলে। এচপৰা ডাঠ এন্ধাৰৰ দৰে সি তাতে থিয় দি ৰ'ল। বিষণ্ণ মনেৰে বাছা তাৰ পৰা উলটিল। লগত কেন্দুকলাই। তাৰো মুখখন আন্ধাৰে ঢাকি ধৰিলে।

নিশব্দে আহি যেতিয়া সিহঁত এটা চাৰি আলিৰ মূৰ পালেহি তেতিয়া ওচৰৰ কাৰোবাৰ ঘৰত সিহঁতে কান্দোন শুনিলে। বাছাই সুধিলে, "কাৰ ঘৰ অ', কোনে কান্দিছে ?"

ওচৰৰ ঘৰটোলৈ চাই কেন্দুকলায়ে ক'লে, "যোগেনহঁতৰ।"

"যোগেনহঁতৰ হ'ল কি ?" বিস্ময়ত বাছাৰ মন ভৰি পৰিল।

"বলচোন খবৰ কৰোঁ। তোৰ দেৰি হ'ব নেকি ?"

"বাৰু, ব'ল।" ইতস্ততঃ কৰি বাছাই উত্তৰ দিলে।

অলপ দূৰ খোজ কাঢ়ি দুয়োটা খগ বায়েনৰ পদূলি মুখত থিয় হ'লগৈ। তেনেতে দেখিলে পুলিচ দুটাই এটা মদগজ মানুহক ধৰি লৈ আহিছে। বাছাই আন্ধাৰৰ মাজতো মন কৰিলে প্ৰকাণ্ড শৰীৰেৰে আৰু জোনাকী পৰুৱা যেন চকুহালিৰে সেইটো যোগেন। সি তাতকৈ ছয় সাত বছৰৰ ডাঙৰ। মেট্ৰমৰা কঠীয়া দুটোমৰ দৰে শকত বাহু দুটা আন্ধাৰে ঢাকি থৈছিল। বাছাই মন কৰিলে তাৰ হাত দুখনত লো লগোৱা। তাক পুলিচকিটাই একৰকম গতিয়াই নিয়া দি নিছে। বাছাই উত্তেজিত স্বৰে সুধিলে "কি হ'ল তোৰ, যোগেন ?"

নিষ্ফল ক্ৰোধত হাত দুখন টনা-আজোৰা কৰি যোগেনে ক'লে, "ইহঁতে চুৰি কেচত ধৰিছে।" কিন্তু তাৰ উত্তৰ শেষ হ'বলৈ নৌ পাওঁতেই এটা পুলিচে তাক গতিয়াই লৈ গ'ল। যোগেনক আন্ধাৰে ঢাকি ধৰিলে।

খগবায়েন আহি তেনেতে পদূলিমুখ পাইছিলহি। বাছাক দেখি ক'লে: "নকবা আমাৰ দুৰ্দ্দশাৰ কথা। ই পাষণ্ডই খালে। কটা নৰঘাতকী।"

নৰঘাতকী! যোগেন নৰঘাতকী!! সৰ্ব্বনাশ!

"কি হ'ল বায়েন, ভাঙি-পাতি কোৱাচোন।" বাছাই সুধিলে।

"আমাৰ গাৱঁত এদল নিশাচৰ আছে সিহঁতেৰে সৈতে লগ লাগি ই ক'ত কি কৰিছে ...মই ক'ব নোৱাৰো ...তোমাৰে শপত বাছা, মই একো নেজানো। মোক নুসুধিবা।" বুলি বায়েন তাতে বহি পৰিল।

এনেতে কেন্দুকলায়ে তাৰ বাহুত চিকুট মাৰি কাণে কাণে ফুচফুচাই কলে, "এই ব'ল, ইয়াত থাকিলে মাৰে খং কৰিব।"

খগ বায়েনে হঠাতে কেন্দুকলাইৰ ফালে চাই ক'লে, "হেৰৌ, তহঁতৰ মনৰ ওপৰতো চোভা কৰিছে।"

"মনকাইৰ ওপৰত!" খুব আচৰিত হৈ বাছাই ক'লে।

"অঁ।"

কেন্দুকলায়ে বাছাৰ চোলাত ধৰি টানি ক'লে—"এই, ব'ল।" একৰকম জোৰ কৰিয়েই কেন্দুকলায়ে বাছাক টানি আনি ঘৰমুৱা বাটত তুলিলেহি।

কেন্দুকলায়ে বাছাক আগবঢ়াই থৈ আহিবলৈ যাওঁতে ক'লে, "হেৰ তয়ো আৰু! ইমান ভাবিছ কি? আমাৰ ইয়াত বহুত লৰা আছে যি কয় ইয়াত খালেও খোৱা, বগা ঘৰত খালেও খোৱা। বৰং ঘৰত খাবলৈ নাইহে। মোৰো কেতিয়াবা চুৰহে কৰিবৰ মন যায়।"

ওভোটা কথা শুনি বাছাৰ হিয়া কঁপি গ'ল। চুৰ কৰাৰ প্ৰতি এনে সহজ মনোভাৱ গ্ৰহণ কৰা দেখি সি কেন্দুকলাইকো ক্ষমা কৰিব নোৱাৰিলে। কেন্দুকলাইৰ ওপৰত তাৰ খঙেই উঠিল। সি ক'লে, "এইবোৰ কথা মোক নকবি। চুৰি কৰা মহা-পাপ। চোৰ..."

বাছাই আৰু কিবা ক'ব খুজিছিলে, কিন্তু তেনেতে কেন্দুকলায়ে খিল্‌খিলাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। তাৰ হাঁহিৰ শব্দ বাঁহনি ভেদি গ'ল। সৰু সৰু জোনাকী পৰুৱাবোৰে ভুতৰ আৰু ডকাইতৰ চকুৰ দৰে তাৰ ফালে চাই ভয় খুৱাবলৈ ধৰিলে। বাছাই খুব নিঃসহায় যেন অনুভৱ কৰিলে।

বাছাই দেখিলে কেন্দুকলায়েও চুৰি কৰা পাপ বুলি নেভাবে, তাৰ ভাব দোচোৰা ধৰণৰ। নহলে সি কিয় এনেকৈ হাঁহিব?

সি সুধিলে "হাঁহিছ কিয়?"

"তই ওপৰে ওপৰে কথা কৈছ। আমাৰ গাৱঁৰ লৰাবোৰে চুৰ কৰিবলৈ লৈছে কিয় ক'ব পাৰনে?" খুব কঠোৰ ভাৱে প্ৰশ্ন কৰিলে কেন্দুকলায়ে?

তথা লাগি বৈ বাছাই সুধিলে, "কিয়?"

"খাবলৈ নেপাই।"

"মিছা কথা। যাৰ স্বভাৱ বেয়া সি চুৰ কৰে। পঢ়িছনো কি!"

"হেৰ অভাৱে জানো স্বভাৱ নষ্ট নকৰে! মনকাইটিয়েও..."

"মনকাইটিয়ে কি?"

"আজি নকওঁ দে।" হুমুনিয়াহ ছাৰি কেন্দুকলায়ে ক'লে। "তই পঢ়া শুনা কৰিহ। কালিলৈ চৰকাৰী চাকৰি কৰি ডাঙৰ মানুহ হ'বি। তই আমাৰ দৰে গোট-গৰু ভিকহুবোৰৰ কথা কি বুজিবি। যেতিয়া ঘৰ সোমাওঁগৈ তেতিয়া মোৰো মন যায় হয় গল কাটি মৰিবলৈ নহয় চোৰ হৈ ছুপইচা আৰ্জিবলৈ। তই জানই দেখোন আমাৰ ঘৰখনৰ কি হৈছে।"

বাছাই বুজিলে কেন্দুকলাইৰ মনো নিশাচৰবোৰৰ প্ৰতি ঢাল খাইছে। কিয় সি ক'ব নোৱাৰে। অভাৱে সঁচাকৈ জানো স্বভাৱ নষ্ট কৰে! যোগেন নৰঘাতকী, মনৰ মন বগাঘৰত ভাত খাবলৈ সাজু আৰু কেন্দুকলাইৰো মতি-গতি বেয়া। ইয়াৰ কাৰণ কি এটাই— সিহঁতৰ খাবলৈ নাই।

ঘৰৰ ওচৰ পাই বাছা ৰ'ল আৰু হঠাতে কিবা এটা ভিতৰৰ প্ৰেৰণাত ক'লে "কেন্দুকলাই; তই চুৰ কৰিবলৈ নলবি।"

কেন্দুকলায়ে এইবাৰো হাঁহিব খুজিছিল। কিন্তু বাছাৰ ব্যৱহাৰ দেখি সি হাঁহিব নোৱাৰিলে। বাছাতো এক ধৰণৰ লৰা, তাৰ ভাববোৰ অদ্ভুত। কেন্দুকলাইৰ বেয়া লাগিল। আজিকালি তাৰ

ক'তো মন নবহে ; ঘৰত অশান্তি মনত অশান্তি, অশান্তিৰ কোবত ক'ত কি কৰে সি ঠিক নাই। সচাঁ কথা, মাজে মাজে তাৰ চুৰ কৰিবৰো ভাব হয়। কিন্তু সিতো চুৰ কৰা নাই এতিয়ালৈকে। কিবা এটা যদি কাম ওলায় ক'ৰবাত, তেন্তে সি তাকেই কৰিব।

বাছাই আকৌ সুধিলে, "একো নকলি দেখোন।"

"নকৰো।" হঠাতে সি ক'লে।

"ঠিক।"

"ঠিক। এই কাণত ধৰিছো চা।"

বাছাই সন্তোষৰ হুমুনিয়াহ পেলাই তালৈ এবাৰ চালে। তাৰ বিশ্বাস হ'ল অন্ততঃ কেন্দুকলাই যোগেনৰ দৰে নহয়।

অলপ সময় মনে মনে বৈ বাছাই হঠাতে সুধিলে, "বাপেৰলৈ দৰৱ আনিবৰ বাবে কাইলৈ মোৰ লগত ওলাবি।"

"ফিজ দিবি।"

"দিম।"

পাঁচ

ভিতৰ সোমাই দুৱাৰমুখ পাওঁতে মন কৰিলে মাকে এন্ধাৰে মুধাৰে তাতে বৈ পদুলিৰ ফালে চাই আছে।

"আই।" বাছাই মাকক আজিকালি আয়েই বোলে।

মাকে সুধিলে "সেইটো কোন?"

"কেন্দুকলাই।"

"ইমান দেৰি ক'লৈ গৈছিলি?"

বাছাৰ বুকু চিৰিং কৰে গ'ল। মাকৰ খং উঠিছে চাগৈ। সি ক'লে "ধান বিচাৰোতে দেৰি হ'ল।"

"আৰু কলৈকো যোৱা নাই?" তীক্ষ্ণ সুৰত মাকে প্ৰশ্ন কৰিলে।

"ৰজত আৰু খগবায়েনৰ তালৈ গৈছিলোঁ।"

"কেলেই! সঁচা কথা ক।"

বাছাই সঁচা কথা ক'লে।

কথা শুনি শুনি মাকৰ মন বিৰক্তিত, ভয়ত আৰু বেজাৰত ভৰি গ'ল। গোটেই খন চোৰ হ'ল। গোটেই খনেৰে দুখ হৈছে। উপায় নাই। কলিকাল হ'ল। এটা হুমুনিয়াহ ছাৰি তেওঁ বাছাক লৈ পাকঘৰলৈ গ'ল আৰু তাক চাহ-চাহ খুৱাই ক'লে, "এই কীৰ্ত্তনখন পঢ়চোন। মই দাইলত তেল মাৰোঁ।"

"কীৰ্ত্তন!" আচৰিত হৈ বাছাই সুধিলে। অতিকৈ মনত কিবা এটা অশান্তি নহলে মাকে কীৰ্ত্তন পঢ়িবলৈ তাক নকয়। সি গোসাই ঘৰৰ থাপনাৰপৰা কীৰ্ত্তন খন আনি পিৰাখন পাৰি বহি ললে, "কোন অধ্যায় পঢ়িম?"

"প্ৰহ্লাদ চৰিত পঢ়।"

বাছাই প্ৰহ্লাদৰ কথা পঢ়িবলৈ বৰ ভাল পায়। কাজেই সি সুৰ

ধৰি ধৰি পঢ়িবলৈ লাগিল। পঢ়োতে পঢ়োতে তাৰ ভাৱ হ'ল যেন প্ৰহ্লাদৰ শাস্তিৰ লগে লগে সিও শাস্তি খাইছে, তথাপি ভগবানত ভক্তি হেৰুৱা নাই। সি কল্পনা কৰিলে দৈত্য-শাস্ত্ৰ পঢ়ি পঢ়ি সিহঁতৰ গাওঁখনৰ সকলো লৰা চোৰ হৈছে, সিয়েই একমাত্ৰ লৰা যি ধৰ্ম্মত মতি ৰাখি চলিছে। সি সকলো লৰাবে ধৰ্ম্মলৈ মতি ঘূৰাই আনিব।

পঢ়ি পঢ়ি কল্পনা কৰোতে সি ইমান তন্ময় হৈ গৈছিল যে মাকে তাৰ ওচৰত বহি কিমান পৰ পদ শুনিছিল সি ক'ব নোৱাৰে। তাৰ পঢ়া শেষ হ'লত মাকে ক'লে, "ভগবানে প্ৰহ্লাদক যেনেকৈ ৰক্ষা কৰিলে তেনেকৈ তোকো ৰক্ষা কৰক।"

"কাৰ পৰা আই।" বিস্ময়ৰ বাছাই প্ৰশ্ন কৰিলে।

"চোৰবোৰৰ পৰা।"

বাছাই ক'লে, "আই, ইহঁত কিয় চোৰ হৈছ ক'ব পাৰ জানো। খাবলৈ নেপায়। কেন্দুকলায়ো চোৰ হ'ব খুজিছে।"

"কেন্দুকলাই! আও, তই তাৰ লগ নলবি তেন্তে।" ভয়ত মাকে ক'লে।

বাছাই হাঁহি ক'লে, "মই তাক শপত খুৱালো চোৰ নহবলৈ।"

"সি শপত খালে নে?"

"খালে।"

"ভাল হ'ল। ঈশ্বৰে তাক সজ মতি দিয়ক। তই কিন্তু এইবোৰত যোগ নিদিবি।"

ৰাতি যথা সময়ত খাই-বৈ সিহঁত শুলে। পুৱাই উঠি বাছাক মাকে মহত দোকানীৰ ওচৰলৈ পঠালে ধান বিচাৰি। মহত দোকানীয়ে ক'লে নগদ টকাৰ অবিহনে বন্ধকত কিবা থলেহে তেওঁ ধান দিব পাৰিব।

মাকক খবৰটো দিলত মাকে প্ৰথমতে কিছু চিন্তা কৰিলে, তাৰ পিচত ক'লে "বাৰু, ভাবি চাম বাৰু।"

ন মান বজাত কেন্দুকলাই ওলালহি তাৰ লগত পূৰ্ব বন্দৱস্ত মতে

হাস্পতাললৈ যাবলৈ। মাকৰপৰা দুঅনা পইছা বেছিকৈ লৈ বাছাও ওলাল স্কুললৈ।

ওৰে বাটটো সেইদিনা বাছাই কেন্দুকলাইক ক'লে ভাল হ'বলৈ। কেন্দুকলায়ে ক'লে, "কাম এটা বিচাৰো বাৰু ৰ।"

বাছাই প্ৰহ্লাদৰ কথা উলিয়াই ক'লে "প্ৰহ্লাদৰ দৰে হ'বলৈ তোৰ মন নেযায়নে? কিমান ভাল প্ৰহ্লাদটো।"

"মোৰ হলে ভীমসেনক হে ভাল লাগে। কিয় জানো ক'ব নোৱাৰো। ৰজতকায়ে ভাৱনাত ভীমসেন হৈ দুঃশাসনৰ যেতিয়া ৰক্তপান কৰে তেতিয়া মোৰ গা ৰগ্‌জিত ৰগ্‌জিত কৰে।" কেন্দুকলায়ে ক'লে।

"ৰজতেও ভীমক ভাল পায়?"

"অকল ৰজতেই নহয়। আমাৰ সবে। চোৰবোৰেও। ভীমে দুখীক তাৰে।"

"ধেৎ।" বুলি বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰি বাছা মনে মনে ৰ'ল।

"ধেৎ নুবুলিবি। বামুণৰ লৰাক জানো বকাসুৰৰপৰা ভীমে ৰক্ষা কৰা নাই।"

গধূলি বাছা ঘৰলৈ ঘূৰি আহিল। হাস্পতালত কেন্দুকলায়ে এবটল ৰঙা দৰৱাই পালে। সেইদিনা দৰৱ খুৱাবলৈ শিকাই দি বাছা সিহঁতৰ ঘৰৰপৰা যথা সময়ত ঘূৰি আহিলগৈ। আহি মাকক ক'লেহি, বুঢ়া ভকতৰ গা বেয়াৰ ফালেহে গৈছে। বুঢ়া ভকতৰ বেমাৰৰ কথা শুনি মাকৰ মন বিষাদত ভৰি গ'ল। হকে নহকে বুঢ়াভকতহঁতেই তেওঁ শলাগিব পৰা আৰু বুজিব পৰা মানুহ। মানুহটোৰ মাজত ধৰ্ম্ম আছে।

বাছাই ভৰি-হাত ধুই আবেলিৰ ভাত খোৱাৰ পিচত মাকে ক'লে "বাছা, পিয়নে চিঠি এখন দি গৈছে। মই চ'ৰাঘৰৰ বেৰত খুচি থৈছো। আনি পঢ়চোন।"

বাছাই চিঠি পালে পঢ়ি খুব আনন্দ পায়। কাজেই সি আগ্ৰহেৰে চিঠি খন আনি লেফাফাটো ফালিলে আৰু পঢ়িবলৈ ধৰিলে ঃ

"মৰমৰ বাছা,

সেইদিনা তোমাক এৰি থৈ আহি বৰ বেয়া লাগিছে। তোমালৈ মোৰ সদায় মনত পৰে, তুমি হে কিজানি পাহৰিলা। তোমালোকৰ গাওঁখন ভাল লাগিল। বাঁহনি আৰু কাঠনিবোৰ ডাঠ। ভাৱ হয় সেইবোৰত দেৱতা আছে। কঠাল-তলত বৰ ভাল লাগিল। তুমি কোৱা বাবাজীজনৰ কথাও মাজে মাজে মনত পৰে। তেওঁ আহিলে মোক খবৰ দিবা। তোমালোকৰ ঘৰৰ কথা শুনি মাই বৰ ভাল পাইছে। প্ৰভা—মানে মোৰ ভনীজনীয়ে—তোমাক চাবলৈ বিচাৰিছে। যদি মাৰাই অনুমতি দিয়ে বিহুতে আহিবা। তুমি পঢ়াত ভাল বুলি শুনি ভাল লাগিছে। ময়ো পঢ়াত ভাল আছিলো। কিন্তু দেউতা নাই, দদাইদেউৰ অৱস্থা ভাল নহয়। কাজেই পঢ়া-শুনা একুৱাই দদাইদেৱে কামতে সুমুৱাই দিলে। তোমাৰ যাতে তেনেকুৱা নহয় তাকে ভগৱানক খাটিছো। পাৰিলে স্কলাৰশ্বিপ ধৰিবলৈ যত্ন কৰিবা। তেতিয়া কলেজত পঢ়াৰ সুবিধা হ'ব। ·মৰম লবা। উত্তৰ দিবা। মাৰাক মোৰ সেৱা জনালো···" ইত্যাদি।

মুকুলী বৰুৱাই আৰু বহুত কিবাকিবি লিখিছিল। সেইবোৰ কথা শুনিবলৈ মাকৰ ধৈৰ্য্য নহল। আজিকালিক শিক্ষিত লৰাবোৰে কথা এটা পাবহে লাগে। তাকে ফেনেকি থাকে। চিঠিখনৰ মূল বিষয় শুনাৰ পাছত মাকে হঠাতে ক'লে "বাছা, লৰাটো ভাল। এখন উত্তৰ দিবি।"

বাছাই সুধিলে, "যোৱাৰ কথা কি লিখিম?"

"একো নিলিখিবি।"

"কেলেই?"

"যাব লগা হ'লে মই ক'ম নহয়।" এই বুলি মাকে গধূলিৰ ভাতৰ যোগাৰ কৰিবৰ বাবে পাকঘৰলৈ সোমাই গ'ল।

বাছাৰ যোৰহাট আৰু বালিগাওঁ চোৱাৰ ইচ্ছা হৈছিল। কিন্তু মাকৰ আদেশৰ ওপৰত কোনো কথা নচলে। গতিকে সি মনৰ আশা মনতে পুহি থ'লে।

চিঠি পঢ়াৰ পিচত মাকে তাক মহত দোকানীক মাতিবলৈ পঠালে। কালিলৈ পুৱা যাতে তেওঁ সিহঁতৰ ঘৰলৈ এবাৰ আহি যায়। মাতি আহি সি গৰু-ছাগলী বান্ধিলে আৰু গোসাই ঘৰত চাকি দি সৰস্বতীৰ স্তোত্ৰ মাতিলে। মনে মনে সি ভগবানক প্ৰাৰ্থনা কৰিলে মনৰ সকলো আশা পূৰণ কৰি দিবলৈ। তাৰে ভিতৰত এটা আশা আছিল, "প্ৰভু গাওঁখনৰ যেন শীঘ্ৰে মঙ্গল কৰা প্ৰভু। চোৰবোৰে চুৰ কৰিবলৈ এৰক।"

তাৰ পিচত পঢ়া মেজৰ ওচৰত বহি সি কাগজ উলিয়াই মুকুলীলৈ এখন চিঠি লিখিলে। জীৱনত এয়ে তাৰ প্ৰথম চিঠি। কিমান পৰ লেখিলে ক'ব নোৱাৰে, কিন্তু যেতিয়া লিখি অতালে তেতিয়া মন কৰিলে মাকে ভিতৰত ভাজি বহাইছে। তাৰ মানে ভাত খাবলৈ এতিয়াই যাবৰ হ'ব। লৰালৰিকৈ সি চিঠিখন লৈ পাকঘৰলৈ, গৈ জুহালৰ চাকিৰ ওচৰত বহি ক'লে, "আই চিঠিখন শুনিবিনে।"

মাকে কুটা জাতিলাওটোৰ বাকলি তেতিয়াও মাটিত পৰি আছিল। মাৰলঘৰৰ পিৰালিত থকা ছাগলীৰ গৰালটোত ছাগলী পোৱালীকেইটিয়ে খৰমৰাই উঠিল। পাকঘৰৰ মূধৰ কলজোপাত এটা চৰাই ধুপুছ কৰে পৰি বাছাক ভয় খুৱাই দিলে। সেই শব্দৰ লগত শুকান বতাহত গছ-পাত পৰাৰ শব্দ শুনি বাছাৰ মনটো সেমেকি গ'ল। বহুত দূৰৈত কোনোবা গৰু বিছৰা মানুহে, "ঐ বাঙলী আহিছনে নাই" বুলি চিঞৰা কাণত পৰিছিলহি। ওচৰৰ গোহালিত তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া স্বৰূপেই নে কি গৰুৱে হেম্বেলিয়াইছিল। হাবিত এটা ফেউৰায়ো চিঞৰিছিল।

মাকে ক'লে, "পঢ়।" লগে লগে ভাজিখন লৰাই দি কেৰাহী-খনত সাফৰ দি দিলে।

বাছাই চিঠি খন পঢ়িলে ঃ

"মৰমৰ দাদা,

আপোনাৰ চিঠি পাই খুব ভাল লাগিল। আয়ে ক'লে 'উত্তৰ দিবি'। উত্তৰ লগে লগে লিখিছো। আপোনালোকৰ তালৈ যাবৰ মন মোৰ আছে, কিন্তু কেতিয়া যাব লাগে আয়ে ক'ব। আপোনাৰ মাক আৰু বাইদেউক মোৰ শ্ৰদ্ধা জনালো।

আমাৰ গাওঁখন খুব বেয়া হৈছে। চোৰ হ'ল লবাবোৰ। মানুহে কয় ইয়াত খোৱাও খোৱা বগা ঘৰত খোৱাও খোৱা। বৰং ইয়াত খাবলৈ নাই হে। কালি এটাই কৈছে খাবলৈ নেপাইহে বোলে মানুহ চোৰ হৈছে।

বাৰু প্ৰহ্লাদ হোৱা ভাল নে ভীমসেন হোৱা ভাল ? মোৰ মতে প্ৰহ্লাদ হোৱাহে ভাল। প্ৰহ্লাদে দৈত্যৰ মাজত থাকিও কেনেকৈ সদ্‌মতি ললে, তাক ভাবিলে বৰ ভাল লাগে। কেন্দুকলায়ে কিন্তু কয় ভীমসেনহে ভাল। ভীমসেন বোলে দুখীয়াক তাৰেঁাতা। বকাসুৰক মাৰি যেনেকৈ দুখীয়া বামুণৰ লবাক উদ্ধাৰ কৰিছিল তেনেকৈয়ে বোলে তেওঁ গাওঁখনৰ দুখ উদ্ধাৰ কৰিব পাৰে।

আমাৰ ভাল। আপোনালোকৰ কথা লিখিব। উত্তৰ দিব।

ইতি

আপোনাৰ মৰমৰ

বাছা

চিঠি পঢ়ি সি সুধিলে "ভাল হৈছেনে, আই।"

"খুব ভাল হৈছে। কাইলৈ ডাকত পঠিয়াই দিবি।"

"আখৰবোৰ।"

"গোট গোট হৈছে। ভাল হৈছে।"

প্ৰশংসা শুনি তাৰ আনন্দত বুকু ফুলি উঠিল। সি সুধিলে "আই প্ৰভা বাইদেৱে মোক কিয় চাব খুজিছে।"

মাকে হাঁহিবলৈ ধৰিলে ধেমালি কৰি ক'লে, "হেৰ প্ৰভাক তোৰ নবৌৱেৰ কৰিব খুজিছো নহয়, গম পোৱা নাই।"

উৎসাহত বাছাই ক'লে, "মানে তোৰ বোৱাৰী। আন চোন নবৌ এজনী। অকলে অকলে থাকি বৰ বেয়া লাগে বুজিছনে।"

মাকে ক'লে, "আনিম সোণ।"

"কেতিয়াকৈ ?"

"দাদাৰ কেৰাণী হওক আগেয়ে।"

ছয়

মহত দোকানীয়ে ধান ছমোণৰ পাওনা ছয়ষষ্টি টকাত মাৰি দোচোৰা বস্তুত সন্তুষ্ট নহৈ যেতিয়া একেবাৰে পুতেকৰ যোৰোণত দিবলৈ সাচি থোৱা আঙঠিটো মাকক বন্ধকত দিবলৈ বাধ্য কৰিলে তেতিয়া বাছাৰ ভাৱ হ'ল যেন দোকানী এটা প্ৰকাণ্ড দৈত্য। ইয়াৰ অন্তৰত দয়া-মৰম-ধৰম একো নাই। ই কেৱল টকাহে চিনি পায়। ধানো সি ওভোতাই দিব খুজিছিল। কাৰণ আঙঠিটো দিবলৈ মাকে কিমান দুখ পাব সি তাক ভালদৰে উপলব্ধি কৰিছিল। কিন্তু মাকে তাক হাক দি ক'লে, "চাওঁতা জনে চাব নহয়, তই কেলেই হকা-বধা কৰিছ।" তথাপি এই আঙঠিটোৰ বিচ্ছেদ তেওঁ সহ্য কৰিবলৈ টান পাইছিল। তেওঁক বোৱাৰী কৰি আনিবৰ আগতে যোৰোণত এই আঙঠিটো দিছিল শহুৰেকে। তেতিয়াৰেপৰা দুখুনীৰ ধন তেওঁ সাঁচি থৈছে পুতেকৰ বিয়াৰ বাবে। কিমান আশা আছিল এই আঙঠিটো তেওঁ নিজ হাতে বোৱাৰীয়েকক পিন্ধাই দিব!

ধান থৈ আৰু আঙঠি লৈ মহত দোকানী যোৱাৰ পিছতো বহুত সময়লৈকে মাক চোতালত বহি আছিল। বোধহয় আঙঠিৰ বিৰহ তেওঁৰ সহ্য হোৱা নাছিল। ওচৰৰ ধান দেখি ছাগলীয়ে ধান খাবলৈ বৈ আছিলহি। বাছাৰ স্কুলীয়া ভাত ৰান্ধিবৰ বাবেও তেওঁ চৰুলৈ জাল নিয়াৰ কোনো লক্ষণ প্ৰকাশ নকৰিলে। বাছাৰ বেয়া লাগিল, ক'লে "আই!"

"কি হ'ল!"

"আঙঠিটোৰ কথাকে ভাবি আছ নে কি?"

সৰু লৰাৰ ওচৰত ধৰা পৰাৰ ভয়ত তেওঁ ক'লে, "ঈশ্বৰে কৰিলে মোৰ বাবী দুখুনীৰ আঙঠি আকৌ ঘূৰি আহিব। ঈশ্বৰে চকু মেলিলে মাছৰ পেটটো আঙঠি ওলায়।"

চোতালত তেতিয়া ভালকৈয়ে ৰ'দ পৰিছে। সিহঁতৰ পুখুৰীটোৰ কেউকাষে গজি উঠা অবহৰ মাহৰ পুলিবোৰ জোপোহা হৈ পৰিছে। তাৰ পাৰতে সৰু ঢিপেৰে কাতিবিহুত চাকি দিবলৈ ৰোৱা তুলসী জোপা কজলা হৈ ৰ'দত জিলিকি উঠিছে। তুলসী জোপা নীৰৱ, যেন সাক্ষাত এগৰাকী আই। ওচৰতে থকা বিৰাট কঠাল জোপা যেন বাবা ভোলানাথ। তুলসী বাবা ভোলানাথৰ আই।

বাছাই তুলসী জোপাত গৈ প্ৰণাম কৰি ক'লে "তুলসী আই, আমাৰ আইৰ আঙঠিটো তুমি আনি দিবা।"

এনেতে সি কাৰোবাৰ মাত শুনি লাজ পাই থিয় হ'ল, "কি হ'ল দিনতে তুলসী সেৱা কৰিলি দেখোন।"

বাছাই তাৰ সেৱাৰ উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰাত কেন্দুকলায়ে ক'লে, "তহঁতক ঠগিলে। নতুন ধানৰ দাম ইমান নহয় বুজিছ। মহত দোকানীও দৈত্যহে এটা। আইৰ আঙঠিটো সি নিব লাগে নে? গাওঁখনত মৰম নাইকিয়া হ'ল মানুহৰ। পিতাই কালি বৰ দুখ কৰিলে।"

"কি ক'লে?"

"কলি যুগ। দয়া-মৰম-ধৰম-সত্য একো নাই এই যুগত।"

"এই দৰেই থাকিব নেকি সদায়?" দুখত বাছাই সুধিলে।

"ওঁহো। পিতাই কৈছে—

কলিৰ শেষত হৈবে কল্কি অৱতাৰ।
কাটি-মাৰি ম্লেছক কৰিবে বুন্দামাৰ॥ সত্য যুগ হ'ব।"

"হলেই হয়। পিতাৰৰ কেনে?"

"ওহোঁ। খুব বেয়া। ৰজত কায়ে কৈছে খৰি যোগাৰ কৰি থবলৈ।"

বাছাই ক'লে "তোৰ দুখ লাগিছে নহয় নে?"

দুখত পথাৰ ছিৰাদি ছিৰাছিৰ হৈছে বুকুখন। মনকাইটিৰ পিচতো পুলিচ ঘূৰিছে। যোগেনৰতো শুনিছই হ'ব পায়।"

"ওহোঁ।"

"সি গৰু চুৰ কৰোতে গিৰিহঁতকো কাটিলে। হাজোতত পাগল হ'ল। এতিয়া পগলা-ফাটেকত।"

"খগ বায়েনে ঠিকেই কৈছিল।"

"অঁ।"

"কি হ'ব তাৰ ?"

"কব নোৱাৰোঁ। আইনৰ কথা আইনে জানে।"

"মনেও চুৰ কৰিছিল নে কি ?"

"অঁ। হালবাবলৈ গৰু আনিছিলগৈ।" কথা কওঁতে কওঁতে কেন্দুকলাইৰ চকু হঠাতে ঢুলঢুলীয়া পৰি গ'ল। "মোৰ ঘৰখনত থাকিবৰ মন নাই। মিলিটেৰীত যোৱা ককাইটোৰ দৰে কেনিবা গুচি যাওঁ বুলিছো। সি এনেকৈয়ে গ'ল।"

তেনেতে বাছাৰ মাকে বাছাক ভিতৰৰপৰা চিঞৰি ক'ল, 'বাছা, ধানখিনি হাতেপাতে ধৰি ভৰালত সুমাই থচোন।"

বাছাই ক'লে "কেন্দুকলাই ধৰচোন ধানখিনি।"

কেন্দুকলাইৰ সৈতে দুয়োটাই ধানখিনি ভৰালত সুমালে। তাৰ পিচত দুয়োটাই বাছাৰ মাকৰ আহ্বানক্ৰমে চাহ খাবলৈ গ'ল।

চাহ খাওঁতে মাকে সুধিলে, "পিতাৰৰ খবৰ কৰিবলৈ যাওঁ বুলি যাব পৰা নাই। কেনে আছে ?"

সংক্ষেপে পিতাকৰ সংকটাপন্ন অৱস্থাৰ কথা বৰ্ণালত বাছাৰ মাকে ক'লে "বুঢ়া ভকতৰ তেনে কাল হ'ল।" অলপ পৰ বৈ মাকে বিষাদৰ সুৰত ক'লে "তহঁতে এতিয়া বুঢ়াক প্ৰতিপাল কৰ। আৰু ঘৰখনলৈ চকু দে।"

কেন্দুকলায়ে ক'লে ' কি কৰিব আই ? ছিগা বটীয়া কিমান জোৰাব ? এহাল গৰু নাই। চৰকাৰে যি ঋণ দিয়ে তাকো পাবলৈ অনেক কাৰসাজি। মই দেশান্তৰীহে হ'ম।"

কেন্দুকলাইক এখন তামোল দি মাকে ক'লে, "ধেৎ। দেশান্তৰী

হবি কিয় ? ঘৰখনত লাগহঁকচোন। অ' এটা কথা। মনক কবি, হাটলৈ যাওঁতে মোৰ ইয়াত সোমাই যাব।"

"ছাগলী পোৱালী ডাঙৰ হ'লনে কি আই ?"

"অঁ।"

"মন চাপৰিত আছেগৈ। তাৰ ওপৰত পুলিচৰ—"বুলি কেন্দুকলাই বৈ গ'ল।

"কি হ'ল ভাঙি-পাতি কচোন।"

"দুখৰ কথা কিমান ক'ব আই। সিও গৰু এহাল চুৰ কৰি আনি চাপৰিত থৈছে।"

মাকে ক'লে, "মনো তেনে তললৈ গৈছে। বুঢ়া ভকতৰ নাম তহঁতি নুমাবি।" এই বুলি কৈ মাক আন কামত আঁতৰি গুচি গ'ল।

বাছাই কেন্দুকলাইক ক'লে "শেহত মনৰো মতি-গতি লৰিল।"

কেন্দুকলায়ে হাঁহিলে। তাৰ হাঁহিটো বৰ বেজাৰ লগা।

হাটৰ দিনা পুৱা মাকে বাছাৰ হতুৱাই ছাগলী পোৱালী দুটা বন্ধাই থলে। চৰিবলৈ নেপাই সিহঁতে খুব বেবাইছিল। বাছাৰ স্কুল ছুটী। পুখুৰীতে সি বৰশী টোপাইছিল। পুখুৰীটোত দেউতাকে জীওৰা মাছ ঢেৰ আছে। পুখুৰীটো পুনি আৰু শেলুৱৈৰে ভৰা ; তাৰে এদাঁতিত মুকলি পাই সি বৰশীটো দি মাছৰ আশা পালি আছিল।

লাহে লাহে হাটলৈ যোৱা মানুহ গৈ এটা এটাকৈ শেষ হ'ল। তথাপি মনৰ দেখা-দেখি নাই। মাকে বাছাক ক'লে "যাচোন এবাৰ খবৰ কৰি আহগৈ।" বাছাৰ বৰশীত এটা মাছে খুটিছিল। মাকৰ মাত শুনি মাছটোৱে খুটিবলৈ এৰি নীৰব হ'ল। বাছাৰ খং উঠিল, ক'লে 'তই মাতিছিলি কেলেই। মাছটো গ'লগৈ নহয়। তোৰ ছাগলীতকৈ মোৰ মাছটো সৰু নে কিবা ?"

মাকে হাঁহি হাঁহি ক'লে, "মাছটো আকৌ আহিব। কিন্তু মন গলেগৈ আৰু ছাগলী বেচা নহয়।"

বাছা এই উত্তৰত সহজতে সন্তুষ্ট হ'ল আৰু বৰণী সামৰি মনহঁতৰ ঘৰৰ ফালে দৌৰ মাৰিলে। দৌৰৰ কোবত কেতিয়ানো মনহঁতৰ পদূলি পালেগৈ তাক সি ক'বই নোৱাৰিলে। পদূলি পোৱাৰ লগে লগে শুনিলে মনহঁতৰ ঘৰত কোনোবাই ইনাই-বিনাই কান্দিছে। কি হ'ল? বুঢ়া ভকত ঢুকাল নে কি?

পদূলি মূৰৰ পৰা দেখিলে মনক হাত কেৰেয়া মাৰি ছুটা পুলিচ আৰু এটা দাৰোগা ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিছে। তাৰ গাটো চিৰিং কৰে গ'ল। "কি হ'ল মন কাই?" পদূলি মুখতে মনক তেনে অৱস্থাত পাই সি সুধিলে।

মনে লাজত তলমূৰ কৰিলে। একো নেমাতিলে। চোতালত "মোৰ গিৰিহঁতক ক'লৈ নিলাহঁক ঔ" "মোৰ লৰাই কি কৰিলে ঔ" বুলি মনৰ ঘৈণীয়েক আৰু মাকে ইনাই-বিনাই কন্দা শুনিলে।

মনহঁত গৈ নেদেখা হলত কেন্দুকলায়ে আহি তাৰ হাতত ধৰিলেহি। "বিপদৰ উপৰি বিপদ, বুজিছ বাছা। চুৰি কৰাৰ মজা সি এতিয়া পাব। পিতাৰ মূৰ আচন্দ্ৰাই কৰি গ'ল। বৰ ভয় লাগিছে। ৰজত কাইকে মাতি আনোগৈ। তই ইয়াতে অলপ বহ।"

কেন্দুকলাই কোবাকুবিকৈ গ'লগৈ। বাছাই অলপ ভিতৰলৈ গৈ দেখিলে বুঢ়া ভকত চোতালতে লবেজান হৈ পৰি আছে। কোনোবা এটাই মূৰত পানী ঢালি বিচিছে। বুঢ়া ভকতে চিপ্ লৈছে। মনৰ ভায়েক বাপুকণে জোনাৱাম বেজক লৈ সোমাইছেহি। বেজে মন্ত্ৰ মাতি বিহলঙনিৰে ভকতক জাৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰায় এঘণ্টামান জৰাৰ পিচত বুঢ়া ভকতে চকু মেলিলে। বেজে অকণমান পানী মুখত দিলে। লগে লগে কিয় জানো বুঢ়া ভকতক কাহে খুন্দা মাৰি ধৰিলে। কাহৰ লগে লগে অৱস্থা বেয়াৰ ফালে ঢাল খালে। চাই থাকোতে থাকোতেই বুঢ়া ভকতৰ জীৱ দেহৰ পৰা বাজ হৈ গ'ল। ঘৈণীয়েকে গম ধৰিব নোৱাৰি কোমল চাউলৰ পানী এটুপি মুখত বাকি দিব

খুজিছিল, কিন্তু বেজে বাধা দি ক'লে "আৰু দৰকাৰ নাই। বুঢ়া বৈকুণ্ঠলৈ গ'ল।"

গোটেই ঘৰখনে গছৰ পাত সকুৱাই বিনাবলৈ ধৰিলে। বাছাৰো সহ্য নহ'ল। তাৰ চকুৰেদি আপোনাআপুনি লোতক বৈ আহিল। বুঢ়া ভকত আৰু নাই।

কেন্দুকলায়ে ৰজতক লৈ তেনে সময়তে পালেহি। সিও সেই দৃশ্য দেখি "পিতাই ঔ" বুলি কান্দিবলৈ ধৰিলে।

ৰজতে একো নেমাতিলে। সিও মানুহ হে। সিনো কৰিব কি? মৰা মানুহক জানো ঘূৰাই আনিব পাৰি? সি মাত্ৰ ভাবিছিল কেনেকৈ জামিনত মনক আনিব পৰা যায়। ওচৰচুবুৰীয়াৰে লাহে লাহে চোতাল ভৰি পৰিল। কেইজন মানে লগ লাগি এখন চাঙী সাজি তাতে শটো বান্ধিলে। ডিম্বৰাপু আহি কিবা-কিবি কৰিলেও। শেহত বুঢ়া ভকতক খৰি দিবলৈ লৈ যোৱা হ'ল। কেন্দুকলাই আৰু বাপুকণ শ্মশানলৈ গ'ল।

মানুহ পাতলিলত বাছাই দেখিলে নুমলী, মনৰ লৰা শোন্তি, মনৰ ঘৈণীয়েক আৰু মাক সকলোৱেই বিনাইছে।

ৰজতে হঠাতে মাতিলে, "নুমলী।"

নুমলীয়ে চকুপানী মোহাৰি তাৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে "কি।"

"তই অধৈৰ্য্য হলে কি হ'ব কচোন। নবৌৱেৰকো ক। বুঢ়ী আৰু লৰা-লুৰিবোৰক চম্ভালহঁত। মই মনক জামিনত আনিব পাৰোঁ নেকি তাক খবৰ কৰি আহোঁ।" অলপ বৈ ৰজতে নুমলীক ক'লে "আমি আছোঁ নহয় কান্দিছ কিয়।"

নুমলীক প্ৰকৃতিস্থ কৰি ৰজত ওলাই আহিল। পিচে পিচে বাছা। কিছু দূৰ নীৰৱে অহাৰ পিচত ৰজতে ক'লে, "মানুহ ঘৰ গ'ল।"

বাছাই ক'লে "মনো শেহত গৰু চোৰ হ'লগৈ।"

"অভাৱে স্বভাৱ নষ্ট কৰে বাছা।"

"তথাপি সৎ পথ এৰা বেয়া।" বাছাই ক'লে। 'চুৰ কৰা পাপ।"

"জানো।ময়ো জানো। বেচেৰা মনেও জানে। পেটত যেতিয়া জুই জ্বলে তেতিয়া মানুহৰ পৰ্কিতি থিকে নেথাকে। আজিকালি আইনে এই কথা নুবুজে। আইনে যদি ধৰ্ম ৰাখিব খোজে, তেন্তে মানুহৰ ভাতমুঠিৰো যোগাৰ কৰিব লাগে।"

"ভগবানৰ আইন নে মানুহৰ আইন ৰজত কাই।"

"মানুহৰ। মানুহৰ আইন গেলা। ভগবানৰ আইনে মোক দুবাহুত বল দিছে কিন্তু মানুহৰ আইনে তাক লগাবলৈ নিদিয়ে।"

মানুহৰ আইনৰ কথা বাছাই নেজানে। মানুহৰ আইনত ভুল থকা সম্ভৱ। মানুহৰ আইন মতে মাটি পট্টাদাৰৰ কিন্তু ভগবানৰ মতে আই বসুমতীৰ। আই বসুমতীয়ে সকলোকে কৰি খাবলৈ মাটি দিছে। কিন্তু মানুহৰ আইনে পট্টাদাৰকহে মাটি দিয়ে।

হঠাতে ৰজতে ক'লে "ভাগবত গীতাত কৈছে যি দেৱতাসকলৰ দান কেৱল নিজৰ স্বাৰ্থৰ নিমিত্তে গ্ৰহণ কৰে সি চোৰ। মাটি মহাজন-বোৰ চোৰ।"

বাছাই ৰজতৰ মুখত গীতাৰ কথা শুনি তবধ মানিলে।

ৰজতে আকৌ ক'লে "ফচলৰ পৰা যি খেতিয়কবোৰক বঞ্চিত কৰে, সি বহুত মানুহৰ বধৰ ভাগী হয়। আধি খোৱা মানুহবোৰে আজিকালি মাটিৰ ফচল চাৰি ভাগ পাব লাগে। কিন্তু দিছে কেইটাই? আমাৰ কথাকে চোৱা—খাজনা দিব নোৱাৰা বাবে আমাৰ তিৰোতা মানুহৰ অলঙ্কাৰবোৰ গ'ল, তথাপিও চৰকাৰৰ খক পূৰণ নহল। নীলামত মাটি পালে ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনে। সি কোনোদিনে আমাৰ মাটি দেখি পোৱা নাই। এই মাটি আমি খেতিয়কবোৰে গাৰ তেজ দি পালিছোঁ। কিন্তু তোমালোক মালিকবোৰে ধান কম ওলালেই আমাক গালিত কুকুৰ পিঠা কৰা। মাটি পাব লাগে আমিবোৰে যি গাৰ তেজ পানী কৰি ৰোওঁ। কিন্তু মানুহৰ আইনে নিদিয়ে।"

কথাৰ কোবত ৰজতে আৰু কিবা-কিবি বকিলেহেতেন, কিন্তু জানটো পাৰ হৈ বাছাইঁতৰ ঘৰৰ কাষত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে তাৰ

মনটো হঠাতে অনুশোচনাৰে ভৰি গ'ল, "অৱশ্যে তোমালোক ইন্দ্ৰেশ্বৰৰ দৰে খকুৱা নহয়। তোমালোকৰ দয়া-মায়াও আছে। কিন্তু ইন্দ্ৰেশ্বৰ এটা দৈত্য। মই কেতিয়াবা দুশাসনৰ দৰে তাৰ ৰক্তপান কৰিম।"

বাছাই তাৰ কথা শুনি ভয় খালে। ৰজতে এইবোৰ কি ওভোতা কথা কয়? সি একো নেমাতি ৰজতৰ পিচে পিচে আহিল। হঠাতে ৰজত ৰ'ল. তাৰ পিচত কি ভাবি বাছালৈ চাই ক'লে, 'বাছা!"

"কি?"

"তোমালোক পঢ়া-শুনা কৰা লৰা। আমি অলগৰ্দ্ধ। তোমালোকে আমাক বেয়া নেপাবা; কেতিয়াবা এনেকুৱা একোটা জমক উঠে, যেতিয়া গুৰু গোসাই কাকো নামানি গোটেইখন ওলট-পালট কৰিবৰ মন যায়।'

বাছাই ক'লে, "খং নামে চণ্ডাল। ধীৰে-সুস্থিৰে কিবা এটা কৰা।"

ঘৰৰ ওচৰ পাই বাছাই ক'লে "মই যাওঁ ৰজত কাই।"

বাছা পদূলিত ভৰি দিওঁতেই দেখিলে মাকে কঠালতলৰ পৰা ৰজতক মাতিছে। "তয়ো যাবি নেকি হাটলৈ ৰজত?"

"ওহোঁ। মনক পুলিচে নিলে। তাক আনোগৈ। জিলালৈহে যাম।"

"পুলিচে নিলে?"

"অঁ।"

"এই পিনে আহচোন।' মাকে তাক মাতিলে।

ৰজত আহি বাছাইঁতৰ চোতালত ৰ'লহি।

"চাহ খাবিনেকি?"

ৰজতৰ পিয়াহ লাগিছিল, ক'লে, "বাৰু দিয়ক আই। পুৱাও খাবলৈ নেপালোঁ। বুঢ়াভকত গলেই।"

"গ'ল?" খবৰটো মাকৰ মূৰত বজ্ৰপাত পৰাদি পৰিল।

ৰজতে বহি বহি গোটেই দুৰ্ঘটনাটো এফালৰ পৰা বৰ্ণাই গ'ল।

মাকে একো মন্তব্য নিদি নীৰৱে শুনিলে আৰু তাৰ পিচত চাহ কৰিবলৈ ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল।

বাছাই ক'লে, "আয়ে বৰ দুখ পাইছে।"

ৰজতে বাছাক ক'লে "পাবতো। তোমাৰ মাবৰ অন্তৰখন বৰ কোমল।"

বাছাই সুধিলে, "আমাকে আৰু ইন্দ্ৰেশ্বৰকে তুমি একে বুলি ভাবানেকি? আমি দুখীয়া মানুহ। অথনি আঙঠি বন্ধক দিহে মহত দোকানীৰ পৰা আমি ধান লৈছোঁ।"

ৰজতে বাছাৰ কথা শুনি কিবা এটা দকৈ ভাবিলে, তাৰ পিচত ক'লে "তোমালোকৰ লগত হওঁতে ইন্দ্ৰেশ্বৰৰ বহুত প্ৰভেদ। সি দৈত্য, তোমাৰ আই লক্ষ্মী।"

মাকে তাক চাহ দি অতাই ক'লে, "যাওঁতে খবৰটো দি যাবি। তাৰ কথা জানিবলৈ মনটো উচপিচাই থাকিব।"

"বাৰু আই। মাকক মাত এষাৰ দি আহিবগৈ।"

"মই যাম।"

বাছাক লগত লৈ আবেলি মাকে এবাৰ মনৰ মাকক মাত লগাই থৈ আহিলগৈ। কিন্তু মনটো খুব উকঙা লাগি আহিল। সেইদিনা গধূলি তেওঁ গোসাই-ঘৰত আনকালতকৈ বেছি সময় কটালে। গধূলি সবিশেষ জনাই ববমইনালৈও এখন চিঠি দিয়ালে বাছাৰ হতুৱাই।

সাত

কাতিৰপৰা চ'তলৈকে মাজৰ কালছোৱাত মনহঁতৰ ঘৰখন উচন হ'ল। মনৰ তিনি বছৰ ফাটেক হ'ল। ৰজতে বন্দৰস্ত কৰা উকীলৰ ফিজ দিব নোৱাৰাৰ দায়ত কেন্দুকলাই উকীলৰ ঘৰত বিনা দৰমহাই তিনি বছৰলৈ চাকৰ খাটিবলগীয়া হ'ল। মনৰ বাকী ভায়েক দুটাৰ যিটোৱে মিলিটেৰীত সোমাই এতিয়া শ্বিলঙত সৈন্য বাহিনীত কাম কৰিছেগৈ, সি ঘৰৰ খবৰেই নকৰে। ঘৰত যিটো ভায়েক থাকে তাৰ নাম বাপুকণ। ঘৰখনত বিধবা মাক, মনৰ ঘৈণীয়েক আৰু বেমাৰী লৰা শোন্তি, তাৰ নিজৰ পৰিয়ালৰ ঘৈণীয়েক আৰু ছোৱালী এজনী; আটাইবোৰক পোহপাল দিব লগা হোৱাত চোন্তি বাপুকণৰ জীৱন তিতা লাগি গ'ল। গৰু নোহোৱা বাবে সি খেতিও কৰিব নোৱাৰাত পৰিল। মনৰ দৰে সি কাম কৰিব নোৱাৰে, তাৰ কাম চেলেংপেটেং। কাজেই কৰ্ত্তব্যৰপৰা পলাই সাৰিবৰ বাবে সি গাৱঁৰ ভঙুৱা দলৰ লগত ভাঙ খাবলৈ ধৰিলে। কেতিয়াবা মোহনী ভাঙৰ চিলিম টানোতে টানোতে সি ৰাতিকো দিন কৰে আৰু ঘৰত মানুহে কেনেকৈ খাইছে বইছে তাৰ খবৰ নলয়। ৰজতে তাক কেইবাদিনো ভঙুৱাৰ মেলৰপৰা তুলি আনি পুৱা-বেলা কান্ধত নাঙল দি পথাৰলৈ পঠাইছে। কিন্তু তত্ৰাচ তাৰ খেতি-বাতি কৰাত ধাউতি নাই। এনে অৱস্থাত বাছাৰ মাকে বৰ মইনাক খবৰ দিবলৈ বাধ্য হ'ল মাটিৰ এটা নতুন বন্দৰস্ত কৰিবৰ অৰ্থে। বৰমইনাই উত্তৰ দিলে বহাগৰ বিহুতে সি যাব আৰু তেতিয়াৰ খেতিৰ নতুন বন্দৰস্ত কৰিব।

বৰমইনাৰ চিঠি পোৱাৰ পিচত এদিন বাছাৰ মাকে বাপুকণক মতাই আনি সকলো কথা ভাঙিপাতি ক'লে। বাপুকণে কথাষাৰ শুনি ক'লে, "গোটেই ঘৰখনৰ বধ লাগে আই, এনে কাম নকৰিব।"

মাকে কলে, "তোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি মই মাটি দিব নোৱাৰোঁ। খেতি কৰিবলৈ তোৰ মন নাই।" বাপুকণে অনেক অনুনয়-বিনয় কৰাতো বাছাৰ মাকৰ মন নুকুমলিল। বাপুকণৰ মন অন্ধকাৰে ঢাকি পেলালে। সি একো নকৈ আনকি মাকে সযতনে আনি দিয়া ধপাত চিলিমো গ্ৰহণ নকৰি উঠি গুচি গ'ল।

গধূলি বেলিকালৈ ৰজতৰ সৈতে মনৰ মাক ওলালহি। বাছাৰ মাকে আদৰ-সাদৰকৈ বহিবলৈ দি ইটো সিটো সুধি শেহত নিজেই ক'লে, "বাৰু তুমিয়েই কোৱাচোন বাপুকণক মই কিবা অন্যায় কথা কৈছো নেকি? খেতি নকৰিলে বাৰু মই মাটি তাক কিয় দিম?"

উত্তৰ দিবলৈ গৈ মনৰ মাকে বাৰুকৈয়ে এসোঁতা কান্দিলে। ঘৰখন উচন হোৱাৰ কথা বৰ্ণাই মনকে বাপুকণকে শাও দিলে। বাছাৰ মাকৰ মন সহানুভূতিত তিতি গ'ল।

ছেগ বুজি ৰজতে ক'লে, "বাপুকণৰ ভাৰ মই গাত লৈছোঁ। ময়ো লাগিলে হাল বাই দিম। আপোনালোকে পুৰণি মানুহ নেৰিব।"

ৰজতৰ কথাষাৰ বাছাৰ মাকৰ মনত লাগিল। তথাপিও তেওঁ ক'লে, "তুমি জানো বাপুকণক চম্ভালিব পাৰিবা?"

"পাৰিম।"

বাছা ওচৰতে থিয় হৈ আছিল, সি ক'লে, "গৰু নহলে কি খেতি হ'ব?"

"গৰু হ'ব। আমাৰ ঘৰৰে এটা আনি এইবাৰলৈ তাক দিম। আৰু এটা যোগাৰ কৰিব লাগিব।"

বন্দৱস্ত সেই মতেই পকাপকি হ'ল। বাছাই সুধিলে, "তোমালোকৰ মাটিৰ কি হ'ল?"

"লীলামত ইন্দ্ৰেশ্বৰে ললে।"

"তেনে তোমালোকৰ খেতি গ'ল আৰু।" বাছাই ক'লে।

"নেযায়হে। অমুকাই সহজে এৰি নিদিওঁ।' ৰজতে ক'লে।

"মাটি গলে কেনেকৈ ৰাখিবি অ' ৰজত?" বাছাৰ মাকে ক'লে

"বাহুবলেৰে।" বুলি নভবা-নিচিন্তাকৈ ৰজতে কৈ পেলালে।

চাহ-ধপাতৰ পূৰ্ণ সেৱাৰ পিচত ৰজতহঁত যাবলৈ ওলাল। বাছাৰ মাকে ক'লে "মনৰ মাক, বিহুত বৰ মইনা আহিব। বাপুকণকে ৰজতকে পঠিয়াই দিবা।"

"বাৰু আই।" বুলি মনৰ মাকে শলাগি উঠি গ'ল।

বাছাই নিয়মিত ভাবে মুকুলীৰ চিঠি পায় আৰু মুকুলীয়েও নিয়মিত ভাৱে উত্তৰ দিয়ে। চিঠি আধুনিক বস্তু, কাজেই মাকে তাত সিমান ৰস নেপাইছিল। কিন্তু চিঠি আহিলে বাছাই যেতিয়া মাতি শুনায় তেতিয়া মন দি শুনে আৰু কোনো মন্তব্য নকৰাকৈ পুতেকক উত্তৰ দিবলৈ উৎসাহ দিয়ে।

বয়সৰ লগে লগে বাছাৰ চেতনাৰ ক্ষেত্ৰ বহল হৈ আহিছে। মুকুলীৰ লগত হোৱা পত্ৰালাপৰ পৰা সি যথেষ্ট লাভবান হৈছে, কিন্তু তাৰ মূল প্ৰশ্নৰ সমাধান পোৱা নাই। মানুহে কিয় খাবলৈ নেপায়, কিয় চুৰ কৰে, কিয় অভাৱে স্বভাৱ নষ্ট কৰে! মানুহ প্ৰহ্লাদ নহৈ কিয় ভীমসেন হ'ব খোজে। মুকুলীয়ে লিখিছে মানুহে যি আছে তাতে সন্তুষ্ট থাকিবলৈ ভাল পায়—অৰ্থাৎ প্ৰহ্লাদৰ দৰে ধৰ্ম্মত অচলা মতি লৈ চলিবলৈ টান পায়। অভাৱ হলে সহজ কাম চুৰ কৰা। সেই কাৰণে চুৰ কৰে মানুহে। পাপ হলেও তাকে কৰে মানুহে, কাৰণ সি সহজ। ভীমসেনে যেনেকৈ দুৰ্যোধনৰ হকে যুঁজিছিল তেনেকৈ যুঁজিবলৈও শক্তি লাগে, সেই বাহুবল কেইটাৰ আছে?

মুকুলীৰ যুক্তিবোৰ ভাল। কিন্তু সেয়া যেন তাৰ প্ৰশ্নৰ সম্পূৰ্ণ উত্তৰ নহয়। ভগবানৰ আইন মতে এদিন সত্যই ম্লেচ্ছক কাটি মাৰি বুন্দামাৰ কৰিবই। কিন্তু সত্য কোন আৰু ম্লেছ কোন? ইন্দ্ৰেশ্বৰ সত্য নে ৰজত সত্য? ইন্দ্ৰেশ্বৰ ম্লেছ নে ৰজত ম্লেছ? মন ম্লেছ নে সিহঁত ম্লেছ? কোনে ক'ব।

মুকুলীয়ে মাজে মাজে লিখে ভাগ্যই সকলো। কিন্তু ভাগ্যনো

কি? ভগবানৰ যাৰে ভাগ্যত যি খুচি তাকে লিখে। নহলে যোগেন •পগলা-ফাটেকত, মন বগা-ঘৰত আৰু ৰজত মাটিহীন হ'ব কিয়? সিহঁতৰ দশা এনে কৰিলে কিয়? কেন্দুকলায়েই বা কিয় চাকৰ হ'ব লগা হ'ল?

সত্যযুগ আহিলে সকলো ঠিক হৈ যাব বুলি গাৱঁলীয়া মানুহে বিশ্বাস কৰে। কিন্তু সেই যুগ এমাহৰ পিচতে আহিবনে নাই হেজাৰ বছৰৰ পিচত আহিব তাক কোনেও ক'ব নোৱাৰে। ক্লাচৰ পাঠ্যপুথি-বোৰতো তাৰ কোনো উত্তৰ নাই। সুখৰ দিন কেতিয়া আহিব?

বাছাৰ ভাব আজিকালি চৌদিশে বয়। মাকে শোৱাৰ আগতে কেতিয়াবা কিবা পঢ়িবলৈ দিলেই পঢ়াৰ লগে লগে তাৰ মনত আপোনা আপুনি নিজৰি নানান প্ৰশ্ন উদয় হয়। কেতিয়াবা কিছুমান প্ৰশ্নৰ বিশেষ একো মূল্য নেথাকে। এদিন মাকক সুধিছিল, যেনেকৈ সাবিত্ৰীয়ে সত্যবানক জীয়ালে তেনেকৈ তই দেউতাক কিয় নিজীয়ালি? মাকে যদি কয়, "মই সাবিত্ৰীৰ জোৰৰ কেনেকৈ হম," সি ওভোতা উত্তৰ দিয়ে—"তইনো সাবিত্ৰীতকৈ কি কম?" মাকে তেতিয়া তাক খং কৰে আৰু কয়, "নেপায় তেনেকৈ ক'ব।" বাছা মনে মনে নেথাকে, কাৰণ তাৰ মনটোত আজিকালি ওভোতা প্ৰশ্নই বেছি উদয় হয়।

মাকে প্ৰথমতে তাৰ এই প্ৰশ্ন কৰা প্ৰবৃত্তিক সুশিক্ষাৰ লক্ষণ বুলি ভাবিছিল। কিন্তু যেতিয়া দেখিলে যে সি আজিকালি ভাবি ভাবি পঢ়া-শুনা আৰু কাম-বনতো মন নিদিয়া হৈছে, তেতিয়া তেওঁৰ চিন্তা হ'ল আৰু আগতকৈ কঠোৰ নিয়মেৰে শাসন কৰিবলৈ মন কৰিলে। তেওঁ বাছাক বৰকৈ গাওঁ ফুৰিবলৈ নিদিয়া হ'ল। গধূলি পঢ়া-শুনা নকৰিলে যথেষ্ট তিৰস্কাৰ কৰে। মাকৰ একান্ত বাধ্য বাবে বাছাই সাধাৰণতে মাকৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে নাযায়, কিন্তু গোহালিৰ গৰুৰ দৰে সি থাকিবলৈ ইচ্ছা নকৰে।

চ'তৰ লগে যেতিয়া মহৰ শিঙৰ পেপাৰ ধ্বনিয়ে তাক ক'ৰবালৈ

যাবলৈ আহ্বান জনালে, চুবুৰীৰ ঘৰে ঘৰে যেতিয়া অবিৰাম ঢেকি দিয়াৰ শব্দ শুনিবলৈ লাগিল, গছ-বননিত দেখা দিয়া সেউজীয়া পাতৰ আঁৰত যেতিয়া কুলি চৰাইৰ ভুবনমোহিনী সুৰ শুনিলে আৰু দিহা নৈৰ ছুয়ো পাৰ যেতিয়া হঠাতে এদিন ন পানীৰে বুৰ গৈ ওফন্দি পৰা দেখিলে, তেতিয়া তাৰ মনে এই কঠোৰ নিয়মৰ সজাৰপৰা ওলাই দূৰলৈ উৰা মাৰিব খুজিলে। তেতিয়াৰেপৰা সি এঠাইলৈ গলে আৱশ্যকতকৈ এনেয়ে বেলি কৰে, গালি খালে মাকক বহুত সময় নমতাকৈ থাকে আৰু ছুটীৰ দিনবোৰ প্ৰায়ে ঘৰত নেথাকে।

মাক বিমোৰত পৰিল; কিন্তু শাসনৰ বাঘজৰী ঢিলাই নিদিলে। তেওঁ বুজিলে যে চৌধ-পোন্ধৰ মান বছৰত ল'ৰাবোৰ চঞ্চল আৰু দিক্‌বিদিক শূন্য হয়। এই সময়ত যদি শাসনত ত্ৰুটি ঘটে, তেন্তে লৰা বিপথে যাব পাৰে। কিন্তু বিহুৰ সময়ত শাসনকৰ্ত্ৰী নিজেই চঞ্চলা হৈ উঠিল, গোটেই গাওঁখনৰ লগতে খন্তেকৰ বাবে নিজৰ অশান্তি-উদ্বেগ পাহৰি প্ৰকৃতিৰ উৎসৱৰ লগত নিজৰ উৎসৱ মিলাই দিবলৈ তেওঁ যত্ন কৰিলে। তেওঁৰ কঠোৰ সংযত নিয়মৰ বান্ধোন হঠাতে খোল খাই গ'ল আৰু এক নতুন উৎসাহত উৰুলীকৃত হৈ চিৰা-সান্দহ খুন্দিবলৈ আৰু গাখীৰৰ জা-যোগাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই শাসন-মুক্তিৰ স্বাধীনতা পূৰ্ণ ৰূপে গ্ৰহণ কৰি বাছাই নকৈ পকা বগৰি আৰু কলিওৱা মিঠা আম বিচাৰি এদিন মনহঁতৰ পিচফালে থকা নিজান হাবিখনত সোমালগৈ। প্ৰথমে সি বগৰি গছজোপাত উঠি পকি থকা বগৰি পাৰি জেপত ভৰালে। তাৰ পিচত কোনেও গম নোপোৱাকৈ হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে ওখ মিঠা আম জোপাত উঠিলগৈ।

আম পৰাৰ আগতে সি এবাৰ কেউফালৰ দৃশ্যবোৰলৈ চালে। দিহা নৈখন পকা মৰাপাট এনেচাৰ দৰে পৰি আছিল। লুইতৰ ফালে পথাৰবোৰ বানপানীত বগা হৈ পৰিছিল। বানৰ দিন আহিছে। ওচৰৰে এজোপা গছত কুলি এটাই কুউ কুউ বুলি চেঙেলীয়া' আৰু

ডেকা অন্তৰৰ অবুজ হেপাহবোৰ শোৰাৰ পৰা জগাই তুলিছিল। পাতল মলয়াত বাঁহৰ আগৰ পাতবোৰ কঁপিছিল। হঠাতে তাৰ চকু পৰিল মনহঁতৰ পিচফালৰ কঠীয়ানিডৰালৈ। কঠীয়ানি ডৰা ইমান ওচৰতে যে সি তাৰ পৰা সকলো দেখা পাইছিল। তাতে মন কৰিলে কোনোবা এটাই কোনোবা এজনীৰ খোপাত কপৌ ফুল পিন্ধাই দি লাহেকৈ এটা চুমা খাইছে। তাৰ সৰ্ব্বশৰীৰ ৰোমাঞ্চিত হ'ল। খন্তেকতে তাৰ দেহৰ শিৰাই-উপশিৰাইদি এছাটি তেজ গৰম হৈ বৈ গ'ল।

ভালকৈ চাই সি মন কৰিলে মতা মানুহটো ৰজত আৰু ছোৱালী-জনী নুমলী। মনৰ ভনীয়েক নুমলী। পিচফালে কোনেও নেদেখা কঠীয়ানি ডৰাত ইহঁতে পীৰিতিৰ লীলা চলাইছে। পীৰিতি শব্দটো উচ্চাৰণ কৰাৰ লগে লগে বাছাৰ গা ৰ'াই-জ'াই কৰিবলৈ লাগিলে, আৰু কিয় জানো, লাজো পালে। সি আম পাৰিবলৈ পাহৰি সেই দৃশ্যকে আপোন মনে চাবলৈ ধৰিলে। চুমাটো খাই ৰজতে খন্তেক পৰ নুমলীক কিবাকিবি ক'লে। নুমলীয়ে ঠাইতে তাৰ ভৰি চুই সেৱা কৰিলে। তাৰ পিচত লাহে লাহে ৰজতৰ বাহুপাশত লুকাই নুমলী নেদেখা হ'ল। কিছুপৰ তেনেকৈ থকাৰ পিচত নুমলীয়ে বাহু-পাশৰ পৰা মোকোল খাই ওচৰৰ হাবিডৰাত সোমাই সাউত কৰে নেদেখা হ'ল। ৰজতে ওচৰতে বান্ধি থোৱা গৰু হালক মোকোলাই আনি কঠীয়াতলিত হাল বাবলৈ ধৰিলে।

ৰজত যে ইমান দুষ্ট এই কথা বাছাই আগতে নেজানিছিল। কিন্তু দুষ্ট নহয় কোন? এই দুষ্টালি সকলোৰে আছে। বাছাৰ মন কিবাকিবি লাগিল। তাৰ আম পৰা নহল। এবাৰ সাউত কৰে নামি সি ঘৰলৈ খোজ ললে।

ঘৰত মাকে তাক নকৈ খুন্দা চিৰাৰ এটা জলপান দিলে আৰু সুধিলে, "পুৱাইনো গৈছিলি ক'লৈ?"

বাছাই লাজতে একো মাতিব নোৱাৰিলে। সি যি দৃশ্য দেখি আহিছে তাক মাকৰ আগত বৰ্ণোৱা অসম্ভৱ। মাকে তাৰ লাজত ৰঙা

পৰা মুখখনলৈ চাই তাৰ ভাবান্তৰৰ কাৰণ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। মাকৰ মনে বহুত কথা বুজি পায়। কিন্তু তেওঁ বাছাৰ মুখৰ বৰণ পৰিবৰ্ত্তন হোৱাৰ কাৰণ কি একো ধৰিব নোৱাৰিলে। তথাপি বহুতো কথাকে মনে মনে অনুমান কৰি চাই ক'লে "বাছা, এইটো মানুহৰ বেয়া বয়স, চাবি যাতে ক'তো পিছলি নপৰ।"

'পিছলি নপৰ' এই কথাৰ অৰ্থ কি? মাকে তেন্তে গম পালে নেকি যে সি আজি আম গছৰ ওপৰত উঠি সেই নিলাজ দৃশ্য দেখি আহিছে। সি একো নেমাতিলে। মাকে আকৌ ক'লে, "বৰমইনা কাইলৈ পাবহি, গাখীৰখিনি আনগৈ যা।"

বাছাই ভালকে পালে। খাই উঠি ওৰে বাট সুহুৰিয়াই সুহুৰিয়াই সি ৰজতহঁতৰ চুক পালেগৈ।

ৰজতৰ মোমায়েকৰ তাত সিহঁতে গাখীৰ লগাইছিল। তালৈ গৈ গম পালে যে ৰজত আৰু নুমলীৰ কথা লৈ সিহঁতৰ চুকত এক হৈ-চৈ কাণ্ড। কলিতাৰ ঘৰৰ লৰা সূতৰ ঘৰত চাপিছেগৈ। খেতি-খোলাতো কৰি দিছেই, তাতেই সি দিনটো নুমলীৰ লগত মেল মাৰি থাকেগৈ। গোটেইখন হুলস্থুল। ৰজতহঁতৰ কলিতাখেল গৰ্জ্জি আছে, ৰজতৰ ওপৰত সিহঁতে বোলে মেল বহুৱাবই বিহু গলে।

বাছাই খবৰ কৰি গম পালে যে ৰজতৰ মোমায়েক গাখীৰ আনিবলৈ চাপৰিলৈ ওলাইছেহে। গধুলিলৈহে গাখীৰ পাব। বাছাৰ হঠাতে ন পানী চাবলৈ ইচ্ছা গ'ল। "ময়ো যামনে ককাইটি!" ৰজতৰ মোমায়েকৰ ওচৰলৈ গৈ সি সুধিলে।

"মাৰে খং কৰে বা।"

বাছাই ক'লে, "কৰিলে কৰিব। মই যামেই।"

"ব'লা বাৰু। ৰজতো যাব।"

মোমায়েকে হাতত এডাল বিৰিয়া, কিছুমান টঙাল আৰু হাচটিত টকাই তামোল-পানে মিহলি কৰি ওলাই আহি ঘাট পালেহি। লগে

লগে বাছা। ঘাটত দেখিলে ৰজত আগতেই নাও লৈ যাবলৈ সাজু।

ৰজতলৈ সি আজি নতুন কৌতুহলেৰে চালে। অলপ আগতে কঠীয়াতলীত ঘটা ঘটনাৰ চিন ক'তো নাই তাৰ মুখত।

"তুমি দেখোন ইয়াত!" ৰজতে বাছাৰ গাত হাত দি ক'লে।

"ময়ো যাম ৰজতকা'ই।"

"বলা। সদায় কিমান পঢ়িবা! মাজে মাজে ফুৰিব লাগে।" ৰজতে হাঁহি ক'লে।

ৰজতৰ কথাষাৰত কোনো বিশেষ অৰ্থ নাছিল, কিন্তু এই সদুপদেশ সি নিৰ্ব্বিবাদে গ্ৰহণ কৰিলে। সুমলীৰ স্পৰ্শ লভা ৰজতৰ দেহটোলৈ সি এক অদ্ভুত হেঁপাহেৰে চাইছিল।

প্ৰায় দুখনমান তামোল খোৱাৰ পৰ দিহা নৈয়েদি নাওখন ভটিয়াই গ'ল। তাৰ পিচত অপাৰ জলসমুদ্ৰৰ মাজত এজোপা কোটকোৰা গছ চিহ্নিত কৰি ৰজতে হঠাতে বাছাক ক'লে "বাছা তোমালোকৰ মাটি এই টীপটোৰ পৰা সউ কোটকোৰা জোপালৈকে।" বাছাই নিজৰ মাটি তেতিয়ালৈকে গৰকা নাই। এতিয়া পথাৰত বানপানী চপ্‌চপীয়া হৈ আছে। ভূঁইকঁপ হোৱা বছৰত কাকজান নৈৰ মুখখন উঠি যোৱাত নৈখনৰ পানী আহি দিহাত লগ লাগিলেহি। সেই কাৰণে আজিকালি দিহাৰ মুখখন বহাগমহীয়া সাগৰ হয়। বাছাহঁতৰ মাটিৰ সিফালে থকা মাটিবোৰত আজিকালি খেতি নহয়।

বাছাই নিজৰ মাটিবোৰলৈ চালে। পানী কল্‌কলাই ওপৰেদি বৈ গৈছে। পথাৰৰ আলিবোৰ মাজে মাজে ভাগিছে। ক'তো হালবোৱাৰ চিনচাব নাই।

"ৰজতকাই এই বাৰ হাল জোৰা নাই নেকি?"

"হালৰ কথা নকবা। বাপুকণে মুঠেই কামেই নকৰে। মই লাগিবহি লাগিব।"

"দাদা কিন্তু বিহুত আহিব দেই।"

"অঁ, মই যাম।"

লাহে লাহে নাও দলনি পালেহি। এতিয়া তলত কেৱল বগা কোবাল পানীৰ কল্‌কলনি আৰু ওপৰৰ নীলা আকাশত বগা উজ্জ্বল ৰ'দ। বহুত দূৰৈত লুইতত কোম্পানীৰ জাহাজে গুম্‌গুমাইছে। তাৰ সিপাৰে দৃষ্টিয়ে ঢুকি নোপোৱাত মাজুলী—পৃথিবীৰ বৃহত্তম নদী-দ্বীপ। নৈৰ পাৰৰ চাপৰিবোৰ জিলিকিছে। কিছুমান মানুহে চাপৰিৰ পৰা গৰু-মহ লৈ ঘৰলৈ উভতিছে। মাজে মাজে অ'ত ত'ত দুই এখন বেপাৰীৰ নাও অহা যোৱা কৰি আছে।

পানীৰ মাজত দেখা পোৱা সৰু সৰু টীপবোৰত দুই এটা ক'ৰবাৰ আশ্ৰয় নোপোৱা গৰু ম'হ দেখা গৈছে। কেতিয়াবা শিয়াল-বাঘো বোলে একেলগে তেনেকৈ থাকে। বাঘে গৰুৱে একে ঘাটতে পানী খায়। দলনিৰ ওখ ওখ দল ঘাঁহবোৰ ব'ঠাৰ কোবত লৰিছিল। ৰ'দ পৰি পানীখিনি চিকমিকাইছিল। অনবৰত খল্ খল্ কল্ কল্‌কৈ অনন্ত পানীৰ সোঁতা লুইতৰ বুকুলৈ বৈ যোৱা দৃশ্য চাই বাছাৰ ভাবুক মন হঠাতে আপোন-পাহৰা হ'ল। বঠাৰ চপ্ চপ্ শব্দত কেতিয়াবা দুই এটা সোঁতত উজোৱা মাছে সাপে বা বেঙে চক খাই জপংকৈ জাপ মাৰি আঁতৰাৰ দৃশ্য দেখি বাছাৰ মনত এক বেলেগ পৃথিবীৰ আকৰ্ষণ উদয় হ'ল। মাজে মাজে মাছৰোকা, পানীকাউৰী, চিলনি কুকুৰাবোৰে জোপ লৈ লৈ মাছ মৰাৰ দৃশ্য দেখি বাছাই খুব আনন্দ অনুভৱ কৰিছিল। কিন্তু তাৰ লগে লগে যেতিয়া শাৰী পাতি বগলীবোৰ উৰি কোনোবা ফালে গুচি গৈছিল বা ওপৰত উৰি উৰি ঘূৰি চিলনিবোৰে যেতিয়া স্বৰ্গ চুবলৈ যত্ন কৰিছিল, তেতিয়া তাৰ মনে আনন্দ অনুভৱ কৰাৰ সলনি বগলী-চিলনিৰ পিচ লৈ দূৰ-দূৰান্তৰ নীলাকাশলৈ উধাও হৈছিল। সেই মুহূৰ্ত্তত কিয় জানো সিহঁতৰ সৰু গাওঁখনৰ সৈতে তাৰ সকলো সংযোগ বিচ্ছিন্ন হৈছিল; তাৰ মনে

তেতিয়া অদৃশ্য, অবোধ্য বিস্তীর্ণ অনন্তক চাবৰ বাবে ব্যাকুল হৈ কান্দি ফুৰিছিল। মাজে মাজে এজাক মলয়াই আহি তাৰ গা কঁপাই সেই অনন্তৰে যেন ৰহস্যৰ সহাৰি জনাই গৈছিল।

চৈৰ ওপৰত ওপৰলৈ মুকৈ শুই সি আকাশলৈ চাই চাই পৃথিৱী, আকাশ বতাহ, গছ, চৰাইৰে পূৰ্ণ এই বিনন্দীয়া সৃষ্টিখন বুজিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল। এইটো এটা যেন সাথৰ; তাৰ উত্তৰ সি দিব নোৱাৰে, ৰজতে দিব নোৱাৰে, মুকুলীয়েও দিব নোৱাৰে, মাকেও দিব নোৱাৰে, যদি দিব পাৰে তেন্তে বাবা ভোলানাথেহে দিব পাৰিব। বাবা ভোলানাথৰ আইজনীয়ে তাৰ উত্তৰ দিব পাৰিব।

বঠাৰ চপ্ চপ্ শব্দ আৰু ৰজতৰ মুখত নামৰ জাউৰি। বিহুনাম, বিয়া নাম, দিহা নাম, ঘোষা পদ, ভাওনাৰ ভীমসেনৰ বচন যিহকে মনলৈ আহে তাকে সি এফালৰ পৰা গাই গৈ আছিল। মনৰ ভিতৰত তাৰ আজি অপাৰ আনন্দ, অপাৰ সন্তোষ—সেই কথা একমাত্ৰ বাছাৰ বাহিৰে আৰু আনে বুজি নেপায়।

গৈ গৈ যেতিয়া চাপৰি পালেগৈ তেতিয়া বেলি লহিয়ালে আৰু ৰ'দৰ আগৰ তেজ নোহোৱা হ'ল। চাপৰিটো অনন্ত সাগৰৰ মাজৰ দ্বীপৰ দৰে তাতে থিয় দি আছিল। কেইজনমান মানুহে তাৰে এদাঁতিত বহি মাছ মাৰিবৰ কাৰবাৰ কৰিছিল। চাপৰিটোৰ সিপাৰে বহুত দূৰৈত সেয়া মিৰি গাওঁ। তাৰ পিচত অপাৰ বিশাল বাৰিষাৰ বাবা ব্ৰহ্মপুত্ৰ। বাবা! সন্তৰ্পনে বাছাই এটা প্ৰণাম জনালে। ভালেমান উটি অহা কাঠ আহি দ্বীপটোত লাগি বৈ আছেহি যেন গৰাকী বিচাৰি সিহঁত হায়ৰাণ। এজাক পকুৱাই লাক বান্ধি সিহঁতৰ নাও ৰোৱা ঘাটটিত আশ্ৰয় লৈছিলহি, নাৱৰ খলকনিত জোকাৰ খাই দূৰলৈ উটি গ'ল। এটা পাতবেঙ জাপ মাৰি গৈ দূৰৈত পৰিলগৈ।

চাপৰিত নামি সিহঁতে দেখিলে গাখীৰ আনি থোৱা আছিল। কাজেই গৈ পায়েই ৰজত আৰু মোমায়েকে পইচা দি গাখীৰৰ ঘটবোৰ লেখি ভালকৈ নাৱত ভৰালে। তাৰ পিচত মোমায়েকে কাপোৰ

এখনত টোপোলা বান্ধি নিয়া কোমল চাউল তিয়ালে। কোমল চাউল কোমলে মানে ৰজতে বাছাক লৈ বহাবোৰ চাবলৈ গ'ল। চাপৰিৰ সিটো পাৰে আৰু এটা ঘাট আছিল। সেই ঘাটত মিৰি নাও এখন লগা দেখি ৰজতে চিঞৰি গৈ সুধিলে, "এই গাখীৰ আছে, দিবি।"

"কিমান লাগে অ'।"

"এঘট দিলেই হ'ব।"

অলপ পিচতে এজনী মিৰি গাভৰুৱে এঘট গাখীৰ লৈ আনি ৰজতক দিলেহি। ৰজতে মুখৰ কলাপাত খুলি গাখীৰ ঘট শলাগি-শুলাগি ললে আৰু গাঠিৰ পৰা টকা এটা উলিয়াই দিলে।

"নহব হলে দেই।"

"কিমান লাগিব ?"

"ঢুটকা নগদ।"

"ধেৎ।"

"তেন্তে ওভোতাই দে।" তায়ো নিৰ্দ্দয় ভাৱে ক'লে।

ৰজতৰ হাতত আৰু পইচা নাছিল। গাখীৰ ঘট এৰিবৰো মন যোৱা নাই। উপায় নেপাই সি মেহেঙা মেহেঙকৈ বাছালৈ চালে। বাছাৰ জেপত মাকে দিয়া টকা এটা আছিল। তাকে উলিয়াই দি ক'লে, "হোঁ বাইটি এয়া ল।"

গাভৰুজনীয়ে ললে আৰু মৰম লগা লৰাটো দেখি হাতত ধৰি সুধিলে, "তোৰ নাম কি!"

"বাছা।"

গাখীৰ ঘট লৈ ৰজত গুচি গ'ল। হঠাতে মিৰি নাৱৰ পৰা কোনোবাই 'ঐ নিতম' গালে। পুৰুষ আৰু নাৰীকণ্ঠৰ যুৰীয়া গীত শুনি বাছা থৰ হ'ল। গাভৰুৱে ক'লে, "ব'ল আমাৰ নাৱত বিহু চাবি।" বাছাৰ কৌতুহল বাঢ়িল, সেই কাৰণে সি বিনা প্ৰতিবাদে গাভৰুৰ পিচ ললে। "মই হ'লে বেছি সময় নেথাকো দেই।"

"যাবি আৰু আহিবি।"

গাভৰুজনীয়ে এটা সৰু লৰা লৈ সেইখিনি পোৱাৰ লগে লগে ডেকা-গাভৰুবোৰে তাক মৰম কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু ইটোসিটো সুধি এনেয়ে ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিলে। সিও সিহঁতৰ গাওঁ ক'ত, কেনেকৈ থাকে, লেখা-পঢ়া জানেনে নেজানে, ছোৱালীবোৰ এনেকৈ ফুৰিলে মাকহঁতে খং কৰে নে নকৰে ইত্যাদি নানা নির্দ্দোষ প্রশ্ন কৰি তাৰ চেঙেলীয়া কৌতুহল পূৰণ কৰি ললে।

তাৰ পিচত পূর্ণোদ্যমে আকৌ গীত, চাপৰি আৰু নাচ আৰম্ভ হ'ল। সেই বোৰ চাই বাছা মুগ্ধ হ'ল আৰু কিমাননো সময় গ'ল পাহৰিলেই। শেহত ৰজতৰ চিঞৰ কাণত পৰাতহে সি মন কৰিলে বেলি ভালেখিনি হ'ল। সি গাভৰুজনীৰ পৰা বিদায় ললে। গাভৰুজনীয়ে ক'লে, "আমাৰ গাৱঁলৈ আহিবি দেই।"

বাছাই একো মাতিবলৈ নৌ পাওঁতেই নাৱৰ পৰা বাকী বোৰে "আহিবি দেই" "আহিবি দেই" বুলি এনেকৈ ঠাট্টা আৰম্ভ কৰিলে যে বাছাই লাজতে তলমূৰ কৰিব নোৱাৰা হ'ল। গাভৰুজনীক তাৰ বায়েকৰ দৰে লাগিছিল। আৰু বহুত পৰলৈ তাইৰ স্মৃতি তাৰ মনত জাগৰিত হৈ আছিল।

নাৱত উঠাৰ পিচত এটা খোলত দৈ, কোমলচাউল আৰু গুৰ অলপ দি ৰজতে বাছাক খাবলৈ ক'লে, আৰু নিজেও এটা গধুৰ ভাব লৈ তাৰ ওচৰতে বহিল। বাছাৰ ভোক লাগিছিল, সেয়ে সি জলপানখিনি ততালিকে খাই শেষ কৰি পানীত মুখ ধুলে। তাৰ পিচত ৰজত ওচৰত বহি ক'লে "মিৰিয়নীবোৰ বৰ মৰমিয়াল, মুকলিমূৰীয়া।"

ৰজতে ক'লে "আমাৰ দৰে ইহঁতৰ জাত-পাতৰো বিচাৰ নাই বুজিছা।"

বাছাই বুজিলে ৰজতে কিয় এইষাৰ কথা ক'লে। হঠাতে তাৰ ৰাতিপুৱাৰ দৃশ্যটোৰ কথা মনত পৰিল। মুকলি আকাশ, মুকলি বতাহ,

মুকলি মিৰিয়নীৰ সংস্পর্শত তাৰ মনৰ লাজ ভাগি গ'ল। সি ৰজতক কাণত ফুচ্ ফুচাই সুধিলে, "নুমলীক বোলে তুমি বিয়া কৰাবা হয় নে ?"

ৰজত ৰঙা-চঙা পৰি গ'ল। সি কোনো উত্তৰ নিদিলে।

বাছাই আকৌ ক'লে, "অঠনি তোমাকে-নুমলীকে দেখিলোহে তেও।"

"ক'ত ?"

বাছাই দেখাৰ আদ্যোপান্ত বর্ণনা কৰিলত ৰজতে নিজৰ অসাৱধনতাৰ বাবে নিজকে খুব ধিক্কাৰ দিলে, কিন্তু সি দমি নগল। সি ক'লে, "তুমি কথাটো কাকো নকবা।"

"নকওঁ।"

"নকবা। আমাৰ কথা দিয়া-দি হৈ গ'ল। আৰু বিয়াও হ'ব।" বুলি ৰজত মনে মনে ৰ'ল।

"কেনেকৈ ?"

"বাহুবলেৰে।" বুলি ৰজত নীৰৱ হ'ল।

নাওখনৰ ইটো মূৰত সোঁতৰ বিৰুদ্ধে ডাঁৰ মাৰি মাৰি ৰজতৰ মোমায়েকে পানী খাই গৈছিল। সেই কাৰণে ইহঁতৰ কথা তাৰ কাণত পৰা নাছিল।

বাছাই ক'লে, "মোমায়েৰহঁতে দিব জানো। কুল এৰিব পাৰিবা জানো ?"

ৰজতে হাঁহি ক'লে, "তোৰো মনে গ'লে মোৰো মনে গলে কি কৰিব কলিতাৰ কুলে।"

"কি কৰিব কলিতাৰ কুলে ?"

মোমায়েকক সহায় কৰিবলৈ ৰজতে নিজে বঠা পাত হাতত লৈ তাৰ টোম যেন বাহু দুটাৰে নাওখনৰ বঠা খুব জোৰেৰে মাৰিবলৈ ধৰিলে। প্রতি চাবে চাবে পানীয়ে যেন মাতি উঠিল, "কি কৰিব কলিতাৰ কুলে ?"

খন্তেক পৰৰ পিচতে বাছাৰ ভাব হ'ল আকাশ খনতো সেই প্রশ্নটোৰে ৰজনজনাই গৈছে। আবেলিৰ আকাশখনত ধোঁৱাহীন

একুৰা ৰঙা জুই জ্বলি উঠিল। সেই কুৰা যেন বাবা ভোলানাথৰ ভাং খোৱা জুই। আকাশ বতাহ, পৃথিবী সকলোতে যেন এটা বিদ্ৰোহ হৈছে। সেই বিদ্ৰোহৰ মাজে মাজে একোটা বিৰাট শব্দ উঠিছে ভাহিছে। কিহৰ শব্দ তাক বাছাই ধৰিব নোৱাৰিলে। সেই বিৰাট মুকলিত সি নিজকে উটুৱাই দিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। কুলৰ সিপাৰে, পঢ়াৰ সিপাৰে, ঘৰৰ সিপাৰে আৰু গাৱঁৰ সিপাৰে এখন বিৰাট মুকলি পথাৰ আছে। তালৈ যাবৰ বাবে তাৰ মন উত্ৰাৱল হৈ উঠিল।

ৰাতি বাছাক ৰজতৰ মোমায়েকে নি ঘৰত থৈ আহিলেগৈ। লগতে দিব লগা গাখীৰ খিনিও দিলে।

বাছাক জুহালৰ গুৰিত বহুৱাই মাকে সেই দিনা খুব কান্দিলে। চকুলৈও জাল নিয়া নাছিল আৰু চাকিতো তেল ভৰাবলৈ পাহৰিলে। বাছাই এবাৰ চকুৰ ফালে চাই দেখিলে চকুটোৰ তলত জুই নাই কিন্তু ওপৰটো পুৰ। সি বুজিলে মাকে দুপৰীয়াও ভাত খোৱা নাই। তাৰ বেয়া লাগিল। ভালেমান পৰলৈকে কোনেও কাৰো লগত কথা নকলে।

হঠাতে বাছাই ক'লে, "চাপৰি চাবলৈ গলোঁগৈ। তই খং কৰিছ নে কি?" এই বুলি সি সি তাৰ যাত্ৰাৰ এনে এক সুন্দৰ আৰু ৰোমাঞ্চকৰ বৰ্ণনা দিবলৈ ধৰিলে যে মাকে তাৰ কথা বোৰ নুশুনিও শুনিব লগা হ'ল। বাছাৰ কথাই বাৰিষাৰ বৰষুণৰ দৰে মাকৰ মনৰ পৰা দিনটোৰ অভিমানৰ মলি উটুৱাই লৈ গ'ল।

বৰ্ণনাৰ অন্তত যেতিয়া বাছাই সুধিলে, "আই, তোৰ খং উঠিয়েই আছে নেকি?"—তেতিয়া থাকিব নোৱাৰি তেওঁ তাক বুকুলৈ টানি আনি চেনেহৰ চুমা এটি খাই কলে, "নাই বোপাই, দুখুনীৰ আদৰৰ ধন। তোক নো খং কৰিব পাৰোনে? তই কিন্তু মোক এৰি থৈ এই দৰে গুচি নেযাবি।"

বাছাই কাণত ধৰি কলে, 'আৰু নেযাওঁ আই।"

আঠ

বাছাৰ মন এইবাৰ আকৌ ঘৰৰ বাহিৰলৈ, পঢ়াৰ বাহিৰলৈ চেকুৰ মেলিলে। কল্পনাৰ পাখী লগা ঘোৰাত উঠি গ্ৰহ-উপগ্ৰহ-তৰাৰ ৰাজ্যৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সাগৰৰ দ তলীলৈকে ঘূৰি ফুৰিবলৈ কি মজাৰ, তাক উপভোগী সকলেহে বুজে। মূকলীৰ লগত পত্ৰালাপ কৰি সি ভাবৰ ৰাজ্যৰ সোৱাদ ললে, আম গছৰ ডালৰ পৰা পীৰিতিৰ দৃশ্য চাই নৰ-নাৰীৰ যৌন মিলনৰ অবুজ ৰহস্য বুজিবলৈ মন উধাও হ'ল। মিৰি গাভৰু আৰু প্ৰৱল বানপানীৰ সংস্পৰ্শলৈ আহি তাৰ মন প্ৰকৃতিৰ বিশাল ৰূপ আৰু গাৱঁৰ বাহিৰৰ পৰ্ব্বতে-ভৈয়ামে সিচৰতি হৈ থকা সেই বিচিত্ৰ জাতিৰ মানুহবোৰৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হ'ল। তাৰ পিচত আহিল বিহু।

গৰু বিহুৰ আগ দিনা খন বাছাই বাপুকণৰ পৰা গৰু বন্ধা ন পঘা কেইডালমান আনিবলৈ গৈছিল। যাওঁতে হাবি এটুকুৰা পাৰ হওঁতেই অলপ আঁতৰত দেখিলে হোলাৰ ন পানীত নুমলীয়ে কাপোৰ ধুইছে। নুমলীক দেখি সি আজি অদ্ভুত কৌতুহলেৰে চালে। নুমলীয়ে তাক দেখা নাছিল। আপোন মনেৰে কাপোৰ ধুই ধুই তাই গাইছিল ঃ

ঘৰতো নবহে মনে সমনীয়া
পথাৰত নবহে মন।

কমোৱা তুলাবোৰ যেনেকৈ উৰিছে
তেনেকৈ উৰিবৰ মন।

আজি বোলে উৰুকা কালি বোলে ভুৰুকা
নাহৰ ফুল ফুলিবৰ বতৰ।

ৰংপুৰ নগৰত ঢোলৰ মাত শুনিলো
গছকত ভাঙিলো যতৰ।

নুমলীৰ গীতত বাছাই আজি এক নতুন অৰ্থ বিচাৰি পালে। সেই গীতৰ লগে লগে হঠাতে বহুত দূৰৈৰ পৰা আৰু এটি দীঘলীয়া বিহু নামৰ সুৰ ভাহি আহিল। লগে লগে পেঁপাৰ মাত। হঠাতে সি মন কৰিলে যি জোপা আমত উঠি সি আম খাইছিল, সেই জোপাত উঠি কুলি এটাই "কুউ কুউ" বুলি চিঞৰি এক উন্মাদনাৰ সৃষ্টি কৰিছে। বাছাই বিহু গীত গাবলৈ লাজ কৰে, জানিলেও সি এনেকৈ নুমলীৰ দৰে মুকলিমূৰীয়াকৈ চিঞৰি বিহু গীত গাব নোৱাৰে। সেই আপোন মনে গোৱা গীতত নুমলীৰ পীৰিতিৰ বিষাদ স্পষ্ট হৈ পৰিছে ঃ

কাউৰীৰ শতুৰু মুগাকৈ চুঙীয়া
পৰিব নিদিয়ে ডালত ;
আমাৰে শতৰু আইনো বোপাই ঐ
ফুৰিব নিদিয়ে গাৰ্ত।

বাছাৰ বেজাৰ লাগিল। গাভৰুৰ দুখৰ প্ৰতি তাৰ সহানুভূতি ফেনে-ফেটোকাৰে বাঢ়ি আহিল। সি নুমলীক দেখা দি তাইক জোকাবলৈ ক'লে ঃ তই কেলেই গীত গাইছ জানোহে তেও।

—"কি জান অ' মৰাটোৱে। চদকা খোৱাটোৱে কি ক'বলৈ আহিছে ; হয়নে"—বুলি নুমলীয়ে তাক খেদি গ'ল।

বাছাই ভিৰাই লৰ ধৰিলে। অলপ দূৰ গৈ দেখিলে নুমলীয়ে তাক ভাবুকিহে দিলে, খেদি অহা নাই। সি দূৰৰ পৰা তাইক এইবাৰ পূৰা দমে জোকাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

তোৰো মনে খালে মোৰো মনে খালে
কি কৰিব কলিতাৰ কুলে......

নুমলীয়ে এইবাৰ হে প্ৰমাদ গাণলে। তাই বুজিলে বাছা সহজে ভয় খোৱা লৰা নহয়। সেই কাৰণে তাই হাত বাউল দি তাক ওচৰলৈ মাতিলে আৰু ক'লে,—'বাছা, তই এইবোৰ কি গাইছ !"

—ঔ আই, একো গোৱা নাই। খালি ৰজতকাইৰ আগতে কৈছো।

—কি কৈছ ?

বাছাই অতি সবল ভাৱে আম গছৰ পৰা দেখা দৃশ্য আৰু চাপৰিলৈ নাৱত যাওঁতে ৰজতক কোৱা কথাবোৰ বৰ্ণনা দিবলৈ ধৰিলে। বৰ্ণনা শেষ হ'লত নুমলীৰ গাল দুখন ৰঙা পৰিল আৰু তাই ক'লে, "মোৰ শপত বাছা, মোৰ মূৰকে খাৱ, তই এইবোৰ কথা কাৰো আগত নকবি।"

—"কিয় সকলোৱে জানে দেখোন।"

—"আনে যি কয় কওক। তই নকবি।"

—বিয়াৰ কি হৈছেগৈ।

—বিয়া হ'ব।—কথাষাৰ কৈয়ে নুমলী ৰৈ গ'ল—কি হয়গৈ ক'ব নোৱাৰো।

বাছা আচৰিত হ'ল। ৰজতহঁতৰ চুবুৰীয়ে বিয়া হবলৈ নিদিয়ে। এই কেনেকৈ কৈছে ইমান সহজে। ৰজতে নিশ্চয় "বাহু বলেৰে" কিবা কৰিব। কিবা এটা নিশ্চয় ইহঁতে পাঙিছে। কিন্তু কি পাঙিছে কোনে জানে।

—বিয়া হোৱা টান।

নুমলীয়ে কিবা এটা ক'ব খুজি ৰৈ গ'ল। বাছাই মন কৰিলে নুমলীৰ দেহটোত যৌবনে টলমল্ কৰিছে। তাইৰ মন কাপোৰ ধোৱাত নাই। উৰণীয়া চিলনীবোৰৰ দৰে উৰি উৰি ক'ৰবাৰ আকাশত যেন মিলিবগৈ। এনে ভাৱতে তাই ওচৰতে ৰৈ থকা বহুত দূৰৈৰ ওখ বাঁহনিডৰালৈ চাই পঠিয়ালে। তাইৰ মন সচাঁকৈয়ে ঘৰৰ কাম বা পথাৰৰ কামত নাই। দিহা নৈৰ দৰে বৈ গৈ তাই কোনোবা চিনাকি লুইতত মিলিবলৈ বিচাৰিছে।

—নুমলী, কি ভাবিছ ?

নুমলীয়ে এইবাৰ লাজ পালে। তাই এটা হুমুনিয়াহ পেলাই ক'লে, "মনটো বৰ বেয়া লাগিছে।"

বাছাই একো উত্তৰ নিদি ক'লে, "বেয়া লাগিবই।"

চুটি আৰু সহানুভূতিশীল উত্তৰটোৱে নুমলীৰ অন্তৰ ভেদি গ'ল।

হঠাতে এচাটি ঘন ডাৱৰে আকাশ চাটি ধৰিলে। নুমলীয়ে ক'লে “বৰষুণ আনিব। যাওঁ সোনকালে কাপোৰ কেইটা আওডালি লওঁগে।”

এজাক ফেৰফেৰীয়া বতাহে গছগছনিবোৰৰ পাত কঁপাই তুলিলে। বতাহ জাকে দুয়োটাৰ গাত শিহৰণ তুলিলে। বাছাই দেখিলে নুমলীৰ চাদৰৰ ফাকে ফাকে ওলাই পৰা মিহি তেতেলী-পিলিঙা চালখনিৰ নোমৰ গুৰিবোৰ সংকুচিত হৈ গৈছে। তাইৰ তেল নঘঁহা চুলিবোৰৰ কেইডালমান বতাহত উৰো উৰোকৈ আছে। নুমলীয়ে ক'লে, “বাছা তই যাবি ক'লৈ ?”

বাছাই তাৰ অহাৰ উদ্দেশ্য ক'লত তাই হুমুনিয়াহ ছাৰি উত্তৰ দিলে “সি জৰী বটাই নাই। আজিহে যদি ক'বে।”

বাছাই ক'লে “বাৰু মই আহোচোন।” বুলি নুমলীক এৰি এক অভূতপূৰ্ব্ব মনৰ উৎসাহত সি মনহঁতৰ ঘৰৰ ফালে লৰ মাৰিলে।

মনহঁতৰ চোতালত ভৰি দিয়েই সি শুনিলে ভিতৰত এক দুৰ্ব্বাদল কাজিয়া চলিছে। মনহঁতৰ ঘৰলৈ আহে পতি সি কিবা এটা নহয় কিবা এটা গণ্ডগোল শুনিবই। তাৰ খং উঠিল আৰু নুমলীক লগ পাই অহা সকলো উৎসাহ নিমিষতে মৰহি পৰিল। সি উভতিব খুজিলে। কিন্তু দেখিলে ইতিমধ্যে বৰষুণ আনিলেই। অগত্যা বাধ্য হৈ সি মনহঁতৰ চ'ৰা ঘৰত সোমাই পৰিলে। যি দেখিলে তাক দেখি সি মৰাপাটৰ পঘাৰ কথা উলিয়াবলৈকে পাহৰিলে।

ৰজতৰ মোমায়েকে বাপুকণৰ মুখৰ ওচৰত আঙুলি টোৰাঁই টোৰাঁই কৈছিল ঃ আমাৰ লৰাক তহঁতে আহুদি খুৱালি। নহলে সেই হেন লৰাটোৱে জাত-কুল এৰি এজনী চেহেৰাৰ সঁচ নাইকিয়া ছোৱালীৰ ফান্দত পৰে নে ?

বাপুকণে উত্তৰ দিছিল ঃ তোমাৰ লৰাইহে প্ৰথমতে তাইৰ মন কিবা কৰিলে। আমাৰ ছোৱালী ইমান পৰি মৰা নহয়—দৰাবো কোনো আকাল নাই।

ৰজতৰ মোমায়েকে খঙত ক'লে ঃ “যদি তহঁতে আৰু কিবা বিয়াৰ কথা উলিয়াব তেন্তে দেখিবি”—বুলি সি খঙত দাঁত কৰচিবলৈ ধৰিলে।

“কিটো দেখিবি অ'—কিটো দেখিবি” বুলি বাপুকণে কাণ্ড-জ্ঞান শূন্য হৈ ৰজতৰ মোমায়েকৰ ফালে হাত দাঙি চোচা লৈছিল।

বাছাৰ অসহ্য হ'ল : “বাপুকণ কাইট!”—বুলি সি খুব জোৰে চিঞৰি দিলে। এনেকৈ চিঞৰিবলৈ যে তাৰ ক'ৰ পৰা শক্তি ওলাল সি ক'ব নোৱাৰিলে। সি বোধ হয় অপ্ৰকৃতিস্থ হৈহে তেনেকৈ চিঞৰিলে।

বাছাৰ চিঞৰে কাম দিলে। বাপুকণ ৰৈ গ'ল। তাৰ কথাৰ ৰাগ সৰু হৈ আহিল। ৰজতৰ মোমায়েকেও বাছাক দেখি অপ্ৰস্তুত হ'ল। সি একে কোবেই “মই সাবধান কৰি দি গলো। খবৰদাৰ, তাক ইয়াত সোমাবলৈ নিদিবি”—বুলি কৈ চিধাই বাহিৰৰ ধাৰাষাৰ বৰষুণ অগ্ৰাহ্য কৰি ঘৰৰ পৰা ওলাই গ'ল।

বাপুকণে ক'লে ঃ “নিজৰ লৰা নিজে চম্ভালিবা। আমাৰ গৰজ কি ?”

বাপুকণ প্ৰকৃতিস্থ হ'লত সি বাছাক ক'লে “বাছা বহাঁ।”—বুলি এখন চটাই ধৰা তালৈ আগবঢ়াই দিলে। ঘৰটোৰ চালেদি কেউফালে উৰুষিছিল। মজিয়াত ডোঙা ডোঙে পানী গোট খাইছিল। মাকে চৰিয়া এটাত পানী টুকিছিল। নুমলী তেতিয়াও আহি পোৱাহি নাই।

বাছাই সুধিলে, “এনেকৈ কাজিয়া কৰি লাভ কি ? দুইটাৰ মন খাইছে যেতিয়া বিয়া দি নিদিয়াহঁত কেলেই ?”

বাপুকণে ক'লে “আমিতো আপত্তি কৰা নাই। সিহঁতৰহে সম্মানত লাগিছে। ডিম্ব বাপুৱে কৈছে বোলে এই বিয়া হ'ব নোৱাৰে।”

বাছাই একো নেমাতিলে। আজিয়েই প্ৰথম সি বুজি পালে যে সমাজ বোলা বস্তুটো বৰ খেলিমেলিৰ বস্তু। তাৰ মনে ৰজতৰ লগত নুমলীৰ বিয়াখন যিমান সহজ বুলি ভাবিছে, আচলতে ইমান সহজ নহয়। সমাজৰ ওপৰত তাৰ অভিমান হ'ল। কিন্তু কোনো মন্তব্য নিদিলে। কথা সলাই সি ক'লে, “পঘা হ'ল নে, বাপুকণ কাই।”

"ওহোঁ।"

"আয়ে খুজিছে।"

"মই ইবেলা দি থৈ আহিমগৈ।"

বাছাই ক'লে, পঘা নেপালে সিহঁতৰ গৰু বিহু নহয়। এই কথা যেন বাপুকণে মনত ৰাখে। বাপুকণে শলাগিলে।

"খেতিৰ কামৰ কথা কিবা ভাবিছানে?" বাছাই সুধিলে।

"এঃ নকবা বুজিছানে—বিহুটো যকচোন।"

"দাদা কাইলৈ আহিব—যাবা।"

"বাৰু।"

বৰষুণ বগা হৈ সৰিছিল। কলহৰ কাণেদি ঢালিছিল। মনহঁতৰ ঘৰৰ আগৰ শুকান পথাৰখনো পানীৰে চপ্‌চপীয়া হৈ উঠিল। দূৰত বতাহে বননিখন কঁপাই তুলিলে। বাপুকণৰ ঘৈণীয়েকে ওচৰৰ কাৰোবাৰ ঘৰৰ পৰা জাতিলাও এটা লৈ তিতি তিতি ঘৰ সোমাইছেহি। মনৰ ঘৈণীয়েকে বটাত তামোল এখন লৈ তালৈ আগবঢ়াই দি সুধিলে, "আইৰ ভালনে?"

"ভাল।"

মনৰ কথা ইচ্ছা কৰিয়েই নুলিয়ালে বাছাই। কাৰণ মনৰ কথা উলিওৱা মানে মহাভাৰত খন আৰম্ভ কৰা। মনৰ ঘৈণীয়েকে ক'লে, "লৰাটোৰ ভাল হোৱাই নাই। গা বৰ বেয়া। পেটৰ অসুখ কৰিছে। কি হয়গৈ ভগবানেহে জানে।" এই বুলি কৈয়েই শোন্তি বুলি সি কাৰোবাক মাতিলে।

তেনেতে শোন্তি ওলালহি। বাছাই মন কৰিলে লৰাটি একেবাৰে নাঙঠ। তাৰ নিজৰে লাজ লাগিল। তাক দেখিবলৈ একেবাৰে ভয় লগা হৈ পৰিছে। মুখখন নায়েই। বুকুৰ হাৰ ডালি ডালি হৈছে আৰু পেটটো পাম্প দিয়া ফুটবলৰ দৰে বাঢ়িছে। লৰাটোৰ অৱস্থা দেখি বাছাৰ নিজৰ মনত ক্ৰোধ উপজিল—কিন্তু কাৰ বিৰুদ্ধে ক'ব নোৱাৰি। লৰাটো দেখি তাৰ দুখ লাগিল। কিন্তু এই দুখ গুচাবলৈ যে সি অপাৰগ, বাপেক-মাক অপাৰগ—সকলো অপাৰগ। চিকিৎসা কৰিবলৈ মাকহঁতৰ মন আৰু ধন একো নাই—একো আও ভাও নেপায়। সি সুধিলে, "দৰব দিছা?"

"ওহোঁ। কোনে দৰব আনি দিব?" বুলি ঘৰখনৰ ওপৰত এটা অভিযোগ কৰি মনৰ ঘৈণীয়েক নীৰৱ হ'ল।

বাছাই ভাবিলে সিয়ে দৰব আনিব। কিন্তু আজিকালি ডাক্তৰটোৱে কয় বেমাৰী নেদেখিলে দৰব দিব নোৱাৰি। বিপদ জানো এটা। বেমাৰী দেখুৱাবলৈ হ'লে আকৌ ভিজিট দিব লাগিব। ভিজিট কোনে দিব? ভাবি ভাবি সি একো সমাধান উলিয়াব নোৱাৰিলে।

বৰষুণ এৰিলত সেমেকা মন লৈ বাছা উভতি আহিল। বাটতে সি বজতক পালে। বজতে পদূলিতে ৰৈ কিবা ভাবি আছে।

"ৰজত কাই।"

"কি।"

"কি হ'ল?"

"কিবা এটা পাঙিছো।"

"কি।"

"এতিয়া নকওঁ।"

ৰজতৰ মুখখনত হাঁহি নাই। বতৰতো হাঁহি নাই। আকাশে কান্দিছে। মনহঁতৰ ঘৰখনেও কান্দিছে।

ন

গৰু বিহুৰ দিনাখন পুৱাই দিহা নৈত গৰু গা ধুৱাবলৈ যাওঁতে বাছাই খবৰ পালে ৰজত আৰু নুমলী নিশা পলাই গ'ল। গাওঁ গোটেইখন হুলস্থুল। ৰজতৰ চুকত বোলে মোমায়েকহঁত ঘৃতাগ্নি হৈ আছে। বাছাই মনে মনে সব শুনিলে, কিন্তু একো নকলে। পেটে পেটে সি বেয়া পোৱা নাছিল। কিন্তু ৰাইজে যেতিয়া হৰি হৰি কৰিবলৈ ধৰিলে তেতিয়া তাৰ মুখ মেলিবলৈ ভয় লাগিলে। ৰজতকেই সকলোৱে কুল এৰিলে বুলি গালি পাৰিলে।

তিতা তিয়নিৰে ঘৰলৈ আহি বাছাই দেখিলে বাপুকণে আৰু ককায়েকে উচ্চৈস্বৰে কিবা কথা পাতিছে। মাটিৰ বন্দৰস্তি লৈয়েই যত হুলস্থুল। বিহুৰ দিনা এনে কাজিয়া শোভা নাপায়; কিন্তু বৰমইনা কামৰ মানুহ, কাজেই আন বাৰে কথা পাতিবলৈ ছুটী নাই। ভালকৈ কাণ পাতি শুনিলত বাছাই গম পালে, ৰজত যেতিয়া পলাল, তেতিয়া বৰমইনাই মাটি বাপুকণৰ হাতত এৰি নিদিয়ে। সি চোক্তি, সি ভঙুৱা, সি আৰু কত কি! তাৰ বিৰুদ্ধে অভিযোগ কৰিবলৈ গ'লে এখন মহাভাৰত হ'ব।

বাপুকণে নানাৰকমে কাওবাও কৰি খাটনি ধৰিলে। কিন্তু সব নিষ্ফল হোৱা দেখি মুখত যিহকে আহে তাকে বকিবলৈ লাগিল। কিন্তু বৰমইনাৰ মন নটলিল।

বাপুকণক মাকে জলপান খাবলৈও মাতিছিল, কিন্তু সি "নেখাওঁ বামুণৰ জলপান" বুলি ডাংকোপ মাৰি গুচি গ'ল।

বাছাৰ বেয়া লাগিল। কিন্তু ককায়েকৰ কথাত মাত মতা তাৰ স্বভাৱ নহয়। ককায়েকে বিহুৰ দিনাও জিৰাবলৈ বাদ দি হালোৱা বিচাৰিলে, কিন্তু গাৱঁত হালোৱা নেপালে। বামুণৰ ঘৰত হালোৱা

হবলৈ কোনো নাহে। উপায় নেপাই সি কাকজানলৈ গৈ দবমহাৰ ভেটিত এটা চিলেটীয়া কুলি বন্দৱস্ত কৰি থৈ আহিল আৰু মেলেং হাটলৈ গৈ এহাল গৰু কিনি আনিল।

বিহুৰ কেইদিনমানৰ পিচতে ৰজতহঁতৰ চুকৰ নাম ঘৰত "ইন্দ্ৰজিত বধ" ভাৱনা হৈছিল। বাছাই মাকৰ অনুমতি লৈ ভাৱনা চাবলৈ গৈ সমজুৱাৰ মাজত বহি তন্ময় হৈ গীত-বাদ্য-মঙ্গলাচৰণৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নানাবিধ মুখা পিন্ধা নৰ-বানৰ-ৰাক্ষসৰ সমাবেশলৈকে উত্‍লি মুত্‍লি হৈ থকা দৃশ্যবোৰ চাই আছিল। তেতিয়া বিমানৰ পৰা ইন্দ্ৰজিতে দৌত্য প্ৰকাশ কৰি লক্ষ্মণক শৰশেল প্ৰহাৰ কৰিবলৈ উদ্যত হৈছিল। সেই বিক্ৰমপূৰ্ণ মুহূৰ্ত্তত হঠাতে তাৰ পিঠিত কোনোবাই চিকুট মাৰি ক'লে—'এই বাছা!'

বাছাই ঘূৰি চাই দেখে গাত জলহু কোট, মূৰত বান্দৰ টুপি, ককালত পুৰণি দীঘল পেণ্ট আৰু ভৰিত এজোৰ চটি জোটা পিন্ধি সেইটো কেন্দুকলাই।

লগে লগে নতুন এখন ভাৱনা আৰম্ভ হ'ল। চটি জোটাৰে নামঘৰ সোমোৱা দেখি ৰজতৰ মোমায়েকে তাৰ চোলাত থাপ মাৰি ধৰি ক'লে "ওলালিনে, ভালে ভালে।" কেন্দুকলায়ে ফেপেৰি পাতি লৈছিল, কিন্তু তেনেতে দেখিলে ৰাইজ গোটেইখন তাৰ ওপৰত জকি উঠিছে। চটি জোটা দেখি সকলোৰে খং সপ্তমত চৰিল। অৱস্থা বিষম দেখি সি ভিৰাই লৰ ধৰিলে। মুহূৰ্ত্ততে কেনি গৈ অদৃশ্য হ'লগৈ তাক কেনেও ক'ব নোৱাৰিলে। ৰজতৰ মোমায়েকে উপায় নেপাই ৰাইজৰ ওচৰত গোচৰ দি ক'লে যে তাক ভালকৈ ৰাইজে দণ্ড বিহিব লাগে। ৰাইজে দায় ধৰি কেন্দুকলাইক তামোল-পাণ এটাই আৰু টকা কুৰিটাই জৰিমনা কৰিলে।

ভাৱনাখন কোনোৰকম পণ্ডশ্ৰম নোহোৱাকৈ ৰ'ল। বাছাই ভাৱনাখন শেষ কৰি বেগা-বেগিকৈ ঘৰৰ পিনে খোজ ললে। তাৰ মনত ভাব হ'ল কেন্দুকলাইক ৰাইজে এইবাৰ এসেকা দিব ভালকৈ।

কিন্তু মানুহটো গ'ল কেনি ! ৰাতিখনেই বা সি কিয় আহিছিল তাৰ ওচৰলৈ ! নিশ্চয় কিবা গুৰুতৰ কাৰণ আছে।

মনে মনে তাৰ কেন্দুকলাইৰ ওপৰত খং উঠিল। অত ৰাইজক উলঙ্ঘা কৰি চটি জোটাৰে নামঘৰ সোমাবলৈ তাক কিহে পাইছিল! হাবিতলীয়া লুঙলুঙীয়া বাটেৰে খোজ লৈ লৈ ঘূৰি আহোতে তাৰ ভাব হ'ল মনহঁতৰ ঘৰখনৰ শেষ আশা আছিল কেন্দুকলায়েই, সিও এতিয়া অবাটে বাট বুলিছে।

নিশা জপনা মেলি সি মাকক নজগোৱাকৈ কোনোৰকম দুৱাৰখন খুলি আগফালৰ বাৰান্দাতে শুই পৰিল। দূৰত "মই কেতেকী" বুলি কেতেকী এজনীয়ে বিনালে। জিলী এটাৰ অবিৰাম শব্দ আহি কাণত বাজি আছিল। সি যেন আপোন ভোলা বাদকৰ দৰে বাঁহী বজাই নিজৰ সঙ্গীতত নিজে মত্ত হৈ পৰিছিল। পদূলি মুখত দুই এটা ভাৱনা চাই উভতি অহা মানুহৰ গল খেকাৰি শুনা গৈছিল। বাছাৰ মন কেন্দুকলাইৰ চিন্তাই আছন্ন কৰি থৈছিল। সি ক'লৈ গ'ল ?

এনেতে বেৰত কেইটামান টকা মৰা শুনিলে। সি উঠি বহিল, মনে মনে ভয়ো লাগিল। চোৰ-চাৰিয়েই নে মেকুৰী! কিছু পৰৰ মূৰত সি এটা অস্ফুট মাত শুনিলে "বাছা, বাছা"। কাৰ মাত ? সি এবাৰ ভাবিলে মাকক মাতিব। কিন্তু শেহত ঠিক কৰিলে মাকক জগাই টোপনি খতি নকৰে। লাহে লাহে মাতটো ডাঙৰ হ'ল আৰু সি বুজিলে সেইটো কাৰ মাত।

সি উঠি দুৱাৰ-ডাংডাল খুলি দিলে। মানুহ এটা এন্ধাৰে-মুধাৰে সোমাই আহিল। বাছাই জিয়াছলাই বিচাৰি মম জ্বলাব খুজিলে। মানুহটোৱে ক'লে "দুৱাৰখন জপাই দে। ৰাতিপুৱাল। মম নেলাগে।"

কিছু পৰলৈ দুয়োটাৰ মুখত কথা নাই। বাছাই খিৰিকিখন খুলি দিলত পুৱাৰ মলয়া এজাক বৈ আহিল। কেন্দুকলায়ে এটা বিড়ি জ্বলাই হুঁপিবলৈ ধৰিলে আৰু বাছাক সুধিলে, "খাবলৈ লৈছনেকি ?"

"ধেৎ।..."

"অ। তই ভাল লৰা।" বুলি কেন্দুকলায়ে হাঁহিলে।

"তই বেয়া হলি। ৰাইজ গোটেইখন জকি আছে।"

"আৰে—থ—থ তোৰ ৰাইজক। মোৰ কি কাণ কাটিব।"

"তই নো গৈছিলি কেলেই ?"

"তোক বিচাৰি।"

"পিচে চটি জোটা পিন্ধি নোযোৱা হলেও..."

বাছাই কথা শেষ কৰিবলৈ নেপালে। কেন্দুকলায়ে ক'লে, "হেৰ সেই কলিতাৰ খেলে আমাক কিমান ঘিণ কৰে নেজান। তাহাঁতৰ নামঘৰতো সোমাবলৈ নিদিয়ে। আমি নো কি সিহঁতকৈ পৰি মৰা! আমাক সিহঁতে মানুহ বুলিয়েই নেভাবে। বিশেষকৈ ৰজতৰ মোমায়েকটো। তাক দেখিয়েই গা জ্বলি গ'ল। উদ্ভণ্ডালি কৰো বুলি কৰিলোঁ।"

"তাৰ মজা পাবি নহয় এতিয়া। দণ্ড কৰিব।"

"থ—থ—মোক পাব ক'ত সিহঁতে।"

"কিয় তই ঘৰলৈ নাহিবি জানো।"

"নাহো।"

'কিয় ?"

"এইখন ঘৰ হৈ আছেনে ? বাঁহতল হ'ল। এটা জেলত, এটা মিলিটেৰীত, এটা ভণ্ডুৱা। যিবা মাটিকিডোখৰৰ আশা আছিল তাকো তহঁতি একুৱাই দিলি।"

"দিবতোন। বাপুকণে কাম নকৰে।"

"এতিয়া চিলেটীয়াই কিমান কৰে দেখিম নহয়। গাৱঁৰ মানুহ এৰি মৰিবিহঁত।'

"তই নাহ কেলেই ?"

'ওহোঁ। মই আহিব নোৱাৰো।" কেন্দুকলায়ে হুমুনিয়াহ পেলালে, "মাজে মাজে খালি আইলৈ মনত পৰে। হুমলীৰ জানিবা গত লাগিল।"

"কি হ'ল।"

"ৰেজিষ্টাৰ বিয়া হ'ল।"

"কি ?"

'কাছাৰীঘৰত লেখা-পঢ়া বিয়া। ময়ে বন্দৱস্ত কৰি দিলো উকীলক কৈ। ইয়াতহে জাত-পাতৰ কথা, কাছাৰীত নাই। কেৱল মনৰ মিল আছে বুলিলেই হ'ল।"

বাছাই একো নেমাত্তিলে। ধৰম-বিয়া নহৈ কাছাৰীত বিয়া হোৱাৰ তাৎপৰ্য্য কি সি ভালকৈ ধৰিব নোৱাৰিলে। বাছাই তাক ক'লে "তই আহি খেতিত লাগ।"

কেন্দুকলাই ৰ'ল। "এটা কাম কৰিব পাৰিবি ?"

"কি ?"

"তোৰ বালিগাৱঁৰ বন্ধুটোলৈ এখন চিঠি দে। উকীলৰ লগত তেওঁৰ ভাল। পাৰে যদি মোক মোকোলাই দিয়ক।"

"বাৰু। নগৰখন কেনে অ' ?"

"নগৰত চাকৰ হ'ব নেপায় বুজিছ। উকীলৰ ঘৈণীয়েকৰ মেখেলা ধোৱাৰে পৰা আৰম্ভ কৰি ভাত ৰন্ধালৈকে কিমান কাম কৰিবি। মাইকী মানুহৰ টান কথা শুনিবলৈ টান লাগে। ককাইহঁতে মোক এই পাত কাঁচ জৰীহে দিলে।"

কিছুপৰ বৈ কেন্দুকলাই নগৰলৈ গ'লগৈ। বাছাই মূকলীলৈ সেই দিনাই এখন চিঠি দিলে।

দহ

মনৰ বেমাৰী লৰাটো আহাৰলৈ ঢুকাল। ঘৰখনৰ এতিয়া আৰ্জোতা হ'ল মনৰ ঘৈণীয়েকেই। তাই আৰ-তাৰ ঘৰত খুজি অথবা বন-বাৰী কৰি দুই এমুঠি খুজি আনি ঘৰ খনত দিয়েহি, তাৰে কিছু সহায় হয়। ভৰালৰ ধান আদায় হ'বৰ হ'ল। মানুহজনী বেমাৰী হ'ল। কেতিয়াবা পেটত এটা অচিন বিষ হয়, তেতিয়া দুসপ্তাহ-এসপ্তাহ একে লেঠাৰিয়ে ভোগে। খেতি-বাতি নোহোৱাৰে পৰা বাপুকণ উদঙীয়া গৰুৰ দৰে হ'ল। ভাঙ খাই অ'ত ত'ত ঘূৰি ফুৰে। এদিন ভাঙ খাবলৈ পইচা নেপাই ঘৈণীয়েকৰ যৌতুকত পোৱা থুৰীয়াজোৰকে বলেৰে কাঢ়ি নি বন্ধকত দিব খুজিছিল। ঘৈণীয়েকে হায় ঔ বি ঔ লগোৰাত উপায় নেপাই সি সেই যাত্ৰালৈ তাপ মাৰিলে! কিন্তু তেতিয়াৰে পৰা হোৱাই নোহোৱাই ঘৈণীয়েকৰ পিঠিত ঔ কিল পৰিবলৈ ধৰিলে। ঘৈণীয়েকে উপায় নেপাই এদিন ছোৱালীজনী থৈ মাকৰ ঘৰলৈ গুচি গ'লগৈ। মাকৰ ঘৰত যে কিবা সুখত আছিলগৈ তেনে নহয়। তথাপি তাই স্বাস্থ্যৱতী আছিল, সেইবাবে পথাৰৰ কামৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ঘৰৰ কাম কাজলৈকে শেষ কৰি তাই যথেষ্ট কাম কৰিছিল। মাক বাপেকো জীয়াই আছিল, সেই কাৰণে মৰমতে তাইক আশ্ৰয় দিছিল। তাইৰ ছোৱালী জনী কিন্তু বাপেকক গতাই দিলে।

ঘৈণীয়েক যাবৰ পৰা বাপুকণ একৰকম পাগল হোৱাদি হ'ল। ক'ত খায়, কি কৰে, ক'লৈ যায়, ক'ত থাকে তাৰ একো ঠিক নাইকিয়া হ'ল। মাজতে সি টোকাৰী বজাবলৈ লৈছিল। টোকাৰী বজাই ইঘৰ সিঘৰ ফুৰি কেতিয়াবা সি দুই এমুঠি ভিক্ষা পায়। তাৰে এসাজ চলে। কাৰোবাৰ ঘৰত বিয়াবাৰু বা সকাম নিকাম হ'লে বাপুকণ তাত ওলাব-

গৈয়ে। নানা ধৰণৰ চং দি উপস্থিত সমজুৱাক হহুঁৱাই সিহঁতৰ পৰা সি সদায় কিছু প্ৰসাদ লাভৰ চেষ্টা কৰিছিল।

মনইঁতৰ ঘৰখন ভাগিল। ঘৰ কেইটাতো ছুবছৰ ধৰি খোচা এটা মৰা নাই। খুটাও লৰিছে। আহাৰ মহীয়া বৰষুণত ঘৰ উটি যায়। মনৰ মাকে ভেটিৰ মোহ এৰিব নোৱাৰি নাতিনিয়েকক বুকুত বান্ধি লৈ তাতে ভোকে লঘোনে থাকিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ ছুখ দেখি বাছাৰ মাকে তেওঁক তেওঁলোকৰ ঘৰতে থাকিবলৈ মাতিলে। বুঢ়ীয়ে অভিমানত উত্তৰ দিলে, “বুঢ়ীয়ে কেলেই মাতিছে? মাটি কিডবাত কুলি লগালে। লৰাক বলিয়া কৰিলে। এতিয়া আকৌ বন কৰা বান্দী হ'বলৈ মাতিছেনে কি?”

উত্তৰ শুনি বাছাৰ মাকে মৰ্ম্মান্তিক আঘাত পালে। কিন্তু মুখেৰে এক বিন্দু ক্ৰোধো প্ৰকাশ নকৰিলে। মাজে মাজে খালি বাছাৰ হাতত ছুই এসাজ চাউল, অলপ নিমখ তেল, কেতিয়াবা এপোৱামান দাইল দি তেওঁৰ ওচৰলৈ পঠাই দিয়ে। সেইখিনি বস্তুও বুঢ়ীয়ে নানা হেকান পাৰিহে গ্ৰহণ কৰে। গ্ৰহণ নকৰিও যে তেওঁৰ উপায় নাই।

ছুয়ো ঘৰৰ মাজতে আহ যাহ কমি গ'ল। বুঢ়ী আহিলেও পদূলি মূৰৰ পৰাই ৰিঙিয়াই মাত দি যায়গৈ! বাছাৰ হতুৱাই কেন্দুকলাইলৈ চিঠি দিয়ায়; উকীলৰ ঘৰৰ পৰা তাক অনাবৰ বাবে মূকলীৰ যত্নই কিবা ফল ধৰিছেনে কি সোধে। কিন্তু লাহে লাহে সেইবোৰ চেষ্টাই কোনো ফল ধৰা নেদেখি আহিবলৈকে এৰিলে। বাছাই মাজে মাজে সিধা অথবা চিঠিপত্ৰ লৈ তালৈ যায়।

কাউৰীয়ে কল্ কলালেই বুঢ়ীয়ে ভাবে হয় ৰজত, নহয় কেন্দুকলাই, নহয় মন আহি ওলাবহি। কেতিয়াবা মিলিটেৰীত কাম কৰা পুতেকটোৰ কথা কৈ কান্দে। কেতিয়াবা মনৰ ওলোৱাৰ তাৰিখ গণনা কৰে। কান্দোন আৰু গণনা সকলো ব্যৰ্থ হয়। দাৰিদ্ৰ্যই লাহে লাহে বুঢ়ীক সুহি আনিলে আৰু এদিন হঠাৎ নাতিনীয়েকৰো কিবা এক অসুখ হ'ল!

ৰজতৰ মোমায়েকেও এদিন আহি বাছাৰ আগত ভয়ংকৰ খবৰ দিলেহি। ৰজত নোহোৱাৰ সুবিধা লৈ ইন্দ্ৰ মহাজনে সিহঁতৰ মাটিত হাল জুৰিবলৈ চান্দি ফুৰিছে। ক্ৰোকেৰে খাজনা পূৰ নোহোৱাত মাটি চৰকাৰে লীলামলৈ দিলে আৰু সেই মাটিও যে ইন্দ্ৰ মহাজনে হাত কৰিলে এই কথা আগতেই বাছাই গম পাইছিল।

অকল এঘৰৰে ছুখ নহয়। আধি খোৱা মানুহবোৰৰ মাটি মহাজনবোৰে কুলি লগাই ৰুবলৈ কাৰবাৰ কৰিছে। নহলে আইন মতে ধান সিহঁতে আধাতকৈ কম পোৱা হ'ল। চেৰা বলিয়া বাপুকণে ঘৰে ঘৰে মেল মাৰে আৰু মহাজন চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে বিষোদ্গাৰ কৰে। সি কয় যে কল্কি অৱতাৰ হৈ ম্লেছবোৰক কাটি মাৰি বুন্দামাৰ নকৰিলে সিহঁতৰ উপায় নাই। মানুহবোৰে তাৰ কথা শুনি পেটে পেটে ভাল পায়, কিন্তু অহো বলিয়াৰ ওপৰত বিশ্বাস কিটো? তথাপি বিয়াই সবাহে মেলে দোৱানে বাপুকণৰ বহুৱালি, চং আৰু ভৱিষ্যদ্বাণী শুনি মানুহে কিবা এক অদ্ভুত তৃপ্তি পোৱা হ'ল।

ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনৰ ওপৰত আটাইৰে চকু, আটাইৰে খং। কিন্তু আইনৰ বলত সি বলীয়ান, তাৰ গাৰ নোম কোনেও লৰাব নোৱাৰে। মাৰোৱাৰী মহাজনে যেনেকৈ সুতত ধন ধাৰে দি গাওঁখন লাওলোৱা কৰিলে, সিও কৰিবলৈ লৈছে। গাওঁখনৰ পঞ্চায়ত, প্ৰজেক্ট, ঠিকা ঠুকলি কিবা আনিব লগা হ'লে ইন্দ্ৰেশ্বৰেহে পায়। অফিচাৰ বোৰে বিচাৰি তেওঁকহে পায়হি। গাৱঁত চোৰচাৰি ধৰিবৰ বাবেও পুলিচে মহাজনকহে সোধেহি। মহাজনৰ জয় জয় ময় ময়, আৰু ৰাইজৰ ফালে ধোবাং বাং। এনে হেন ইন্দ্ৰেশ্বৰৰ হাতৰ পৰা ৰজতহঁতে আৰু মাটি পাবনে? বাপুকণে বোলে এদিন কপি দা এখন লৈ ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনক জোকাইছিল, কিন্তু মহাজনে মানুহ লগাই এনেকুৱাকৈ পিতালে লে বাপুকণ কেই দিনমান নামঘৰৰ আহঁত তলত কেকাই গোথাই পৰি আছিল।

মাটিত ইন্দ্ৰেশ্বৰে খেতি কৰিবলৈ লোৱা অৱস্থাতে এদিন ঘোৰ

বৰষুণৰ নিশা বাছাৰ শোৱা কোঠাৰ দুৱাৰত ঢকা পৰিল। গাৰঁৰ দোকানত তেতিয়া কেৰাচিন তেল নাই। বাছাইঁতে মম লগাইছিল। বাছাই এবাৰ সাৰ পাই মাতিলে—"কোন ?"

"মই। ৰজত।"

"ৰজাত কাই!" বুলি বাছাই এক প্ৰবল উত্তেজনাত এডাল মম বাতি জ্বলালে। দুৱাৰ দাং খোলাৰ লগে লগে ৰজতৰ ওথ দেহটো জিলিকি পৰিল। তিতা কাপোৰত মমৰ পোহৰ পৰি এটা তীব্ৰ চিক্‌মিকনি উঠিল।

নিশব্দে ৰজত সোমাই আহিল।

বাছাই সুধিলে "ৰজত কাই। ক'ৰ পৰা আহিলা ?"

ৰজতে ক'লে "জিলাৰ পৰা। নুমলীও আহিছে।"

নুমলীৰ কথা কোৱাৰ লগে লগে নুমলী সোমাই আহিল। তাইৰ চুলিখিনি পটি দিয়াৰ দৰে লিপিট খাই পৰা, পাতল মেখেলাখন তিতি কৰঙনযুৰি অলপ বঙচুৱা হৈ জিলিকিছে। বুকুখন অস্বাভাৱিক ভাৱে কঁপিছিল। কিন্তু চকুযুৰিয়ে সুন্দৰ ভাৱে তিৰবিৰাই এক অভিনৱ সন্তোষৰ জাননী দিছিল। বাছাৰ লাজ লাগিল, চুৰকৈ চুমা খোৱাৰ দৃশ্যটো হঠাতে মনত পৰিল। সি নুমলীলৈ অদ্ভুত কৌতুহলেৰে চাবলৈ ধৰিলে। তাই যেন কিবা আপুৰুগীয়া বস্তু এটাহে পাই আনিছে এনে ভাৱ চকুৱে মুখে ফুটি উঠা সি দেখিবলৈ পালে। কিন্তু এই আপুৰুগীয়া বস্তুটো ৰজত নে তাৰ লগত হোৱা বিয়াখন তাক সি ক'ব নোৱাৰিলে।

বাছাই সুধিলে "দিনে পোহৰে নাহিলা কেলেই ?"

নুমলীয়ে সহজ ভাৱে উত্তৰ দিলে, "লাজ লাগিল।"

কিয় লাজ লাগিল, তাক সুধিবলৈ বাছাৰো আকৌ লাজ লাগিল। কথাটো অৱশ্যে সি জানে যেতিয়া একো নুসুধিলেও হ'ব। তথাপি সি পাকে-প্ৰকাৰে কৌতুকবশতঃ সুধিলে,"কাছাৰীত লিখাপঢ়া কৰালা বোলে।"

"অঁ। কামটো আজিয়েই হ'ল। গুচি আহিলো।" ৰজতে উত্তৰ দিলে।

"বিয়াৰ জলপান আনিছানে নাই।"

বাছাৰ প্ৰশ্ন শুনি নুমলীয়ে হাঁহি দিলে। ৰজতেও হাঁহিলে। অগত্যা বাছায়ো হাঁহিব লগা হ'ল।

কিছুপৰ নীৰৱে গ'ল। বাছাই মমডাল বঢ়াই দিলে। ৰজত-হঁত জাৰত থক্ থক্ কৰে কঁপিছিল। ৰজতে ক'লে, "একুৰা জুই নধৰিলে কাপোৰ শুকুৱাই টান হ'ব। খৰি আছে নে ?"

বাছাই ক'লে "আছে ববা।" বুলি সি গৈ পাকঘৰ খুলি একোচা খৰি আনিলে আৰু নুমলীৰ হাতত দিলেহি। খৰি পাই নুমলীয়ে ক'লে "বাছা, দুডালমান শুকান খেৰ আনাচোন।"

শুকান খেৰ নাছিল। যি আছে পুজিতহে আছে। ৰজতে উপযাচি ক'লে, "ময়ে আনো। বৰষুণত এওঁ তিতিব নেলাগে।"

ৰজত ওলাই গলত বাছাই এবাৰ নুমলীৰ ফালে চালে। তাইৰ গাৰ পৰা সৰা পানীৰ টোপালবোৰ মুকুতাৰ দৰে জিলিকিছে। তাই থক্ থক্ কৰে কঁপিছে। বাছাই মন কৰিলে মানুহজনীৰ মুখখন শুকান। হয়তো এই কেইদিন খুব কষ্ট পালে। সি সুধিলে "কেন্দু-কলাই কেতিয়া আহিব ?"

নুমলীয়ে করুণ স্বৰে উত্তৰ দিলে, "আৰু এবছৰ আছে। উকীলে এৰি নিদিয়ে।"

বাছাই একো নেমাতিলে। নুমলীয়ে, "আইৰ কেনে ?" বুলি ভয়ে ভয়ে এটা প্ৰশ্ন কৰিলে।

"কোন আই ?" বাছাই সুধিলে "তহঁতৰ নে আমাৰ ?"

"আমাৰ।"

"তহঁতৰ ঘৰ বাঁহতল হ'ল। মনৰ লৰাটো ঢুকাল। বাপুকণৰ ঘৈণীয়েক ভাগিল। বাপুকণ ভঙুৱা হ'ল। আয়েৰ আছে, নাতিনীজনী বুকুত লৈ।"

নুমলীয়ে কোনো উত্তৰ নিদিলে, তাইৰ মনটো মৰি গ'ল। ঘৰত নিগনি-ডালশলীয়াবোৰে দৌৰাদৌৰি কৰিবলৈ ধৰিলে। বাহিৰত

অবিৰাম বৰষুণৰ শব্দ। দুয়োটা তেনেকৈ কিছু সময় থিয় হৈ গ'ল। অলপ পিচতে ৰজতে খেৰ আনি ভিতৰ সোমালহি। আহিয়েই ক'লেহি, "ভাল খেৰ টানোতে টানোতে বৰ কষ্ট হ'ল। জোকো লাগিলে নে কি এডাল!" বুলি সি সেই ভৰিৰ আঙুলিৰ মাজৰ পৰা এডাল জোক উলিয়াই দুৱাৰৰ বাহিৰ কৰি থৈ আহিল।

নুমলীয়ে খুব সাৱধানে জুই ধৰিলে। জুহালৰ কেউকাষে দুয়োটা গোহালি ঘৰত গৰুবোৰে মহ-ডাহৰ কামোৰত চট্‌ফটাই উঠিল। পুখুৰীৰ পানীতো ভেকুলীবেঙৰ টোৰ্‌টোবনিয়ে এক অবিৰাম সঙ্গীতৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰিলে। লাহে লাহে ৰজতহঁতৰ গাৰ কাপোৰ কানিবোৰ শুকাল। তেনেতে শোৱা বিচনাৰ পৰা মাকে এক অদ্ভুত চিঞৰ মাৰি ক'লে "বুঢ়াভকত—!" বাছাই উছপ খাই গ'ল। ৰজতে হাঁহি ক'লে "আয়ে সপোন দেখিছে।" বাছাৰ চকুলৈ চাই সি ক'লে "তোমাৰ চকু জাপ খুৱাই নিছে। তুমি শোৱা। আমি বহোঁ।" বাছাই টোপনিৰ জালত এইবাৰ বিচনাত শুই পৰিল।

বাছাৰ টোপনি গ'লত, নুমলীয়ে সুধিলে "থাকিবি ক'ত?"

ৰজতে উত্তৰ দিলে "নিজৰ মাটিত।"

"মহাজনে জানো সুখেৰে থাকিবলৈ দিব?

"দিব লাগিব।"

ৰজতৰ এই চমু উত্তৰটোৰ ওপৰত কোনো প্ৰশ্ন নচলে। কাজেই নুমলী সেইপিনেই তাপ মাৰিলে।

অলপ সময়ৰ বাবে মনে মনে বৈ ৰজতে ক'লে "নগৰৰ মানুহবোৰ কেনে লাগিল!"

নুমলীয়ে ক'লে "ভাল নালাগিল। গাৱঁলীয়াক মানুহ যেনেই নেদেখে। দেখা নাইনে আমাক লৈ উকীলনীহঁতৰ কিমান হাঁহি খিকিন্দালি!"

ৰজতে উত্তৰ দিলে "গাওঁখনকো আটিছে। সব একে। হক কথাত মাতোতা কোনো নাই।"

ৰজতৰ স্বভাৱ কেনেকুৱা এই কেইদিনতে নুমলীয়ে ধাৰব পাৰিছে। তাৰ কথাৰ ওপৰত কথা কটাকটি কৰিলে সি ভাল নেপায়, যেনে তেনে নিজৰ মত বজোৱাই তাৰ স্বভাৱ। সেয়ে তাই মনে মনে ৰ'ল। কিছু পৰৰ মূৰত নীৰৱতা অসহ্য হলত তাই ক'লে,

"ঘৰখন উছন হ'ল।"

ৰজতে কিবা ক'ব খুজিছিল এনেতে বাহিৰত কোনোবা মাইকী মানুহৰ মাত শুনি সি চক্ খাই উঠিছিল। বাহিৰত কোনোবাই "আই, আইকৈ" চিঞৰিছে। "কোন সেইজনী।" ৰজতে সুধিলে।

"মই মনৰ ঘৈণীয়েক।"

"নবৌ—" বুলি হুৰমুৰকৈ উঠি গৈ তাই আধা মেলা দুৱাৰখন ভালকৈ খুলি দিলে। বৰষুণৰ আছাৰকণি আহি তাইৰ গা কঁপাই দিলে। বতাহত জুইকুৰায়ো জিভা মেলি নাচিবলৈ ধৰিলে।

"নুমলী। কেতিয়া আহিলি?" বুলি বৰষুণত তিতি কঁপি থকা দেহটি লৈ মনৰ ঘৈণীয়েক ভিতৰ সোমালহি। নুমলীয়ে তাইক ধৰি জুইৰ গুৰিত বহুৱাই দি ক'লে "বহাচোন পাচে পৰে সকলো ক'ম।"

ৰজতে সুধিলে "ৰাতি খন আহিলা দেখোন। হ'ল কি?"

"এচাকি তেল লাগে। ইয়াতে জুই দেখি সোমালো।"

"কেলেই ঘৰত তেল নাই?" নুমলীয়ে সুধিলে।

"নাই তেল হৰিল। ঘৰত, পৰত, দোকানত ক'তো নাই। বামুণৰ ঘৰত পাওঁনেকি চাবলৈ আহিলো। ঘৰত মাজুজনৰ ছোৱালীজনীৰ যোৱা-থোৱা অৱস্থা। আইৰ চুৰ্ত্তি-জ্ঞান হেৰাই গৈছে। ৰাতি চাকি এটা নহলে থকাও টান। সেয়ে আহিলো।" জুইত সেকি হাত ভৰিবোৰ পোনাই মনৰ ঘৈণীয়েকে হাতৰ চাকিটো মাটিত থলে।

"বাপুকণ নাই নেকি?" ৰজতে সুধিলে।

"ভণ্ডুৱাটোৱে লোকত ঘৰত চুৰা চেলেকোতেই গৈছে। মাক-জনীৰো খবৰ নাই। সেইজনী মাক নহয় জানিবা ৰাক্ষসিনী।"

এইবাৰ কাৰো মুখত কথা নোলাল। ৰজতে উঠি গৈ বাছাক

শোৱাৰ পৰা জগালে আৰু কেৰাচিন তেল আছে নে নাই সুধিলে। বাছাই ক'লে "কেৰাচিন তেল আমাৰো নাই। ৰ'বা এডাল মমকে দিওঁ।" বুলি সি বিচনাৰ পৰা খেপিয়াই মেজৰ ওপৰৰ পৰা এডাল মম আনিলে। মম ডাল ৰজতৰ হাতত দিওঁতেই সি মনৰ ঘৈণীয়েকক দেখি আচৰিত হৈ সুধিলে।

"...কি হ'ল হে। ছোৱালীজনীৰ কিবা হ'ল নেকি ?"

মনৰ ঘৈণীয়েকে আচল কথা খুলি ক'লত বাছা জাপ মাৰি বিচনাৰ পৰা নামিল আৰু কিংকৰ্ত্তব্যবিমূঢ় হৈ ৰজতৰ মুখলৈ চালে।

ৰজতে নিৰ্লিপ্ত ভাবে মনৰ ঘৈণীয়েকক ক'লে "মই যাওঁ আইৰ গুৱিলৈ। নবৌ তুমি ইয়াতে বহা। পুৱা যাবা।" ৰজতে মমডাল জলাইছিল, এনেতে বাছাই মন কৰিলে ৰজতৰ মুখখন ভাগৰত ক'লা পৰি আছে। যাবলৈ ওলোৱা যেন দেখি সি বৰ সুখ পোৱা নাই। সি লৰ মাৰি গৈ বেৰৰ পৰা ছাতি এটা আনি দি ক'লে, 'ৰজত কাই, এই ছাতিটো নিয়া, নহলে তিতিবা। আজিকালি তিতা বেয়া।"

কঠোৰ বিষাদতো ৰজতে হাঁহি দিলে। বাছাই লাজ পালে। কিন্তু তেতিয়া বিষাদ, লাজ একোৰে সময় নাছিল; খন্তেক পিচতে ছাতি লৈ ৰজত বৰষুণৰ মাজত অদৃশ্য হ'ল। মনৰ ঘৈণীয়েকে জুইৰ কাষত অলপ সকাহ পাই মনৰ মহাভাৰত খন গাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। বাছা আৰু নুমলীয়ে নীৰৱে সকলো শুনি গ'ল। কাৰো মুখত কথা নোলাল। পৃথিবীখন মৰাশৰ দৰে চেচাঁ পৰি গৈছে। আকাশখনত ঢেৰেকণি মাৰি আছে। কঠাল গছ জোপাত এটা নিয়তি চৰায়ে হঠাতে নিউ নিউ বুলি চিঞৰ মাৰি খন্তেক পৰৰ পিচতে ডেউকা কোবাই উৰি গুচি গ'ল। বাছাৰ আৰু নুমলীৰ বুকু চিৰিংকৈ গ'ল।

মনৰ ঘৈণীয়েকৰ মুখত কথাৰ আখৈ ফুটিছে। নুমলীৰ মনটো কোনোবাই যেন কেৰাহিতহে ভাজিছে, এনে অনুমান হ'ল তাইৰ নিজৰ। বিয়াৰ পিচত সুখ পাবৰ বাবে তাই যি খন আকাশী চাং পাতিছিল, সেই খন আজি কোনোবাই হুৰুদ্‌কৈ ভাঙি দিলে।

বাছাই মন কৰিলে নুমলীয়ে মাজে মাজে এনেয়ে একোটা শব্দ কৰিছে। সেই শব্দৰ কোনো অৰ্থ নাই;—উতলা চৰুত যেনেকৈ ঢাকনি দি থলে ভিতৰত উতলবোৰৰ শব্দ হয়, ঠিক এই শব্দবোৰো তেনে—সেইবোৰৰ তাপ আৰু পোৱণি কিমান ধৰিব নোৱাৰি। ঘৰ খনত মৰা মানুহৰ সচঁ নাই। তাৰ লক্ষ্মী গ'ল। এতিয়া শনিৰ দশা পৰিছে।

শেহ নিশা ৰজত আহি ওলালহি। বাছাই মন কৰিলে তাৰ মনটো মৰা, মুখখন শেঁতা, ওঁঠ দুখন শুকান, চুলি জপৰা আৰু চকু-যুৰি বৰ ৰঙা। "নুমলী। কালটো যাব। তইঁত যা। আইক অলপ শুবলৈ দেগৈ।" ৰজতে খঙ কৰিছেনে, অভিমান কৰিছেনে, কৰ্ত্তব্য পালন কৰিছে—একো ধৰিব পৰা নগ'ল। তাৰ মনটো টান, সহজে দুখত বিতত নহয়। বাছাই দেখিলে ৰজতে তললৈ মূৰ কৰি যি জুই ফুৰাবলৈ লাগিল, তাৰ পৰা আৰু মূৰ তোলা নাই। কিমান সময় সেই দৰে থাকে একো ক'ব নোৱাৰি।

নুমলীয়ে নবৌৱেকৰ লগত ওলাই গ'ল। বৰষুণ তেতিয়াও এৰা নাই। লাহে লাহে ঘোলা পোহৰে মাকৰ ঘৰলৈ যোৱা বাটটো পোহৰাই দিলে। পোহৰে যেন তাইক উপহাস কৰি ক'লে, "নুমলী আঠমঙলা খাবলৈ যাৱ। যা আচল আঠমঙলাকে পাবিগৈ।" হঠাতে তাইৰ অনুমান হ'ল বাটটোৱে মাটিত বাগৰি বাগৰি কান্দিছে। আমনিবাৰীখনে বিচিছে, আৰু সিহঁতৰ ঘৰটোৱে বহুদিনৰ ৰোগীৰ দৰে কোঁপাইছে। তাইৰ জীৱনটোও শূন্যত ভাহি ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

ৰজতে বহুত পৰৰ মূৰত মূৰ তুলিলে। বুঢ়ী শাহুৱেকে তাক মাতেই নলগালে, নুমলীৰ কথাও নুসুধিলে। কেৱল মনক, বাপুকণক আৰু বাছাহঁতৰ ঘৰক গালি পাৰিলে। বাছাহঁতে মাটিত কুলি লগালে, বাছাহঁতৰ দোষ সেয়ে।

কুলি লগাই বুঢ়াভকতৰ ঘৰৰ উপাৰ্জ্জনৰ বাট মাৰিলে বাছাহঁতে। বুঢ়ীৰ এই অভিযোগ ৰজতে নুই কৰিব নোৱাৰিলে। তেনেতে সি

শুনিলে বাছাৰ মাকে শুই উঠি কুলিটোক জগাইছে—হাললৈ যাবৰ বাবে। কিন্তু বহুত পৰ মতাতো সি নুঠিল। বাছাই এইবাৰ নিজে উঠি গৈ তাৰ কোঠাৰ দুৱাৰত টকিয়াই তাক জগালে। সি চকু-মুখ মোহাৰি অলপ পৰৰ পাছত উঠিল, আৰু ৰজতৰ আগেদিয়েই গৈ গোহালিৰ পৰা গৰু খুলি লৈ পথাৰলৈ গ'ল।

"কুলিটো চোস্তি!" বাছাই ক'লে।

ৰজতে তাৰ কোনো উত্তৰকে নিদিলে।

অলপ পৰৰ পাছত বাছাৰ মাকে ঘৰ সাৰিবলৈ আহি ৰজতক দেখি অবাক হৈ সুধিলে, "তই কেতিয়া আহিলি ?"

"ৰাতি।"

ইয়াৰ পিচত ৰজতে সকলো সবিশেষ বৰ্ণাই ক'লত বাছাৰ মাক আচৰিত হ'ল। তেওঁৰ হাতৰ সোতা হাততেই ৰ'ল। লগে লগে মনটো দুখত সেমেকি গ'ল।

"মনইঁতৰ ঘৰখন ভাগিল।"

"ভাগিল।" নিৰ্লিপ্ত ভাৱে ৰজতে ক'লে। তাৰ পিচতে মনৰ খং দমাব নোৱাৰি সি ক'লে, "আপোনালোকেও কুলি লগালে।"

"নলগাই কৰিবি কি। মাটি পেলাই থবিনে? কেন্দুকলাই বা তই যদি লাগো বোল তেন্তে বৰমইনাই মাটি এতিয়াও দিব।"

এই প্ৰশ্নৰ কোনো উত্তৰ নাহিল।

এঘাৰ

পাছ দিনা বাছা স্কুলৰ পৰা আহি পালত মাকে ক'লে "বলচোন, মনইঁতৰ তাৰ পৰা আহোগৈ।"

বাছাই সুধিলে "কিয় ?"

মাকে ক'লে "ছোৱালীজনী ঢুকাল।"

চাহটোপা খাই বাছা লৰালৰিকৈ মাকৰ লগত ওলাল। মাকে তাক লগত লৈ যাওঁতে একো কথাকে নকলে। মনইঁতৰ ঘৰ পাই বাছাই দেখিলে বোকা চোতালখনত আবেলিৰ বিষণ্ণ ৰ'দ পৰি বিননি জুৰিছে। ঘৰখন মৰিশালীৰ দৰে নিজম। ভিতৰত এখন দীঘল ঢৰা পাৰি মাক দীঘল দি পৰি আছে। বাপুকণে ঘৰৰ পৰা ওলাই যাবলৈ কাৰবাৰ কৰিছে। মনৰ ঘৈণীয়েক ঘৰত নাই। বাছাৰ মনশ্চক্ষুৰে বাপুকণৰ ঘৈণীয়েকক বিচাৰিলে, কিন্তু তাই থকাৰ কোনো সন্ধেদ নাপালে। বোধ হয় ৰাক্ষসিনী ছোৱালী জনী মৰিবাৰ সময়তো নাহিল। বাছাইঁতক নেদেখা ভাও জুৰি হাতত লাঠি এডাল লৈ বাপুকণ ওলাই গ'ল। বাছাৰ ধাৰণা হ'ল এইবাৰ সি সচাঁকৈয়ে বৈৰাগী হ'ব।

বাছাৰ মাকে তন্দ্ৰাগ্ৰস্ত মনৰ মাকক মাতি শোৱাৰ পৰা উঠালে আৰু ইটো সিটো কথা উলিয়াই দুখ বেজাৰত গোট মৰা মনটো পাতলাবলৈ যত্ন কৰিলে। কিন্তু মনৰ মাকৰ মনটো এচটা গধুৰ শিলৰ দৰে হ'ল। বেজাৰ কৰিবলৈও যেন বুঢ়ীৰ ভাষা নাই, মন নাই, ইচ্ছা নাই। তেওঁ নিজেই যেন বেজাৰৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি। বাছাৰ মাকৰ লগত কথা পাতিবলৈও যেন তেওঁৰ প্ৰবৃত্তি নাই। চকুৰ আগতে ঘৰ এখন ভাগি-ছিগি নাইকিয়া হোৱাৰ করুণ নিৰ্ম্মম আঘাতত তিষ্ঠি থকাৰ শেষ কাৰণ নাতিনীয়েক জনী ঢুকাবৰ পৰা বুঢ়ীৰ সংসাৰৰ

ওপৰত আস্থা নাইকিয়া হ'ল। এনে অৱস্থা দেখি বাছাৰ মাকে সান্তনাৰ বাণী উচ্চাৰণ কৰিবলৈও যেন পাহৰি গ'ল। মনৰ মাক তেতিয়া যেন এজনী জীৱন্ত যখিনী।

কিছুপৰ তাতে বৈ বাছাৰ মাক আৰু বাছা ওলাই আহিল। আহোতে মাকৰ চকুত এটোপাল চকুপানী দেখি বাছাই বুজিলে মাকে মনহঁতৰ ঘৰলৈ আহি বিষম আঘাত পাইছে।

এনেতে এটা কোমল মাত আহি বাছাৰ মাকৰ কাণত পৰিল, "আই।"

বাছাৰ মাকে ঘূৰি চাই দেখে নুমলী। এৰা, তাইৰ কথা তেওঁ পাহৰিয়েই গৈছিল। অৱশ্যে তেওঁ গম পায় যে তাই বিয়া-বাৰু কৰাই ঘূৰি আহিল। তেতিয়া তাই ঘৰবোৰ মচি কাচি ঠিক কৰিছিল।

"কি কৰিছ নুমলী?"

"চক পেলাই এইয়া নেদেখিছে, ঠাই মচিছো।"

"মাৰলৈ চাবি। অৱস্থাই নাই।"

নুমলীয়ে ঠাই মচিবলৈ এৰি হঠাতে বাছাৰ মাকৰ গুৰি পালেহি। তাই ক'লে "আই, কৰিম কি, আজি চাৰিদিনে ঘৰত কুটা এগছ নাই। পাৰে যদি চাউল এদোনমানকে দিবচোন। মই ঘৰৰজনকে পঠিয়াম।"

"ৰজতো ইয়াতে আছে?"

"অঁ। কালটো পুতিবলৈ গৈ অহাই নাই।"

কালটো গ'ল। কিন্তু ঘৰখনত একো চিন-চাব থৈ যাব নোৱাৰিলে। মাক বাপেকে মচুলমে নেকান্দিলে—মাক নাহিলেই। আইতাকৰ বেজাৰ গোট মাৰিলে। গাৱঁৰ মানুহে ক'লে এনেকৈ জীয়াতু ভুগি থকাতকৈ তাই মৰাই ভাল। সংসাৰলৈ আহি তাই কাৰো পৰা এষাৰ ভাল মাত নেপালে। আন কি ভগবানেও চকু মেলি নেচালে।

তেনেতে হাতত চিপ্ৰাংখন লৈ ৰজত ওলালহি। বাছাৰ মাকে ক'লে "ৰজত, শাহুৰেৰক চাবি। অৱস্থা বেয়া।"

"সাধ্যমতেহে চাম আই। মোৰ নিজৰেই টনাটনি।"

বাছাই মন কৰিলে ৰজতৰ বিৰাট দেহটো লাহে লাহে পৰি আহিছে। তাৰ চকু কেইটা বহুত সোমাল। গালত দাড়িবোৰ জিলিকিছে। চকু কেইটা আগতকৈও ৰঙা হৈছে। মুখত এটা হাঁহি নাই।

"নিজৰো দেহাটো চাবি ৰজত। মোৰ তালৈ যাবি, চাউল অলপ আনিবিগৈ।" ৰজতে ক'লে "বাৰু যাম।"

অলপ পৰ বৈ মাকে ক'লে "তই এতিয়া কি কৰিবি। আমাৰ খেতিতে ধৰিবি নেকি?"

ৰজতে তাৰ কোনো উত্তৰ নিদিলে।

কেই দিনমানৰ পিচতে সাত লাগিল। সাতৰ কিদিন বাছাৰ মন খুব পবিত্ৰ লাগে। বাৰী মাকে কঠোৰ ব্ৰত কৰি থকা দেখিলে বাছাৰ মনটো এক অজান সমবেদনাত পমি যায়। সেই কেই দিন সি এক নতুন উৎসাহত ঘৰৰ কাম-বন কৰিবলৈ ললে। ৰাতিপুৱা গাখীৰ খীৰায়; গা ধুই কেটলিৰ পৰা নিজে চাহ কৰি খায়; গোহালি চাফা কৰে আৰু গৰুক পোতনি খুৱায়। ইয়াৰ বাহিৰেও চিলেটীয়া কুলিটোক চম্ভালা, দোকান পোহাৰ কৰা এইবোৰ আছেই।

বাছাৰ কামত উছাহ দেখি মাকে তাক পথাৰলৈও পথালে। প্ৰথম দিনা পথাৰলৈ গৈ সি দেখিলে কুলীটো চোস্তিয়েই নহয়, সি ফাকি দিয়ে আৰু নিয়ম মতে হাল নাবায়। কেতিয়াবা হাল বাবলৈ গৈ কাবোবাৰ ঘৰত ধপাত খাই নহলে ছোৱালীৰ লগত চুপতি মাৰি বহি থাকে। ঘৰত এই কথা আহি ক'লত বাছাৰ মাকৰ খং উঠিল, তেওঁ কুলিটোক মতাই কথা শুনালে আৰু ক'লে যে যদি ঠিক মতে কাম নকৰে তেন্তে তাক জবাব দিব। গাৱঁত ইতিমধ্যে এটা মত হ'ল যে এই চোস্তি কুলিটোতকৈ বাপুকণেই বহুত ভাল আছিল।

কামত তদাৰক কৰোতা ওলোৱা দেখি কুলিটোৱে মাজে মাজে

যাওঁ যাওঁ বুলি ভয় খুৱালে। উপায় নেপাই বাছাৰ মাকে বৰমইনালৈ খবৰ পাঠালে। কিন্তু বৰমইনাৰ ছুটী নথকা বাবে সি আহিব নোৱাৰো বুলি লিখিলে। কুলীটোৱে ছলকে পালে; সি এতিয়া দেখা-দেখিকৈ কামত ফাকি দিবলৈ ধৰিলে। বাছাৰ মাকে নানা ভাবে তিৰস্কাৰ কৰিবলৈ লাগি গ'ল, কিন্তু কোমল অসমীয়া গালিয়ে দেচুৱালীৰ হিয়াত সাঁচকৈ বহুৱাব নোৱাৰিলে। বাছাই মাকৰ এই পৰাজয়ৰ প্ৰতিকাৰ বিচাৰি কুলিটোক এদিন মাৰিবলৈ ধৰিছিল। কিন্তু মাকে হাক দিয়াত সিও বন্ধ হ'ল।

সাত যোৱাৰ কিছু দিনৰ পিচতে বাছাৰ মাকৰ ঘুৰঘুৰীয়া জ্বৰ হ'ল। জ্বৰ সোনকালে এৰিলে, কিন্তু মাক বহুত হটিলে। তেতিয়াৰে পৰা তেওঁ বৰমইনাৰ বিয়াৰ কথা বৰ বেছিকৈ চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। ছোৱালী ঠিক হক নহক, অন্ততঃ অলঙ্কাৰ পাতিবোৰ ঠিকমতে গোটাই থ'ব লাগিব। এই প্ৰসঙ্গতে তেওঁ মহৎ দোকানীৰ তাত বন্ধকত থোৱা আঙঠিটো মোকোলাবৰ বাবে ব্যাকুল হ'ল। বাছাৰ হতুৱাই বৰমইনালৈ এখন চিঠিও লেখালে, টকা বিচাৰি। কিন্তু বৰমইনাই লিখিলে যে তাৰ হাতত টকা নাই, টকা দুই এমাহলৈ পঠিওৱা টান হ'ব। গৰু কিনা ধাৰকে মৰা নাই; তাতে ইন্সিঅ'ৰেন্সৰ প্ৰিমিয়ামো দিব লাগে।

এই চিঠি পোৱাৰ পাছৰে পৰা কি এক উদ্বিগ্নতাত বাছাৰ মাকৰ অসুখ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। এদিন পেটৰ বিষ, এদিন দাঁতৰ বিষ, এদিন মূৰৰ বিষ—কিবা এটা নহয় কিবা এটাই লগ নেৰেই।

খেতি যে এই বাৰ ভাল হ'ব, তাৰ আশা নোহোৱাত পৰিল। বৰমইনাৰ বিয়াখনো এক অনিশ্চয়তাৰ গৰ্ভত। ছোৱালীও ঠিক হোৱা নাই। পৰামৰ্শ লবলৈও কোনো মানুহ নাই। বাছায়ো আজিকালি স্কুলীয়া ভাত নিয়ম মতে নাপায়। কেতিয়াবা বুঢ়ীয়ে ফুট গধূলিতে বিচনাত উঠিব লাগে। ঘৰখনৰ কামো অকলে চম্ভালা তেওঁৰ পক্ষে টান হৈ পৰিছে। গতিকে সোনকালে বিয়াখন পতাৰ চিন্তাই তেওঁৰ

সমগ্ৰ মন অধিকাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে! মনহঁতৰ বুঢ়ীৰ টান হোৱাৰে পৰা তেওঁৰ এই চিন্তা তীব্ৰ হৈ আহিল।

সাতৰ পিচৰে পৰা মনৰ মাকৰো অৱস্থা বেয়ালৈ গ'ল। বুঢ়ীৰ কাহত তেজ পৰিছে। মাজে মাজে তেজ হাগনিও হয়। কাজেই বুঢ়ী এই বাৰিষাটো ৰয় নে নৰয় ঠিক নাই। ঘৰত কোনো নাই। ৰজত আৰু নুমলীয়ে আলপৈচান ধৰি শুশ্ৰূষা কৰোতে কৰোতে এক লেখিয়া হৈ গৈছে গৈ। বাছাৰ মাকে মুক্ত হস্তে সিহঁতক সহায় দি আছিল। যেতিয়াই যি লাগে তাক ঘৰত নহলেও বিচৰাই আনি দিছিল।

বুঢ়ীয়ে সদায় পুতেকহঁতক বিচাৰে। তাকে দেখি ৰজতে কেন্দুকলাইলৈ খবৰ পঠিয়ালে। কিন্তু কেন্দুকলায়ে উকীলৰ ঘৰত চুটি নোপোৱা হ'ল। সি খবৰ পঠিয়ালে যাওঁতে তাৰ বেলি হ'ব।

এনে বিপৰ্য্যয়ৰ মাজতে ৰজতে খবৰ পালে যে সিহঁতৰ মাটিত ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনে কুলি লগাই হাল বোৱাইছে। তাৰ মূৰ গৰম হৈ গ'ল। কেউফালে এক বিৰাট শূন্যতা আৰু হাহাঁকাৰে তাক বেৰি ধৰিলে। মাটিৰ মোহ অন্তৰত তীব্ৰ হৈ ফুটি উঠিল আৰু সি আপোন মনে কৈ উঠিল, "ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজন, তোক মই দেখিম। কেনেকৈ মাটি লৱ মই দেখিম।"

খবৰ পোৱাৰ দিনা সি বলিয়াৰ দৰে হ'লে। সি বুঢ়ীক বিচনাতে এৰিলে। নুমলীৰ হাতত বুঢ়ীৰ পৰিচৰ্য্যাৰ ভাৰ এৰি থৈ সি তাৰপৰা ঘৰলৈ লৰ ধৰিলে। অৱসাদ, বিষাদ আৰু ক্ৰোধত সি অস্থিৰ হৈ পৰিল।

নুমলীয়ে সেই দিনা হুৰাওৱাৰে কান্দিলে। বাছাৰ মাক আহি ধমকি দিলতহে তাই মাকৰ গুৰি পালেগৈ। তাই মনে মনে ভাবিছিল —ৰজতে কিবা অঘটন কৰিব।

বাৰ

"তহঁতে মোক খবৰ নিদিলি কেলেই ?" ৰজতৰ গাটো উত্তেজনাত থক্ থক্ কৰে কঁপিছিল। তাৰ ৰুদ্ৰমূৰ্ত্তি দেখি বাপেকে সেই পিনেই তাপ মাৰিলে। নুমলীক লৈ পলাই যোৱাৰ পিচত এই পোন প্ৰথম সি ঘৰলৈ আহিছে। বাপেকহঁতে তাক বিচৰা নাছিল, কুলাঙ্গাৰ আৰু পতিত পুত্ৰৰ মুখ চোৱাতকৈ মৰণেই শতগুণে শ্ৰেয়। ৰজতৰ তৰ্জ্জন গৰ্জ্জনত ৰ'ব নোৱাৰি ক'ৰবাৰপৰা ৰজতৰ মোমায়েক আৰু তাৰ পিচে পিচে মাকো ওলালহি।

ৰজতে সিহঁতক দেখি দুগুণ জোৰেৰে সুধিলে "তহঁতে কিয় মাটি এৰি দিছ ! মোক খবৰ নিদিলি কিয় ? মোৰ দেহটো ইমান চুৰা হ'লনে, ঘৰততো সোমাবলৈ নিদিয়ই মাটি টুকুৰাও ৰাখিবলৈ নেমাতিলি !"

মোমায়েকে তাৰ মুখৰ ওপৰতে ক'লে, "তোক—চপনীয়াক কোনে খবৰ দি ফুৰিবগৈ। মন থকা হলে হেনেও আহিলিহেতেন নহয়।"

"মোমাই। চপনীয়া নুবুলিবি দেই।" ৰজতৰ চকু কেইটা ইমান ভয় লগা হৈছিল যে মোমায়েকে সচাঁই দম ললে। ৰজতৰ খং কেনেকুৱা তাক চুবুৰীৰ আটায়ে চিনি পায়। ৰজতৰ মাকে ককায়েকক ক'লে,"তই ইয়াৰ পৰা যা।"

মোমায়েকে যোৱাৰ কোনো লক্ষণকে প্ৰকাশ নকৰিলে। ৰজতে সোধা প্ৰশ্নটোৰ গুৰুত্ব যে যথেষ্ট আছে তাক সি স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰিলে। ইন্দ্ৰেশ্বৰে গাৱঁৰ মাটি লৈ শেষ কৰিলে। দখল এৰি দিয়া বাবদ সহজে তাৰ নামত পট্টা হৈ গৈছে। আজি তিনি মাহ হুমিয়াই হুমিয়াই সি এইবাৰ চিলেটীয়া কুলি লগাই হাল জুৰি দিছে।

কিছু সময় কাৰো মুখত কথা নোলাল। মাকে সুধিলে "তোৰ ভালনে বহচোন।"

ৰজতে একো নেমাতিলে। মাক-বাপেকৰ ওচৰত সি সৈমান হবলৈ অহা নাই। পূৰ্ব্ব পুৰুষৰ মাটি বিচাৰি আহিছে, সেই মাটি কিয় বিনা প্ৰতিবাদে লোকক এৰি দিছে তাক সুধিবলৈ আহিছে।

বাপেকে তাক সান্ত্বনা দিবলৈ ক'লে "কিনো কৰিবি, মাটি যাব লগা আছিল।"

"দখল এৰি দিলি কেলেই ?" আকৌ সুধিলে ৰজতে।

"নিদি কি কৰিবি ? তয়ো গলিগৈ। তথাপি তিনি মাহ ৰখালো।"

ৰজতৰ বিবেকত খপ্ কৰে আঘাত লাগিল। সি কিয় গ'ল সেই কথা নকলে। কিন্তু সি গুচি যোৱাৰ পৰা যে বাপেকৰ সহায় নোহোৱা হ'ল সি ধুৰুপ্। সেই বংশটোত মানুহ হেনো সিয়েই।

"এতিয়াও মাটি নেৰিবিহঁক। মই দেহ দি হলেও মাটি ৰাখিম। ৰজত জীয়াই থাকোতে লোকে মাটি ল'ব, ই হ'ব নোৱাৰে।"

ৰজতৰ আস্ফালন শুনিও বাপেক-মাক আৰু মোমায়েকে কোনো ৰকম উৎসাহ নেপালে। কাৰণ সিহঁতে জানে তাৰ বাহু দুটাৰ জোৰৰ লগত ফেৰ মাৰিবলৈ মহাজনৰ ফালেই আইন আছে। দুটামান কুলিও আছে।

ৰজতে দেখিলে কোনো পিনে আশাৰ পোহৰ নাই। পূৰ্ব্ব পুৰুষৰ মাটি ভেটি সোপাই সিহঁতৰ হাতৰপৰা গ'ল। ইন্দ্ৰ মহাজন এনা পেচা মানুহ নহয়, ছলে-বলে-কৌশলে সি গাৱঁৰ মাটি নিজৰ হাতলৈ নিয়ে আছে। টকা-পইচা-থকা মানুহ, দৰকাৰ হলে পুলিচ আনিব পাৰে, মকৰ্দ্দমা কৰিব পাৰে, আৰু কত কি !

তথাপি তাৰ ভয় নালাগিল ; ভয় কৰিবলৈ তাৰ আছেই বা কি ? বিয়াৰেপৰা সি কেৱল দুখৰ ওপৰতে চলি আহিছে। লঘোনে-ভোকে, উজাগৰে, বেমাৰীৰ কেঁকনি আৰু মৰিশালীৰ মৰাশৰ স্পৰ্শই তাৰ যুৱীয়া জীৱন মাটি কৰি দিলে, মনৰ স্থিৰতা নাইকিয়া হৈ গৈছে ;

এতিয়া আশাৰ শেষ সম্বল মাটি কণো গ'ল। সি খাব কি! কৰিব কি! ঘৰ নাই, যোত্ৰও নাই, আশাও নাই একো। কুলেও এৰিলে, আৰু অভিমানত সিও কুলক এৰিলে। সি এতিয়া কুলাঙ্গাৰ। কুলাঙ্গাৰ!

কথাষাৰ ভবাৰ লগে লগে তাৰ অপমানিত আত্মাই দেও দি উঠিল। ৰণচণ্ডীৰ দৰে তাৰ মন উন্মত্ত হৈ পৰিল। কাকো মাত-বোল নকৰাকৈ সি হঠাতে ঘৰৰপৰা ওলাই আহিল। তেতিয়া বেলি পৰিছে। ওফন্দি অহা দিহা নৈৰ সাঁকোডাল বগাই যাওঁতে তাৰ অনুভৱ হ'ল তাৰ হাত-ভৰিবোৰ কঁপিছে। সিপাৰ হৈ হঠাতে সি সংসাৰৰ সকলো কৰ্ত্তব্যৰ কথা পাহৰি গ'ল। শাহুৱেক মৰিলে মৰক, নুমলী যেনেকৈ আছে তেনেকৈ থক। কেন্দুকলাই বাপুকণে যি কৰে কৰক। সি কাৰো নহয়। এটা ক্ৰূৰ নিৰ্ম্মম চিন্তাই তাৰ হৃদয় অধিকাৰ কৰিলে।

গাৱঁৰ কাৰোবাৰ ঘৰত সন্ধিয়াৰ ডবা-কাঁহ মাৰিছে। গৰখীয়াবোৰে গৰু ওভোতাই আনিছে। ডাৱৰে আকাশ ওন্দোলাই পেলাইছে। পৃথিবীত যেন মৃত্যুৰ ধুমুহা বলিব খুজিছে। বহল বাটটোত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে সি কাষৰ হাবিখনত চকামকাকৈ কিবা এটা দেখিলে,—কুকুৰনেচীয়া বাঘৰ জিলিকি থকা এহাল হিংস্ৰ চকু। আজি তাৰ অলপো ভয় নেলাগিল। কঁকালতে এখন মিত দা আছিল, টানি উলিয়াই লৈ নিৰ্ভয়ে সি আগবাঢ়ি গ'ল। কালৈকো তাৰ ভয় নাই, কোনেও তালৈ ভয় নকৰে। সেই মুহূৰ্ত্তত তাৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য ৰ'ল সেই দৃশ্যৰ মাজত নথকা আন এযুৰি হিংস্ৰ চকুলৈ। সেই চকুযুৰিৰ কথা মনত পৰাৰ লগে লগে সি দাঁত কৰচিবলৈ ধৰিলে আৰু এটা আপাহত মিত দাখনত মুঠি মাৰি ধৰিলে। তাৰ মনত পৰিল সি কেনেকৈ ভাৱনাত এবাৰ ভীম হৈ দুশাসনৰ ৰক্ত পান কৰিছিল। সেইদৰে সি ৰক্ত পান কৰিব—

মিত দাখন মুঠি মাৰি সি আগবাঢ়িল। কিমান দূৰ গ'ল, কেনি

গ'ল, কলৈ গ'ল, কিয় গ'ল, সি একো ক'ব নোৱাৰিলে। টোপনিত উঠি যোৱা মানুহৰ দৰে সি কেৱল গৈ আছে আৰু গৈ আছে। ঘৰ কেতিয়া পাৰ হ'ল, হাবি কেতিয়া পাৰ হ'ল, দলং কেতিয়া পাৰ হ'ল, আৰু কেতিয়া গৈ চেউনি আলি উঠিলগৈ তাক সি ক'ব নোৱাৰিলে। চেউনি আলিৰ বহল বুকুত খন্তেক পৰ ৰৈ সি আকৌ উভতিল। পকুৱাই পোৱা মানুহৰ দৰে সি ক'ব নোৱাৰাকৈ খোজ কাঢ়িবলৈ ধৰিলে। তাৰ চেতনা লাহে লাহে ক্ষীণৰ পৰা ক্ষীণতৰ হৈ আহিল, হাতৰ মুঠিটো মিত দাখনত টান হৈ উঠিল. অন্তৰখন লাহে লাহে গোট মাৰি শিল হোৱা দৰে হ'ল, আৰু সি ভূতে ফুৰাদি গোটেই নিশা গাৱঁৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ যাবলৈ ধৰিলে. কোনো ভয় সংশয়ে তাক দমাই ৰাখিব নোৱাৰিলে। তাৰ অপমানিত আৰু দুখত জৰ্জ্জৰিত আত্মাই কেৱল প্ৰতিশোধৰ তীব্ৰ জুইত নিজক পুৰি চাই কৰি দিব খুজিলে।

অহা বাটে গৈ গৈ সি গাৱঁৰ শেষ পাই পথাৰত ভৰি দিলেগৈ। বহল অনন্ত পথাৰৰ বুকুত দক্ষিণৰপৰা বৈ অহা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ প্ৰৱল বতাহত তাৰ শৰীৰ অলপো কঁপা নাছিল, তাৰ গা শিল যেন হৈ গ'ল। কেৱল অতি প্ৰৱল বতাহ আৰু পথাৰৰ ওখোৰা-মোখোৰা আলিৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি আগবাঢ়োতে সি দৃঢ় মুঠিৰে হাতৰ মিত দাখন টানকৈ ধৰিছিল আৰু হিংসুক জন্তুৱে গোজৰা দৰে আপোনাআপুনি গুজৰি কিবা এটি অস্বাভাৱিক, ভয় লগা শব্দ কৰিছিল। ক'লা আকাশখন তাৰ চকুত তেজ ৰঙা হৈ জিলিকি উঠিল; অন্তৰ এক প্ৰৱল ৰক্ত-তৃষ্ণাৰে ভৰি পৰিল.— যি তৃষ্ণাৰে তাৰ মাটিৰ পিয়াহ পূৰ হয়।

পূৰ্ব্বপুৰুষবোৰে যেন তাক ক'লে, নেৰিবি। এৰিলে পাপে চুব।

প্ৰবৃত্তিবোৰ বাঘৰ দৰে ভয়াল আৰু হিংস্ৰ হৈ পৰিল। নিশাৰ অন্ধকাৰ ভেদি তাৰ চকুবোৰে হেৰোৱা মাটি চাবলৈ ধৰিলে। যেনে তেনে মাটি উদ্ধাৰ কৰিবই লাগিব।

হঠাতে সি এডাল গছত ধৰি ৰৈ গ'ল। নিস্পলক দৃষ্টিৰে সি চাই ৰ'ল পথাৰ ডৰালৈ।

আন্ধাৰৰ মাজে মাজে, মঙহ কাটিলে প্ৰথমতে ওলোৱা বগা ছালৰ ৰঙৰ দৰে এটা ৰঙে আকাশত দেখা দিলে। ৰজতৰ হাতৰ মুঠি দৃঢ় হৈ পৰিল। সেই ফালে চাই চাই সি মন কৰিলে এটা সম্পূৰ্ণ নতুন ৰঙা ৰঙ পৰিছে দূৰত। এই ৰঙ বিধবাৰ কপালৰ মচ খোৱা সেন্দুৰৰ ৰঙ; এই ৰঙ কলিজা ফাটি ওলোৱা কেঁচা তেজৰ ৰঙ।

ৰজতে দেখিলে দূৰৰ আকাশৰ ক'লা পৰ্ব্বত এটাৰ বুকু ফালি এটা তেজপিয়া ৰঙা অসুৰ ওলাই আহিছে। সেই অসুৰৰ অত্যাচাৰত পৃথিবীৰ ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম মায়া-মৰম সকলো ধ্বংস হৈছে। সেই দৈত্যই মাকৰ বুকু ছিৰি লৰা ছোৱালীৰ প্ৰতি থকা মাকৰ মৰম কাঢ়ি নিছে। বাপেক-মাকৰ লগত পুত্ৰৰ বিচ্ছেদ ঘটোৱাইছে, ভৰালৰ পৰা ধান আৰু হাতৰ পৰা মাটি কাঢ়ি নি সি গাৱঁৰ মানুহক জীয়াতে মাৰিছে, অচিন বেমাৰ আৰু অচিন বেথা মানুহৰ দেহত সুমাই দি সি এই পৃথিবীতে মানুহক নৰকৰ যন্ত্ৰণা দিছে। এই দৈত্যটোৰ অট্টহাস্যত যেন মানুহৰ বুকু ভয়ত বিদীৰ্ণ হৈছে। দৈত্যৰ ভোজনো নৰ ভোজন। মানুহে সিধা দি দি হায়ৰান হৈছে।

হঠাতে তাৰ অনুভৱ হ'ল সি ভীমসেন। ভীমে যেনেকৈ নৰবলি হৈ গৈ বকাসুৰক বধি মানুহক তাৰিলে, সিও তেনেকৈ এই দৈত্যটোক বধি পৃথিবীক উদ্ধাৰ কৰিব। তাৰ হাতৰ মিত দাখন পুৰতিৰ পোহৰত চিক্‌মিকাবলৈ ধৰিলে।

"তহঁত গলিনে ভালে ভালে।" বুলি সি ইমান জোৰে টেটু ফালি চিঞৰিলে যে কুলি কেইটা থমকি ৰ'ল। সিহঁত এখোজো আগ নেবাঢ়িল।

এটা মানুহ অৱশ্যে আগ বাঢ়ি অলপ দূৰ পাইছিলগৈ। আকাশত ভালকৈ পোহৰ হোৱা নাছিল। মানুহবোৰে চিঞৰত ভয় খাই মাতিলে "কোন!"

"মই।" ৰজতৰ মাতটো উত্তেজনাত কঁপিছিল। ছয়ঁা-ময়া পোহৰত ইটোৱে সিটোৰ মুখ দেখা নাছিল।

"কোন মই।" মানুহটোৱে নিজক কোনোৰকম চম্ভালি সুধিলে।

"মই তোৰ বাপেৰ। ইয়াৰ পৰা গুচি যা। হাল বাবি, মূৰ যাব।" ৰজতৰ কণ্ঠস্বৰ অসম্ভৱ উত্তেজিত।

মানুহটোৱে অলপ ডৰক ললে, তাৰ পিচত পিছৰ মানুহ কেইটাক মাতিবলৈ গৈ দেখিলে, মানুহ কেইটা ভয়ত অহা নাই। তাৰ খং উঠিল, আৰু সিহঁতক বিঙিয়াই মাতি ক'লে, "হাল লগা।"

মানুহ কেইটাই যথানিৰ্দ্দিষ্ট আহি হাল লগালেহি। ৰজতৰ মূৰ ঘূৰি গ'ল। সি অসীম উত্তেজনাত চিঞৰিবলৈ ধৰিলে, "হাল বন্ধ কৰ!!" সি ফোপাবলৈ ধৰিলে।

তথাপি মানুহকেটাই ভয়ে ভয়ে হাল জুৰিলে। গৰু কেইটাই হামিয়াই হেকতিয়াই খোজ ধৰিলে। ৰজতে দেখিলে ছঁায়া মূৰ্ত্তিৰ দৰে হালে-মানুহে সশব্দে ঘূৰিবলৈ ধৰিছে। হাল তুখনহে জুৰিছে। চাৰিটা মানুহে ওচৰতে থিয় দি ৰেহ ৰূপ চাইছে।

ৰজতে আকৌ মাতিলে, "হাল খোল।"

মানুহ কেইটাই কোনো শব্দ নকৰাকৈ মনে মনে ৰ'ল। ৰজতৰ অসহ্য হ'ল। সি অনুভৱ কৰিলে নাঙলৰ ফালে মাটি খনা নাই, তাৰ হিয়াখনহে খান্দিছে। অস্থিৰ হৈ সি প্ৰথম হাল গৰুৰ কান্ধৰ পৰা যুৱঁলি নমাই দি মাটিলৈ বগৰাই দিলে। তাৰ পিচৰ হালত সি হাত দিওঁতেই অনুভৱ কৰিলে তাৰ মূৰৰ ওপৰত কিবা টান বস্তু এটাৰ পূৰ্ণহতীয়া কোব পৰিল। তথাপি যুঁৱলি টানি পেলাইহে এৰিলে। কোনো ৰকম ডৰক লৈ নিজকে-চম্ভালি সি আকৌ চিঞৰিলে "গলিনে মোৰ মাটিৰ পৰা।" লগে লগে দেও উঠা মানুহৰ দৰে সি ৰৈ থকা মানুহ কেইটালৈ চোচা ললে। হাতত মিত দাখন।

তাৰ পিচত কি হ'ল সি একো ক'ব নোৱাৰিলে। সি খালি অনুভৱ কৰিলে সি খুব চিঞৰিছে, খুব আঘাত পাইছে আৰু তাৰ ধৰাই থোৱা মিত দাখন অনবৰত ঘূৰিবলৈ ধৰিছে। লাহে লাহে তাৰ দেহ-মন অৱশ হৈ আহিল আৰু চকুৱে একো নমনা হ'ল।

তাৰ পিচত সি শুনিলে, "পলা, পলা এই পলা। মানুহ আহিছে। কিছু পৰলৈ সি একো ক'ব নোৱাৰিলে। মাত্ৰ সি কাৰোবাৰ এটা অস্পষ্ট গোঙনি শুনিবলৈ পালে।

তেৰ

পুৱা বাছাই মাকৰ চিঞৰত সাৰ পালে। বাহিৰত কেন্দুকলায়ে তালৈ ৰখি আছিল।

চকু মোহাৰি বাছাই সুধিলে "কেতিয়া আহিলি!"

কেন্দুকলায়ে ক'লে "কালি।" কথা কৈ সি চোতালতে বহি গ'ল। তাৰ গাত এটা বুশ্ব্ চাৰ্ট আৰু ভৰিত এটা খাকী লংপেণ্ট। চুলি কোচা বেক ব্ৰাচ কৰা। তাক তেনে অৱস্থাত দেখি বাছাৰ সন্দেহ হ'ল। সি সুধিলে, "কি হ'ল!" সি উত্তৰ দিবলৈ নৌ পাওঁতেই মাকে ক'লে, "সাংঘাতিক কাণ্ড হ'ল গম পোৱা নাই।"

"কি?"

"ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনক ৰজতে মাৰিলে।" মাকে উত্তৰ দিলে, "সিও বাচেনে নেবাচে ঠিক নাই।"

বাছা অবাক হৈ গ'ল। তাৰ মনত অনেক প্ৰশ্ন জাগিল, কিন্তু তেতিয়া উত্তৰ বিচৰাৰ সময় নহয়। এনেতে গাওঁৰ ঘাই আলিবাটত পুলিচৰ মটৰ গাৰী ৰোৱাৰ শব্দ হ'ল।

মূৰে কপালে হাত দি কেন্দুকলায়ে কিবা গুণিছিল। এনেতে দৌৰি দৌৰি কোনোবা এটাই ক'লেহি "কৰিছ কি কেন্দুকলাই। আয়েৰক বাহিৰলৈ উলিয়াবৰ হ'ল।"

কেন্দুকলায়ে এইবাৰ থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰিলে। "বাছা মই কি কৰো।" নিসহায়ৰ দৰে সি ক'লে।

বাছাও বিমোৰত পৰিল। হঠাতে বাছাৰ মাকে ক'লে "বাছা, তই ঘৰ ৰখ। মই কেন্দুকলাইক লৈ যাওঁ।"

বাছা ঘৰত অকলে বহি ৰ'ল। আজি তাৰ সঁচাকৈয়ে অকলশৰীয়া

অকলশৰীয়া লাগিল। তাৰ অন্তৰখন বিধবা মানুহৰ দৰে ৰিক্ত যেন অনুভৱ হ'ল। মনৰ মানুহবোৰ এটা এটাকৈ পপায়া তৰা খহাদি খহি পৰিবলৈ ধৰিছে। মন চোৰ হ'ল। যোগেন পগলা-ফাটেকত পচিছে। কেন্দুকলাই মানুহ হোৱাৰ বদলি চাকৰ হ'ল। এতিয়া ৰজত গৈ নৰ-ঘাতকী হ'লগৈ। কেন্দুকলাইৰ মাক মৰোঁ মৰোঁ। এইবোৰ কিয় হৈছে সি ক'ব নোৱাৰে।

দূৰৰ আলিবাটত চিঞৰ-বাখৰ শুনা গ'ল। গাওঁখনত আজি যেন কাৰো একো কাম নাই। ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনৰ মৃতদেহ চাবলৈ মানুহ ভাগি-ছিঁগি আহিছে। ৰজতৰ কথা কোনোৱে বখানিছে, কোনোৱেবা তাৰ শনিৰ দশা পৰিছে বুলি দুখ কৰিছে। কোনোৱেবা আকৌ তাক গালি পাৰিছে।

বতৰটো ৰ'দত বৰ সুন্দৰ হৈ পৰিছে। বহুত দূৰলৈকে কেৱল ধবল মেঘ। মাজে মাজে বগ উৰিছে, কোৱাই কা কা কৰি বাঁহনিৰ আগত নাচিছে, ক'তো এচাটি বতাহ নাই। খালৰ পৰা কেঁকোৰা এটা বগাই আহি বালিত ৰ'দ লৈছে। এটা ফেচু চৰায়ে কিবা এটা অচিন চৰাইক খেদি নি নি কোনোবা খিনি পোৱালেগৈ। বাছাৰ অন্তৰ কঁপি গ'ল। চৰায়েও চৰাইক হিংসা কৰে, খায়। এটা বালিমাহী চৰায়ে চোতালত খুদকণ বিচাৰি আন এটা ঘনচিৰিকাৰ ওচৰত পৰি দন্দ কৰিছে। পিৰালিৰ চুকত বোন্দাটোৱে নিগনি পাইনোক তালৈ বাট চাইছে। চৰা ঘৰৰ বেৰত জেঠি এটাই বগাই অহা আমৰলি পৰুৱাবোৰ ধৰি ধৰি খাইছে। আহাৰ বিচাৰি পাৰচৰাইবোৰে ৰুণ্ দিছে।

এটাই আনটোক খোৱাই যেন সংসাৰৰ নিয়ম।

মাক ঘূৰি আহি বাছাক ক'লে, "বুঢ়ী গ'ল।" কোৱাৰ লগে লগে বাছাৰ মুখৰ মাত হৰিল। হঠাতে মাকে ক'লে, "চোতালত বাহী শটো পৰি আছে। নিবলৈ মানুহ নাই।" তাৰ পিচত মাকৰ আৰু কথা নোলাল। যি কথা বৰ্ণাৰ খুজিছিল, তাক সৰু লৰাৰ আগত

বৰ্ণোৱা সমীচিন নেদেখিলে। আকাশত শগুন উৰিছে। দিন দুপৰতে মনহঁতৰ ঘৰৰ দাঁতিৰ কঠাল জোপাত হুদুৱে মাতিছে।

হঠাতে ক'ৰবাৰ পৰা হালবোৱা কুলিটো ওলাই মাতিলেহি, "মাইজী।" তাৰ মুখখন ভয়ত বিবৰ্ণ হৈ আহিছে।

"কি?"

"মই ইয়াত নাথাকো। পইচা দিয়ক। মই যাওঁগৈ।" তাৰ মাতটো কঁপিছে।

"কি হ'ল?"

"বলিয়াটোৱে মাৰিবলৈ গৈছিল।" সি উত্তৰ দিলে, "এডাল লাঠি লৈ খেদি আহিছিল। ইন্দ্ৰ মহাজনৰ লগত আমাৰ মানুহ কেইবাটাও জখম হ'ল। ময়ো ইয়াত নেথাকো।"

"কোন বলিয়া?" বাছাই সুধিলে।

হঠাতে দুপদুপকৈ লাঠি এডাল হাতত লৈ বাপুকণ ওলালহি। পদূলি মূৰত থিয় হৈ সি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে, "তই হাল বালে তোৰ মূৰ ফালিম। বামুণৰ মাটি কাক দিয়ে চাম।"

বাপুকণৰ মূৰ্ত্তি দেখি বাছাৰ আৰু বাছাৰ মাকৰ চুৰ্ত্তি হেৰাল। তাৰ চুলিবোৰত জট বান্ধিছে। গাত এটা ফটা চোলা। মুখ দাড়িয়ে গোফে ভোবোকাৰ হৈছে। ভৰি দুটাত খৰে বাহ বান্ধিছে। তাৰ মুখখনত কথা আখৈ ফুটাদি ফুটিছে। তাক দেখি কুলিটো পলাই বাৰীৰ পিচফালৰ বাঁহনি পালেগৈ।

বাছাৰ মাকে মাতিলে, "বাপুকণ।"

বাপুকণে হো হো কৈ অট্টহাস্য কৰিবলৈ ধৰিলে, "বাপুকণ, ক'ৰ বাপুকণ পাইছা আই। মই বীৰ। মাটি ৰখিবলৈ লৈছো। তালৈ আৰু মানুহ নপঠাবা।"

"বাপুকণ। তোক কিহে পাইছে। আয়েৰৰ বাহী শ চোতালত পৰি আছে, নেযাৱ কিয়?" বাছাৰ মাকে বুকুত সাহ বান্ধি ক'লে।

"আই। কোনো কাৰো পুতেক নহয়। আই-ভাই-দদাই-জোৱাই চব মিছা···জগতখনেই ফাকি।"

আৰু কিবা ক'ব খুজিছিল বাপুকণে। ভয়ত মাক পুতেক কোচ খাই গ'ল। এনেতে "মা জগদম্বাই কৃপা কৰক" বুলি হাতত ত্ৰিশূল কমণ্ডলু লৈ পদূলি মূৰত থিয় হ'লহি এক অব্যৰ্থ ভয়দাতা। বাছাই চিঞৰি উঠিল "বাবা ভোলানাথ, আমাক ৰক্ষা কৰা।"

বাবা ভোলানাথে সচাঁকৈয়ে সিহঁতক ৰক্ষা কৰিলে। বাবাক দেখি বাপুকণৰ আঁখে ফুটাদি ফুটা মুখখন স্তব্ধ হ'ল। সি এই জটাবল্কলধাৰী সংসাৰত্যাগী সন্ন্যাসীলৈ পৰম বিস্ময়েৰে চাবলৈ ধৰিলে। বাবা ভোলানাথে পূৰ্ব্বৰ দৰেই বাঘৰ চাল পাৰি কঠাল তলত বহি পৰিল। বাছা আৰু বাছাৰ মাকে তেওঁক সাষ্টাঙ্গে প্ৰণিপাত কৰিলে। তাৰ পিচত বাবাজীয়ে মোনাৰ পৰা ভাঙ উলিয়াই নিশব্দে কুটিবলৈ লাগি গ'ল।

ভাঙ দেখি বাপুকণে পৃথিবীৰ আন সকলো কথা পাহৰি পেলালে। সি আচৰিত হৈ ভাঙ কুটা সন্ন্যাসীৰ কাৰ্য্য-কলাপলৈ এক দৃষ্টিৰে চাবলৈ ধৰিলে।

বহুত পৰৰ মূৰত ভাঙ চিলিমত উঠিল। বাছাৰ মাকে আনি দিয়া অঙঠা চিলিমত ভৰাই বাবাজীয়ে চিঞৰিলে "ব্যোম সদাশিৱ।"

বাপুকণ আৰু ৰ'ব নোৱাৰিলে। সি বাবাজীৰ ঠেঙত সাষ্টাঙ্গে প্ৰণিপাত কৰি ক'লে "বাবাজী এহোপা মোকো দিব।"

বাবজীয়ে হাঁহি তাক ভাঙৰ চিলিমটো আগবঢ়াই দিলে। অকল সেয়ে নহয়, লগত ভাঙৰ টুকুৰা এটাও তাৰ হাতত দিলে। বাপুকণে মনৰ সুখত ভাঙ হুঁপি, ভাঙ টুকুৰা লৈ আকৌ অহা বাটে গুচি গ'ল।

বাছাই বাবাজীৰ ক্ষমতা দেখি তবধ মানিলে। বাবা ভোলানাথৰ প্ৰতি আগতকৈও তাৰ শ্ৰদ্ধা হ'ল। সি তাতে থিয় হৈ হঠাতে অদূৰৰ

আলিবাটটোত হোৱা চিঞৰ-বাখৰ বোৰলৈ কাণ দিলে। পুলিচৰ ভানখন ষ্টাৰ্ট দিছে। কোনোবাই চিঞৰত গছৰ পাত সকুৱাইছে। নিশ্চয় মহাজনৰ কোনোবা আৰু ৰজতৰ কোনোবা। ৰজতৰ কোনোবা মানে নুমলী। নুমলীয়ে—ওহোঁ। নুমলী মাকৰ গুৰিত নে গিৰিয়েকৰ গুৰিত! সি থিৰাং কৰিব নোৱাৰি চাবলৈ দৌৰ মাৰিব খুজিলে। তেনেতে মাকে তাক মাতিলে—"বাছা।" বাছাই ৰওঁ নৰওঁকৈ উভতি ৰ'ল। মাকৰ ওপৰত আজি তাৰ খং উঠিল। ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনৰ লাচটো আৰু হাতকেৰেয়া লগোৱা ৰজতটোক চাবলৈ তাৰ বৰ ইচ্ছা গৈছিল, কিয় সি ক'ব নোৱাৰে, কিন্তু চাবলৈ নেপালে কিবা এটা হেকুৱাম বুলি ভাবিছিল। তেনেতে শুনিলে পুলিচৰ গাড়ী যোৱাৰ শব্দ। মানুহবোৰ ভাগিছে।

সি সুধিলে, "কি?"

"ঘূৰি আহ।"

"আই, মই—"

"নেলাগে। মৰা মানুহ চাই কি কৰিবি।"

"গোটেই গাওঁখনে চাইছে।"

"নেলাগে। গুচি আহ।" মাকৰ দৃঢ়স্বৰ শুনি বাছা উভতি আহিল। তেনেতে তালৈ চাই সন্ন্যাসীয়ে ক'লে "বাছা, এই পিনে আহা।"

বাছাই আমন-জিমনকৈ সন্ন্যাসীৰ ওচৰত থিয় হ'লগৈ। বাবাজীয়ে হাঁহি ক'লে "কি চাবলৈ যাব খুজিছা, বাছা।"

"মহাজনৰ মৰা শ। আৰু ৰজতক—"

বাবাজীয়ে আচম্বিতে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত ক'লে, "পুলিচে লৈ গ'ল ছুৱোটাকে। বহাঁ।"

বাছা শান্ত ভাৱে বহিল। অলপ পৰ বৈ সি সুধিলে, "ৰজতৰ কি হ'ব বাবাজী?"

"জেল অথবা ফাঁচী।"

"ফঁাচী!" ভয়ে ভয়ে বাছাই সুধিলে। সি ৰজতক মনে-চিতে ক্ষমা কৰিব নোৱাৰিলে। কিহে পাইছিল তাক মহাজনক মাৰিবলৈ। ইস্। কেনেকৈ কাটিলে বাৰু মানুহটো! তাৰ অন্তৰত অকণো দয়া নুপজিলনে? ৰজতক সি খুব ভয়াবহ জন্তু এটাৰ ৰূপত দেখা যেন লাগিল। ভাল মানুহ এটা কেনেকৈ বেয়া হ'ল।

বাবাজীয়ে সুধিলে "বুঢ়া ভকত আছেনে গ'ল?"

বাছাই ক'লে "গ'ল। এইমাত্র বুঢ়ীও গ'ল। আৰু ঘৰখন উচন হ'ল। বৰ পুতেক হ'ল চোৰ। এটা মিলিটেৰীত। এটা—মোৰ বয়সীয়াটো—উকীলৰ ঘৰত চাকৰ। আৰু ছোৱালীজনীয়ে ৰজতক বিয়া কৰাইছিল। তায়ো এতিয়া—"

বাবাজীয়ে হুমুনিয়াহ চাৰি কলে, "এয়ে সংসাৰ, সব মায়া।"

"মায়া কি বাবা?"

"মায়া চাবা? বাৰু এখিলা কচু পাত আনা।"

বাছাই এখিলা কচু পাত ছিঙি আনি বাবাৰ হাতত দিলে। বাবাই কমণ্ডলুৰ অকণ পানী বাকী কচুপাতখিলা বাছাক দেখুৱাই কলে, "কি দেখিছা।"

'পানী।"

বাবাই কচুপাতখিলা হাতৰ পৰা এৰি দিলে। পানীখিনি বাগৰি গৈ মাটিত পৰিলগৈ।

"এতিয়া?"

"একো নাই।"

বাবাজীয়ে হাঁহি ক'লে "এয়ে মায়া,—সংসাৰ। ব্রহ্মই আচল, সংসাৰ ফাকি। এই আছে, এই নাই।"

বাছাই হঠাতে মন কৰিলে বোন্দাটোৱে তেতিয়াও নিগনিলৈ জোপ লৈ আছে। ইমানবোৰ ঘটনা হ'ল তথাপি তাৰ খবৰ নাই। হঠাতে সি বাবাক সুধিলে "ৰজতে কিয় মানুহ মাৰিলে?"

সন্ন্যাসীয়ে ক'লে—"মা জগদম্বাৰ ইচ্ছা।"

"তোমাৰ মা বেয়া মানুহ" বাছাই ক'লে।

সন্ন্যাসীয়ে হাঁহিবলৈ লাগিল আকৌ।

বহুত পৰৰ মূৰত মাকে গা-পা ধুই আহি সন্ন্যাসীৰ ওচৰত বহিলহি। সন্ন্যাসীয়ে ক'লে "ভাল নে?" তাতে বাছাও আছিল।

"ভাল নহয়, মাৰি নিয়া হলেই ভাল আছিল। সংসাৰ বেয়া হ'ল। শৰীৰ পৰিল। খেতি বাতিও ভাল হোৱা নাই।" দুখত বাছাৰ মাকে ক'লে।

"গাৰ্হস্থ্য ধৰ্ম্ম লৈছে যেতিয়া সকলো দায় নখণ্ডোৱাকৈ কেনেকৈ মৰিবা আই।"

কথাত কথা ওলাই গ'ল। মাকে বৰ মইনাৰ বিয়াৰ কথা উলিয়ালে। সম্বন্ধৰ কথা কওঁতে সন্ন্যাসীয়ে হঠাতে সুধিলে: "বালিগাৱঁৰ।"

"হয়। লৰাটো ডাঙৰ নাম মুকুলী—"

মুকুলী।" আচৰিত হৈ সন্ন্যাসীয়ে সুধিলে।

বাছাই ক'লে "ৰ'ব মই চিঠি দেখুৱাওঁ। মুকুলী দাদাই খুব ভাল চিঠি লিখে—" বাছাই দৌৰ মাৰি গৈ মেজৰ পৰা এজাপ চিঠি আনি সন্ন্যাসীৰ কোলাত পেলাই দিলেহি। সন্ন্যাসীয়ে তাৰে এখন চিঠি লৈ পঢ়ি ক'লে—"বাপেকৰ তেনে খবৰ নাই।"

"নাই। ছোৱালীজনী কিন্তু ভাল হ'ব যেন লাগিছে।"

সন্ন্যাসীয়ে হঠাতে ক'লে "বিয়া পাতি দিয়ক। ছোৱালীৰ বাপেক সন্ন্যাসী হ'ল।"

"তেখেত যে সন্ন্যাসী হ'ল আপুনি কেনেকৈ জানিলে?"

"আমি সব জানো, মা—" বুলি সন্ন্যাসী হঠাতে ধ্যানস্থ হ'ল। কিছুপৰ বৈ সন্ন্যাসীৰ মুখৰ মাত নেপাই বাছাৰ মাক উঠি গ'ল। বাছায়ো গৈ চিধা টেবুলত বহি মুকুলীলৈ এখন চিঠি লিখিলে। চিঠিখনত সি লিখিলে "বাবা ভোলানাথ আহিছে, কৈছে আপোনাৰ দেউতা সন্ন্যাসী হ'ল; গতিকে আপুনি তুৰন্তে আহক।"

চিঠি লিখি সি মাকৰ গুৰি পালেগৈ আৰু ক'লে, "আই, মই ডাকঘৰৰ পৰা আহোগৈ। মুকুলীদাক মাতি পঠাইছো।"

"হয়নেকি।" বুলি মাকে পাকঘৰৰ চৰুৰ গুৰিৰ পৰা উঠি আহিল। ওচৰ পাই ক'লে, "আৰু এটা কথা লেখচোন।"

"কি ?"

"প্ৰভাক লৈ আহিবলৈ কচোন।"

"ধেৎ, বিয়াৰ আগতে ছোৱালী আনে নে কি ?" বাছাই প্ৰতিবাদ কৰিলে।

"একো নহয়, তই মোৰ কথা লিখি দে। লিখিবি, মই যাবলৈ লগ নাই।"

"মিছা কথা নকবি দেই। মই আছোঁৱেই নহয়।" অভিমানত বাছাই ক'লে।

"তেন্তে, লেখ, সময় নাই বুলি।" হাঁহি বাছাৰ মাকে ক'লে।

"বাৰু। মই চিধা ডাকঘৰলৈ যামগৈ।"

"যাবি।"

ডাকঘৰৰ পৰা ঘূৰি আহোতে বাছা গাৱঁত সোমাই আহিল। খবৰ পালে ইন্দ্ৰ মহাজনৰ লাচ পুলিচে লৈ গ'ল। ৰজতকো মৰিয়াই-গতিয়াই বান্ধি নিছে। ৰজতৰ লগৰ কেইবাটাও মানুহ গ্ৰেপ্তাৰ হৈছে। ইন্দ্ৰ মহাজনৰ চাৰিটা কুলিৰ ভিতৰত দুটা পলাল, দুটাৰ অৱস্থা সাংঘাতিক, মৰে নে বাচে ঠিক নাই।

তাৰ মনটো মৰি আহিল। সি ভাত খাই এপাক টহলিও আহিলগৈ। আহি দেখিলে, মাকে তেতিয়াও ভাত খোৱা নাই। সি সুধিলে, "তই ভাত খোৱা নাই কেলেই ?"

"কুলিটো নাই অহা।"

মাকৰ শুকান মুখলৈ চাই বাছাৰ বেয়া লাগিল। সি তিয়নি এখন পিন্ধি পিচফালৰ হাবিডৰাত সোমাই কুলিটোক পিত্‌পিত্‌কৈ বিচাৰিলে। কিন্তু ক'তো নেপালে।

বহুত পৰৰ মূৰত উভতি আহি সি ক'লে, "আই, তই ভাত খা। সি পলাল।"

"মই খাম বাৰু। তই আগবাঢ়ি যাচোন। গৰু হালো নাহিল দেখোন। ই বা ক'ত থৈ আহিল। হালোৱা গ'ল গ'ল, গৰু যাব লাগিলে আইধা।"

বাছাই কোনো কথা নকৈ আকৌ গৰু বিচাৰি গ'ল।

গধূলিলৈ আহি খবৰ দিলেহি যে গৰু ক'তো নাই। গৰু কোনোবাই নিলে, নহলে নিজেই ক'ৰবালৈ গ'ল। মাকৰ বুকুখন চিৰিংকৈ গ'ল।

ৰাতিলৈ সন্ন্যাসীক চাবলৈ অহা মানুহে আহি খবৰ দিলেহি বোলে বাপুকণে মাকৰ মৰিশালীৰ ওপৰত ভাং খাই নাচি আছে। বাছাৰ মাক সেইপিনে থৰ হ'ল।

চৈধ্য

কিয় জানো সন্ন্যাসীৰ থকা এইবাৰ এসপ্তাহমান হ'ল। এই কেইদিন বাছাহঁতৰ ঘৰত পয়মাল। কুলিটো পলাল, গৰুহাল হেৰাল। বিচাৰি বিচাৰি পোৱা নাই। বৰমইনালৈও খবৰ পঠিওৱা হৈছে, যাতে সি আহি কিবা এটা কৰেহি। বাছাই এই কেইদিন সন্ন্যাসীৰ লগত কথা পাতিবলৈকে সময় পোৱা নাই। আন কি কেন্দুকলাইৰ তালৈকো যাব পৰা নাই। মাকেও মুমলীক এবাৰ মাত লগাবলৈ যাব পৰা নাই। সি মাথোন শুনিছে মাকৰ কাজ হৈ গলেই কেন্দুকলাইৰ সৈতে তাই উকীলৰ ঘৰলৈ যাব। নহলে ৰজতৰ মকৰ্দ্দমাত উকীলে কাম নকৰিব।

বাছাই খবৰ পালে গৰুহাল চাপৰিত আছে। মাকে তাক মানুহ এটাৰ লগত দেওবাৰৰ দিনা চাপৰিলৈ যাবলৈ ক'লে। সি ততালিকে মান্তি হ'ল। দেওবাৰৰ দিনা পুৱা সাজি-কাচি সি যাবলৈ ওলাইছেহে, এনেতে দেখিলে চাইকেলত টিলিঙা বজাই মূকুলী ওলাইছেহি।

মূকুলী নমাৰ লগে লগে সি তাক নি. সন্ন্যাসীৰ ওচৰ পোৱালেগৈ, আৰু ক'লে, "বাবাজী, এয়ে মোৰ মূকুলী দাদা।—"

সন্ন্যাসীয়ে মুখ তুলি বিস্ময়ত মূকুলীলৈ কিছু সময় চাই ৰ'ল। বাছাই তেনেতে মন কৰিলে মূকুলীৰ লগত বাবাৰ চেহেৰাৰ কিছু মিল আছে। কিন্তু ফুটাই একো নকৈ সি ক'লে, 'বহক মূকুলী দাদা। আই আছে। মই গৰু বিচাৰি চাপৰিলৈ যাওঁ। আহোতে গধূলি হ'ব।"

মূকুলীয়ে, "গধূলি হ'ব!"

"অঁ। আপুনি থাকিব।"

"ওঁহো। মই আজি নেথাকো। মায়ে খবৰ কৰিবলৈহে পঠালে। কালিলৈ মাহঁতো অহাৰ কথা।"

"বাৰু, ভালেই হ'ব। মই যাওঁ হে।" বুলি বাছা গুচি গ'ল। মূকুলীয়ে এইবাৰ সন্ন্যাসীৰ ওচৰত বহি লৈ সুধিলে, "বাবা, দেউতা সন্ন্যাসী হ'ল বুলি আপুনি কৈছিল বোলে?"

সন্ন্যাসীয়ে করুণ স্বৰে উত্তৰ দিলে "ঠিকেইতো, কৈছিলো।"

'ক'ৰবাত লগ পাইছিলে-নে কি?"

"এই প্ৰশ্ন নকৰিবা মূকুলী। কেৱল যি কৈছো সন্ন্যাসীৰ বাক্য বুলি গ্ৰহণ কৰা' এই বুলি কৈ সন্ন্যাসীয়ে নিবিষ্ট মনে ভাং কুটিবলৈ লাগিল।

তেনেতে বাছাৰ মাকে মূকুলীক মাতি নি চাহ খাবলৈ দিলে। লগতে সুধিলে, "মাৰহঁতক নানিলা কেলেই?"

"সন্ন্যাসীজনক চাই যাবলৈ আহিলো। বাৰু বাবাৰ কথা বিশ্বাস হৈছেনে?" মূকুলীয়ে সুধিলে; তাৰ পিচত ক'লে, "কয় যদি মাহঁতক আনিম। প্ৰভাও আহো বুলিছে।"

প্ৰভাৰ নাম শুনি বাছাৰ মাক সুখী হ'ল, আৰু ক'লে, "সন্ন্যাসীৰ কথা নেমানিলে ভুল হ'ব, মূকুলী। মাৰহঁতক আনিবা।"

দৰাৰ মাকৰ এই শুভ ইঙ্গিত শুনি মূকুলী উৎসাহিত হ'ল. সি ক'লে, "আজি মই যাওঁগৈ। কাইলৈ পুৱাই আহিবা।"

বাছাৰ মাকে ক'লে, "থকাকৈ আহিবা। গধূলিলৈ বৰমইনাও আহিব।"

আবেলি মূকুলী গ'লগৈ। ৰাতি বাছাও ঘূৰি পালেহি। সি গৰু নেপালে। দুখে-ভাগৰে জৰ্জ্জৰিত হৈ সি শুই পৰিল।

ওৰে ৰাতি সন্ন্যাসীয়ে সেই দিনা শ্লোক মাতি কিবা এটা সাধনা কৰিলে। পুৱালৈ বাছাৰ মাকক মাতি আনি ক'লেঃ

"আই।"

"কি?"

"এইখন বিয়া পাতা, সকলো শুভ।"

বাছাৰ মাকে আনন্দত সন্ন্যাসীক এটা সেৱা কৰিলে।

দহমান বজাত মুকুলী, মুকুলীৰ মাক আৰু প্ৰভা আহি ওলালহি। তেওঁলোকে পোন প্ৰথম কঠাল-তলত গৈ সন্ন্যাসীক লগ ধৰোঁ বুলি ভাবিছিল, কিন্তু বাছাই ক'লে যে সন্ন্যাসী শুইছে, আবেলিলৈকে জিৰাব, জগাবলৈ হাক দিছে। উপায়হীন হৈ মুকুলীৰ মাকে বাছাৰ মাকৰ লগত ভিতৰলৈ গৈ বহি চাহ-তাহ খাই নানা ধৰণৰ মেল মাৰিবলৈ ধৰিলে।

বাছাই দেখিলে প্ৰভা ছোৱালীজনীৰ ৰংটো অলপ ক'লা, গঢ়টো বেয়া নহয়, দুৰ্গাপূজাৰ খনিকৰে কৰা গোসানীৰ দৰে মুখখন সুগোল, চকু দুটাই পিৰিকিয়াই থাকে।

বাছাৰ মাকে ছোৱালীৰ বিষয়ে নানান প্ৰশ্ন কৰি মুকুলীৰ মাকক বিব্ৰত কৰি দিলে। ঢেকী দিব পাৰেনে নোৱাৰে, কিমানলৈকে পঢ়িছিল, তাত-সূত বয়নে নবয়—ইত্যাদি নানান প্ৰশ্ন কৰি স্কুলীয়া লৰাক পৰীক্ষা কৰা দৰে পৰীক্ষা কৰি বাছাৰ মাকে মনৰ খাতাত মাৰ্ক দিলে। মাৰ্ক যিমান পালে পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয়, ঠিক সিমানেই পালে।

আবেলিৰ জলপান প্ৰভায়ে দিলে। বাছাই প্ৰভাৰ চাহ আৰু চুজিৰ ভূয়সী প্ৰশংসা কৰি তাইৰ পৰা আনবোৰতকৈ অধিক সিধা আদায় কৰিলে। জলপান খোৱা শেষ হ'লত সি ক'লেঃ "ককাইদেৱে কিন্তু বস্তু নোখোজে দেই, উপযাচি দিব লাগিব।"

আটাই কেউটাই হাঁহি দিলে; বাছাৰ মাকে তথাপি ধমকি দি ক'লে "মৰিবলৈ ধৰাটো। কি কৈছ এইবোৰ।"

"—নহলে নবৌ এনেয়ে কৰিম নে কি!"

প্ৰভা লাজত মৰি যোৱা যেন হ'ল। তাই চাহ-তাহ নোখোৱাকৈ উঠি লৰ মাৰিলে। বাছাক মাকে ক'লে, "ছোৱালীজনীক কেলেই উৎপাত কৰিছ। আহ অ' আই, লাজ নকৰিবি, চাহ খাহি।"

প্ৰভা কিন্তু নাহিল। বাছাই নিজে গৈ মাতিলেগৈ। তথাপি নাহিল।

তেনেতে তিলিঙাৰ মাত শুনি বাছাই খিৰিকিয়েদি চাই ক'লে "হেৰা হ'ব লগা নবৌ, চোৱাচোন কোন আহিছে!"

প্ৰভাই কৌতুহল দমন কৰিব নোৱাৰি চাওঁ নেচাওঁকৈ চাই দেখিলে, এজন হৃষ্ট-পুষ্ট শকত-আৱত ডেকা, তেজে মুখখন ফুটি যাওঁ ফাটি যাওঁ কৰিছে। সুধিলে, "কোন?"

"তোমাৰ দৰা।"

প্ৰভা সেই পিনেই তাপ মাৰিলে। লাজত তাই মুখ তুলিব নোৱাৰা হ'ল। ছিঃ ছিঃ, কিহে পাইছিল তাইক চাবলৈ। বাছাই ক'লে, "দৰা নহয় পূৰ্ণিমাৰ জোন।"

মুকুলীৰ মাকৰ বৰমইনাক দেখিয়েই মৰম সোমাল। লৰাটো নিঘুণী, তাতে ছোট কেৰেণীৰ পৰা বৰ কেৰেণী হৈছে। চেহেৰাটো চালে চকু ৰোৱা নহলেও, দলিয়াই পেলাবলগীয়া নহয়।

বৰমইনাৰ লগত দুষাৰ কথা হৈ মুকুলীৰ মাকে প্ৰভাক বিচাৰি গ'ল, আৰু বঢ়াই-বুজাই তাইক প্ৰকৃতিস্থ কৰিলে। মুকুলীয়ে তেনেতে ক'লেহি, "সন্ন্যাসীয়ে তইঁতক মাতিছে মা, আহ।"

"সন্ন্যাসী উঠিলে নে?"

"ওঁ। সাৰ পালে।"

সন্তৰ্পণে মাক আৰু প্ৰভাক লৈ মুকুলী সন্ন্যাসীৰ গুৰিত থিয় হ'ল। সন্ন্যাসীয়ে একেথিৰে মুকুলীৰ মাকলৈ চাই ৰ'ল। কিমান পৰ চাই আছিল ক'ব নোৱাৰি, কিন্তু হঠাতে মুকুলীৰ মাক ধঁাচ কৰে লুটি খাই মাটিত পৰি গ'ল।

মুকুলীয়ে বাছা আৰু বৰমইনাক চিঞৰি মাতি আনি তেওঁক ধৰাধৰি কৈ নি ভিতৰৰ বিচনা এখনত শুৱাই দিলেগৈ। বৰমইনাই মুৰত পানী ঢালিবলৈ লাগিল। প্ৰায় দুঘণ্টা মানৰ মুৰত মুকুলীৰ

মাকৰ হুঁচ আহিল। তেতিয়া ◦কাষত প্ৰভাৰ বাহিৰে কোনো নাই;

"ভাল পাইছ নে, মা।"

"পাইছো। কিমান সময় হ'ল।"

"গোসাই চাকি দিবৰ হৈছে।"

চমু কথোপকথনৰ পিচত তেওঁ আকৌ নীৰব হ'ল। মনে মনে ভাবিবলৈ ধৰিলে, এনে কথা সম্ভৱ হ'ব পাৰে নে? সচাঁকৈয়ে জানো তেওঁ জীয়াই আছে! ছিঃ ছিঃ তেনেকৈ ভাবিব নেপায় নহয়। কিন্তু মুখখন হুবহু একে। একেবাৰে একে। গালৰ তিলটোও একে ঠাইতে আছে। কি কাণ্ড! ছিঃ, বিধবা মানুহে এনে কথা ভাবিবও নেপায়।

"মা, তোৰ কি হৈছিল?"

"দেউতাৰক মনত পৰিছিল।"

প্ৰভাই একো নেমাতিলে।

অলপ পৰ বৈ মাকে ক'লে "সন্ন্যাসীয়ে তোক কিবা ক'লে নে কি!"

"ওঁ।"

"ক'লে, আই এয়ে তোমাৰ ঘৰ। ..." বাকীখিনি ক'ব নোৱাৰি প্ৰভা বৈ গ'ল। তাইক লাজে হেঁচা মাৰি ধৰিলে। সন্ন্যাসীয়ে কৈছিল, "এয়ে তোমাৰ বৰ।" বৰমইনালৈ দেখুৱাই তেওঁ কথাকেইষাৰ কৈছিল।

প্ৰভাৰ মাকে সুধিলে "মোৰ কথা কিবা কৈছিল নে কি?"

"ওহোঁ। ক'লে মাৰ মূৰ্চ্ছা গৈছে, ভাল হলে মাতিবা।"

"মা বুলিছে!" সন্দেহত প্ৰভাৰ মাকে ক'লে।

"অঁ।"

একো বুজিব নোৱাৰি প্ৰভাৰ মাকে নীৰবে প্ৰাৰ্থনা কৰিলে, "ভগবান, মোক আৰু কিমান পৰীক্ষা কৰিবা? তেৱেঁই এওঁ নেকি মোক কোৱাঁ।"

ভগবানে একো নকলে। ভগবান বোবা।

তেনেতে বাহিৰৰ পৰা সন্ন্যাসীৰ শ্লোকৰ শব্দ আহি তেওঁৰ কাণত পৰিলহি:

ব্ৰহ্মাণ্ডে যে গুণা সন্তি, তে তিষ্ঠন্তি কলেবৰে।

পাতাল ভূধৰা লোকা আদিত্যাদি নবগ্ৰহাঃ ॥...

মুকুলীৰ মাকৰ ভাৱ হ'ল, সন্ন্যাসীৰ শ্লোক মতাৰ ভঙ্গীও যেন হেৰোৱাজনৰ দৰে, একেবাৰে একে। কিন্তু কি কৰিব, কাক ক'ব মনৰ দুখৰ কথা! হেৰোৱা পতিক......ছিঃ ছিঃ কি ভাবিছে তেওঁ।

সন্ন্যাসীয়ে কেনেকৈ জানিলে যে গিৰিয়েক মৰা নাই, সন্ন্যাসী হ'ল। ধ্যানৰ বলেৰে জানিলে নে লগ পাই আহিছে। নে তেওঁ নিজেই সেই সন্ন্যাসী, আত্মগোপন কৰি আছে। সন্ন্যাসীৰ ধৰ্ম্মই হ'ল নিজক লুকাই ৰখা।

বহুত সময় তেওঁ ভাবি-চিন্তি বিচনাতে ৰ'ল। তাৰ পিচত উঠি গৈ গা ধুলে। এবাৰ কিবা এটা ক'বলৈ বৰমইনাক বিচাৰিলে। বাছাৰ মাকে ক'লে "বৰমইনা বাহিৰলৈ গৈছে।"

মুকুলীৰ মাকে একো উত্তৰ নিদিলে। বাছাৰ মাকে উপযাচিয়েই ক'লে, "বাছা মুকুলীৰ সৈতে গাৱঁলৈ গৈছে। প্ৰভা বাৰান্দাতে আছে।"

বৰমইনাই মহত দোকানীৰ পৰা মাকৰ নিৰ্দ্দেশ ক্ৰমে আঙঠিটো মোকোলাই আনিবলৈ গৈছিল; আৰু বাছাক কেন্দুকলায়ে মাতি পঠাইছিল, সি যাওঁতে মুকুলীকো লৈ গ'ল।

বিশেষ কথা নকৈ বাছাৰ মাক গোসাই ঘৰত চাকি দিবৰ বাবে উঠি গ'ল। মুকুলীৰ মাকে পাকঘৰৰ ওচৰতে থকা ঢেকীশালত ৰহি সন্ন্যাসীৰ পৰা আচল পৰিচয় লবৰ উপায় কি তাক গুণিবলৈ ধৰিলে। কাৰো লগত কথা পাতিবলৈ লেশ মানো তেওঁ আগ্ৰহ প্ৰকাশ নকৰিলে।

বৰমইনাই যদি কিবা সূত্ৰেৰে সন্ন্যাসীৰ আত্মপৰিচয় লব পাৰে তেন্তে হয়তো তেওঁৰ সন্দেহ মাৰ যাব। কিন্তু বৰমইনাও নাই। ভবাৰ লগে লগেই তেওঁ শুনিলে বাহিৰত বৰ মইনাৰ মাত। লাহে লাহে তেওঁ ঢেকীশালৰ পৰা উঠি বাছাৰ কম পালেগৈ, তাৰ পৰা বাৰান্দাৰ ফালে গৈ বৰমইনাক মাতিব খোজোতেই এটা দৃশ্য দেখি তেওঁ দুৱাৰৰ আঁৰতে বৈ পৰিল। যি দেখিলে তাৰ ফলত তেওঁৰ অন্তৰ আনন্দত ঢুক ঢুক কঁপিবলৈ ধৰিল। বৰমইনাক সুধিব লগা কথা তেওঁ পাহৰি গ'ল।

বৰমইনাই আহোতে সন্ন্যাসীক এবাৰ মাত দি যেতিয়া চোতাল পালেহি, তেতিয়া দেখিলে নিৰ্জ্জন বাৰান্দাত বহি জোনাকৰ বিমল কিৰণত আনমনা হৈ প্ৰভাই আপোন মনে আকাশৰ তৰা লেখি আছে। বৰমইনাৰ খোজ থৰ হৈ গ'ল। বৰমইনাই একে থিৰে তাইক চাবলৈ ধৰিলে।

ঠিক তেনে অৱস্থাতে মুকুলীৰ মাকে তাক দেখিছিলহি।

লাহে লাহে তাৰ শিৰৰ তেজ উত্তপ্ত হৈ বিজুলী সঞ্চাৰে ববলৈ ধৰিলে আৰু এক অবুজ মৰমৰ দৃষ্টিৰে সি তাইৰ ৰূপৰাশি পান কৰিবলৈ লাগিল। প্ৰভাই একো ক'ব নোৱাৰে। যেতিয়া বৈ থকা অসহ্য উঠিল তেতিয়া বৰমইনাই মাতিলে, "প্ৰভা।"

প্ৰভাই উছপ খাই উঠি পৰিল আৰু স্নিগ্ধ চকুযুৰিৰে বৰমইনাৰ ফালে চাই চকুযুৰি তুলি আনিব নোৱাৰা হ'ল। তাই আতৰি যোৱাৰ কোনো লক্ষণ প্ৰকাশ নকৰিলে। বৰমইনাই একেবাৰে প্ৰভাৰ ওচৰত থিয় দি সুধিলে, "আই ক'ত প্ৰভা।"

বৰমইনাৰ মাতটো গলি গৈছিল। তাৰ চাৰিনিত প্ৰভা সিজি গ'ল, ক'লে, "গোসাই ঘৰত চাকি দিছে।"

"তোমাৰ মাৰৰ ভাল হৈছেনে?"

"ওঁ।"

বৰমইনা খন্তেক ৰ'ল; সুধিলে, "আমাৰ গাৱঁখন কেনে লাগিছে।"

প্ৰভা তেওঁৰ ছোৱালী, তাই বুজিছিল, দুদিনৰ পিছত এইখন তাইৰ ঘৰ হ'ব,—সেয়ে ক'লে, "খুব ভাল।"

"মানুহবোৰ!"

"তাতোকৈও ভাল।"

"ইয়াত থাকিবানে!"

এইবাৰ প্ৰভা আৰু ৰ'ব নোৱাৰিলে, তাই ভিতৰ সোমাব খুজিলে। অৱস্থা বিষম দেখি বৰমইনাই মাতিলে, "হোৱাচোন এই আঙঠিটো, আইক দিয়াগৈ।" প্ৰভা উভতি আহিল আৰু বৰমইনাৰ হাতৰ পৰা আঙঠিটো ললে। লওঁতে বৰমইনাৰ হাতখন প্ৰভাৰ হাতত লাগিলত তাই এনেয়ে এবাৰ শিঞৰি উঠিল। আঙঠিটো লৈ তাই তাত আৰু নৰ'ল, দৌৰ মাৰি গোসাই ঘৰ পালেগৈ।

বৰমইনাৰ অনুমান হ'ল প্ৰভাই তাৰ অন্তৰত সিন্ধি খানি মৰমৰ পেৰাটো চুৰ কৰি লৈ গ'ল। তাই গভাইত চুৰুনী।

হঠাতে গোসাই ঘৰত প্ৰভাৰ বালাৰ শব্দ শুনি বৰমইনাৰ কৌতুহল হ'ল। অলপ আগলৈ গৈ বেৰৰ জলঙাইদি সি জুমি যি দৃশ্য দেখিলে তাক দেখি তাৰ সৰ্ব্বশৰীৰ ৰোমাঞ্চিত হৈ গ'ল।

প্ৰভাই তাৰ মাকক আঙঠিটো দিব খুজিলত মাকে ক'লে, "মোৰ হাত আজৰি নাই, তয়ে থচোন।"

প্ৰভাই সুধিলে, "ক'ত থম।" মাকে ক'লে, "হাততে সুমাই থচোন বাৰু।" কথাষাৰ কোৱাৰ লগে লগে তাইৰ মুখত এটা ছেপা হাঁহি ফুটি উঠিল। তাই লাজত মৰি যোৱা যেন হ'ল। বৰমইনাৰ মাকে তেতিয়া চাকি দি অতাইছিল। তাইৰ হাঁহি শুনি নিজেও মিচিকিয়াই হাঁহি তাইৰ ওচৰলৈ গৈ প্ৰথমতে তাইৰ হাতৰ পৰা আঙঠিটো লিৰিকি বিদাৰি চাই স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। তাৰ পিচত প্ৰভাৰ সোঁহাতখন মৰমতে টানি আনি অনামিকা আঙুলিত একৰকম জোৰ কৰিয়েই আঙঠিটো পিন্ধাই দিলে। প্ৰভাৰ সকলো প্ৰতিবাদ নিস্ফল হ'ল। তাই বিমোৰ হৈ ক'লে, "কি কৰিলে আই, মাই মোক

খং কৰিব।" কিন্তু সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ভাবী শাহুৱেকে দিবলৈ নৌ পাওঁতেই প্ৰভাৰ মাকে গোসাই ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত গম্ভীৰ ভাৱে থিয় হৈ ক'লে, "মই খং কৰিম কিয় ? সেই জনীও তোৰ আয়েৰহে। সেৱা এটা কৰ।"

প্ৰভাই সেৱা কৰাৰ লগে লগে গাৰ ঁৰ ডিম্ব বাপুৰ ঘৰত সন্ধিয়াৰ ডবা কাঁহ বাজি উঠিল। বৰমইনাৰ মনটো পমি নাইকিয়া হৈ যাব খুজিলে। প্ৰভাৰ চকুতো এটা হাঁহিৰ বিজুলী খেলি গ'ল। তাই থিৰ হৈ একে ঠাইতে বৈ হাতৰ আঙঠিটো পিটিকিবলৈ ধৰিলে। বৰমইনাই এইবাৰ তাইক হেঁপাহ পলুৱাই চালে ; তাইৰ চকুযুৰি তুলসীপতীয়া, চেলাউৰিজোৰ কুশবনৰ দৰে পাতল, নাকটো বেজীৰ দৰে জোঙা, গাল দুখন বাতি দুটাৰ দৰে পূৰ আৰু হাঁহিটো মিঠা আমৰ দৰে সোৱাদ। বৰণটো ক'লা যদিও চিক্‌চিকিয়া। বৰমইনাই এইবাৰ তাইক মনৰ পটত আঁকি ললে। বিয়াৰ কথাত লগা ভয়বোৰ নিমিষতে আতঁৰ হৈ গ'ল।

বৰমইনাই কিছুপৰ থিয়া-থি কৰি থকাৰ পিচত হঠাতে এটা মৃদু তিৰস্কাৰ শুনি চক্ খাই উঠিল। "এই জনীৰ লাজটো। মাতিবলৈ ইমান লাজ নে?" ভাবী শাহুৱেকৰ মাত। সি বুজিলে তাক চাহ খাবলৈ মাতিবলৈ আহিবলৈ প্ৰভাৰ লাজ লাগিছে। তাৰ সহানুভূতি হ'ল, সি নিজেই ভিতৰত শুনাকৈ ক'লে, "চাহ হৈছে নে কি ?"

"অঁ, আহাঁ।" বুলি ভাবী শাহুৱেকে মাত লগালে।

বৰমইনাই ভিতৰত গৈ চাহ খালেগৈ। চাহ খাই অতোৱাৰ পিচত মাকৰ আদেশ ক্ৰমে প্ৰভাই আহি তাক ঠাইতে সেৱা কৰিলে। বৰমইনাৰ বুকুখন দুহাত ফুলি গ'ল।

তেনেতে বাহিৰত বাছাহঁতৰ মাত শুনা গ'ল। সি খঙত কোৱাদি কৈছে, "উকীলটোৰ একো বিবেচনা নাই।"

বৰমইনাই ওলাই গৈ সুধিলে, "কি হ'ল বাছা ?"

"এঃ নকবা আৰু। মাকৰ কাজ আছে, উকীলে মুমলীক মাতি

পঠাইছে। কাম নকৰিলে বোলে ৰজতৰ হৈ ওকালতি নকৰে। লগতে তাকো মাতিছেহে।"

"কাক।"

"কেন্দুকলাইক। তাই কান্দি-কাটি যাবলৈ ওলাইছে কাইলৈ। সি নেযায়।"

"এইবোৰ মানুহ নহয়।" বৰমইনাই খঙত ক'লে। কোৱাৰ লগে লগে মন কৰিলে মুকুলীয়ে মুখখন সেমেনা-সেমেনি কৰিছে। বৰমইনাই হয়তো নেজানে মুকুলীৰ লগত উকীলৰ কেনে বন্ধুত্ব। কেৱল বাছাই বুজিলে যে কথাটো বেয়া হ'ল ; কিন্তু উকীলক তিৰস্কাৰ কৰাটো সি অনুচিত বুলি নেভাবিলে। মানুহ হলে অলপ বিবেচনা থাকিলহেতেন।

পোল্কৰ

মূকুলীৰ মাকে বৰমইনাক সন্ন্যাসীৰ পৰিচয় লবলৈ ক'ম ক'ম বোলোতেই গ'ল। জীয়েকক আঙঠি পিন্ধোৱা চাওঁতেই সময় অন্ত পৰিল। জীয়েকৰ লগত বৰমইনাৰ চিনাকি হোৱা দৃশ্য চায়ো বুঢ়ীৰ মন খন্তেকলৈ আপোন পাহৰা হৈছিল। কিন্তু নিশা পাটীত পৰোতে সন্ন্যাসীৰ মুখখন চেৰেং চেৰেংকৈ মনত পৰিবলৈ ধৰিলে। মন পাতলাবৰ বাবে বাছাৰ মাকক সকলো সন্দেহৰ কথা ক'লে।

তেওঁৰ কথা শুনি বাছাৰ মাকে ক'লে, "অসম্ভৱ কথা।"

মূকুলীৰ মাকে কিছু পৰ নিতাল মাৰিলে, কিন্তু তেওঁৰ মনে কোনোৰকম সেই কথা স্বীকাৰ নকৰিলে। যিমানে মনক বুজাবলৈ চালে লোকৰ মানুহক নিজৰ গিৰিয়েক বুলি ভবা ভুল, সিমানেই তেওঁৰ মনৰ সিপাৰৰ গহন বনৰ পৰা কোনোবাই যেন ৰিঙিয়াই ক'লে "তোৰ জন এই জনেই।"

লগে লগে তেওঁৰ অন্তৰত পূৰ্ব্ব স্মৃতি উথলি উঠিল। জীয়েকৰ দৰা ঠিক হ'ল যেতিয়া আজি মনটো তেওঁৰ বহুত মুকলিও হৈ পৰিল। সেই কাৰণে বহুত দিনৰ মনৰ সন্দেহ এটি আজি ভাবী বিয়নিক খুলি ক'বলৈ বাধ্য হ'ল। তেওঁ যিদিনা শিৰৰ সেন্দুৰ মচে, সেই দিনা তেওঁ লোকৰ মুখত সোপা দিবৰ বাবেহে মচিলে। আচলতে তেওঁৰ মনত সদায় ভাব আছিল যে গিৰিয়েক ঘূৰি আহিব। তেওঁ আত্মহত্যাৰ কৰা নাই, আৰু আত্মহত্যা কৰিব লগা কোনো কাৰণো নাছিল। তেওঁ সন্ন্যাসী হৈ যোৱাই সচাঁ। এইবোৰ কথা তেওঁ দেওৰেকহঁতক কৈছিল, কিন্তু দেওৰেকে বাৰ বছৰ বৈ বৈ ভাগৰি পৰিছিল। সেই কাৰণে জুমুধি পুৰি খৰি দি গিৰিয়েকৰ শৱ-সংস্কাৰ কৰিলে। লগে লগে তেওঁৰ শিৰৰ সেন্দুৰ মচ খাই গ'ল।

এইবোৰ কথাৰ লগতে প্ৰভাৰ মাকে দৃঢ় ভাৱে ক'লে যে সন্ন্যাসীৰ মুখখন গিৰিয়েকৰ মুখৰ লগত একেবাৰে একে, আৰু মাতটোৰে অদ্ভূত মিল। সেইবাবে তেওঁৰ ইচ্ছা, সন্ন্যাসীক ভাল দৰে সুধি কথাটো উলিওৱা যাওক।

কথা শুনি বাছাৰ মাকে বহুত সময় নীৰৱে ৰ'ল, তাৰ পিচত ক'লে "ওহোঁ। হবই নোৱাৰে। হোৱা হলে বাবাই নিজেই চিনাকি দিলেহেতেন। আমাৰ তেওঁ বৰ আপোন মানুহ।"

মূকুলীৰ মাকে ক'লে, "সন্ন্যাসীয়ে উপযাচি চিনাকি নিদিয়ে। নহলে তেওঁ কিয় মোলৈ তেনেকৈ চাব—আপোনাৰে শপত!" বুলি তেওঁ অথনি সন্ন্যাসীয়ে তেওঁলৈ একেথৰে চাই থকাৰ কথা ক'লে।

বাছাৰ মাকে প্ৰমাদ গণিলে, এইবোৰ কথা সন্ন্যাসীক সোধা মানেই কেলেঙ্কাৰী বঢ়োৱা। সন্ন্যাসীয়ে নহয় বুলি ক'লে ভালেই, যদি কেনেবাকৈ হয় বুলি কয় তেন্তে সৰ্ব্বনাশ। তেওঁ সেই বিপদখন কান্ধত চপাই ল'ব নোখোজে। মূকুলীৰ মাকৰ ওপৰত তেওঁৰ খঙো উঠিল। মৰা মানুহক এনেকৈ বিচৰা তেওঁৰ ভাল হোৱা নাই। বাছাৰ মাকে ক'লে, "এইবোৰ চিন্তা এৰক। এতিয়া বুঢ়ী হ'ল, এনেকৈ ভবা দিন আৰু নাই।"

তেতিয়া ৰাতি এক দুই মান বাজিছে। শিয়ালে হোৱা দিছে, জিলিয়ে অবিৰাম সঙ্গীত তুলিছে আৰু ছাগলীয়ে হেম্বেলিয়াইছে। তেনেতে হঠাতে কঠালতলৰ পৰা সন্ন্যাসীৰ গম্ভীৰ স্বৰ আহি দুয়োৰো কাণত বাজিবলৈ ধৰিলে ঃ

কালী তাৰা মহাবিদ্যা ষোড়শী ভুবনেশ্বৰী।
ভৈৰৱী ছিন্নমস্তা চ বিদ্যা ধুমাবতী তথা॥
বগলা সিদ্ধবিদ্যা চ মাতঙ্গী কমলাত্মিকা।
এতা দশমহাবিদ্যাঃ সিদ্ধিবিদ্যাঃ প্ৰকীৰ্ত্তিতা॥

শ্লোকটো শুনাৰ লগে লগে মূকুলীৰ মাক শুই থাকিব নোৱাৰিলে।

তেওঁ উঠি বহিল। বাছাৰ মাকে বিৰক্ত হৈ ক'লে, "হ'ল কি আপোনাৰ।"

"সাইলাখ একে মাত! এই শ্লোকটোকে তেখেতে পঢ়িছিল সদায়। হেৰি কাবৌ কৰিছো বলকছোন যাওঁ, তেখেতক কথাটো সোধোগৈ।—"

সেই বিহ্বল স্বৰ শুনি বাছাৰ মাকৰ খং উঠিল, সমবেদনাও হ'ল। এই বয়সত এনে বিহ্বলতা অশোভনীয়। এই বয়সত পুৰুষ নহলেও তিৰোতা মানুহ চলিব পাৰে; কিন্তু বিধাতাৰ মনৰ গতি বুজা টান। সচাঁকৈয়ে যদি গিৰিয়েক আছে, তেন্তে মৰা বুলি ধৰাটোও জানো কম কথা—। বাছাৰ মাক দোমোজাত পৰিল আৰু ক'লে "আপুনি শোৱক। মই পুৱাই বাবাক সকলো সুধিম। তেওঁ মোক নাভাৱে। আপুনি শোৱক।"

এই কথা কৈ বাছাৰ মাক সিকাটি হৈ শুই পৰিল। অলপ পিচতে তেওঁৰ টোপনি গ'ল। কিন্তু মূকুলীৰ মাক শুব নোৱাৰিলে। ৰাতিৰ প্ৰত্যেকটো মুহূৰ্ত্ত তেওঁ নিশব্দ যন্ত্ৰণাত আৰু অপেক্ষাত কটাবলৈ ধৰিলে। পুৱাৰ লগে লগে তেওঁ জীৱনৰ হোৰোৱা মানুহজনক ঘূৰাই পাব বুলি আশা কৰিলে। পুৰুষৰ সান্নিধ্যৰ বাবে বিধবাৰ সুপ্ত যত কামনা সকলো যেন সেই নিশা হঠাতে তেওঁৰ ভিতৰত প্ৰজ্বলিত হৈ পৰিল। এবাৰ ভাবিলে সন্ন্যাসীয়ে তেওঁক চিনি পাইছে, হয়তো পৰিচয় দিবৰ বাবে সুযোগলৈ অপেক্ষা কৰিছে।

বহুত দূৰৰ পৰা "সহদেউ কি কহ কহ" বুলি এটা চৰায়ে মাতি উঠিল। তাৰ পিচতে সাৰে থকা বনৰ জিলি আৰু বেঙ-কেইটাই অনন্ত কন্‌চাৰ্ট আৰম্ভ কৰিলে। ফেউৱা এটায়ো ভয়ত আৰ্ত্তনাদ কৰি উঠিল।

পোহৰ হোৱাৰ লগে লগে লাজ-মান কাটি কৰি থৈ মূকুলীৰ মাক উঠি পৰিল। বাছাৰ মাকৰ তেতিয়াও টোপনি। তেওঁ সন্তৰ্পণে উঠি

গৈ, দুৱাৰ-দাং খুলি বাহিৰৰ চোতাললৈ লাহে লাহে আগ বাঢ়ি গ'ল। এটা ঘনচিৰিকাই মাতিছে। কেইটামান বালিমাহী চৰায়ে চোতালত নাচিছে। কঠাল জোপাত কাউৰীয়ে কা কা কৰিছে।

পোহৰে গছ-পাতবোৰ মণিব পৰা কৰিছে। হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে মূকুলীৰ মাক সন্ন্যাসীৰ ওচৰলৈ খোজ ললে। প্ৰতি খোজে খোজে তেওঁৰ অনুমান হ'ল যেন তেওঁৰ জীৱনৰ পৰম মুহূৰ্ত্ত আহি উপস্থিত হৈছেহি। এইবাৰ তেওঁ হোৰোৱা ৰতন ঘূৰাই পাব। সন্ন্যাসীৰ ভৰিত পৰি তেওঁ ক'ব, "আহক ঘূৰি আহক। অভাগিনীক কিয় এনেকৈ যাতনা দিছে! মোৰ মুখলৈ চাই ঘূৰি আহক।" তেওঁৰ ধাৰণা হ'ল সন্ন্যাসীয়ে তেওঁৰ কথা শুনি ঘূৰি আহিব আৰু আকৌ সংসাৰ কৰিব। তেওঁৰ বৈধব্য যন্ত্ৰণা শেষ হ'ব। প্ৰথম নিশাৰ চুমাটিৰ দৰে এটি এটি তপত চুমা হয়তো তেওঁ আজি তেওঁৰ মুখত আঁকি দিব। নাৰী-হৃদয়ৰ কথা নুবুজি। অত বছৰ বৈধব্য ক্লেশত তেওঁৰ সকলো প্ৰবৃত্তি সুপ্ত হৈ আছিল, আজি হঠাতে গিৰিয়েকক লগ পোৱাৰ আশা হোৱাত তেওঁৰ সকলো প্ৰবৃত্তি আকৌ জাগি উঠিল।

লগ পোৱাৰ আৰু পুনৰমিলনৰ আনন্দত মূকুলীৰ মাকৰ সৰ্ব্বশৰীৰ ৰোমাঞ্চিত হৈ পৰিল। বৰমইনাই অথনি প্ৰভাক যেনেকৈ বিমুগ্ধ নেত্ৰে চাই আছিল, গিৰিয়েকেও আজি হয়তো তেওঁক সেইদৰে চাই থাকিব। এইবাৰ তেওঁ মূৰ্চ্ছা নেযায়। যাবই বা কেলেই? এইবাৰ তেওঁ সংকল্প কৰি আহিছে। আজি গিৰিয়েকৰ পৰা তেওঁ অতদিনৰ প্ৰাপ্য সকলো আদায় কৰি ল'ব।

খোজে পতি তেওঁৰ আশা বাঢ়ি গ'ল আৰু লাহে লাহে পাতল পোহৰত গৈ কঠালতলত জ্বলি থকা জুইকুৰাৰ ওচৰ পালেগৈ। কেউফালে চকু ফুৰাই অস্ফূট স্বৰে মাতিলে—"কেনে আছে!" বহুত পৰ গ'ল। কোনেও উত্তৰ নিদিলে। তেওঁ আকৌ মাতিলে, "হয় নে,

অভাগিনী আহিছো, মাত দিয়ক।" তথাপিও উত্তৰ নাহিল। মূকলীৰ মাকৰ মূৰ আচন্দাই কৰিবলৈ ধৰিলে। হঠাতে ভৰিৰ তলৰ পৃথিৱীখন তল-ওপৰ হৈ ঘূৰিবলৈ লাগিল। তাই—"এবাৰ মাতকছোন" বুলি চিঞৰি ধাঁচ কৰে মাটিত পৰি গ'ল।

সন্ন্যাসী তথাপি নাহিল। এবাৰ মাতো নিদিলে।

ষোল

ধান খেতি চপাবৰ সময়ত বাছাৰ মাকৰ মন মৰি গ'ল। এইবাৰ খেতি আধা নাৰ্জ্জি হ'ল। কুলিটো পলাল, গৰুহাল হেৰাল, কাজেই ডাঙৰী খুব তাকৰ পালে। তেতিয়াৰে পৰা বাছাৰ মাকৰ মন ঘূৰিল। ভৱিষ্যতে কুলি নলগাওঁ বুলি শপত খালে আৰু মনহঁতৰ ঘৰৰে কোনোবা এটাক মাটি চমজাই দিবলৈ থিৰাং কৰিলে। সেই কাৰণে তেওঁ পদে পতি মনৰ, কেন্দুকলাইৰ আৰু ৰজতৰ খবৰ কৰিবলৈ লাগিল। ন মিতিৰৰ হতুৱাই হেচাঁ দিয়াই উকীলকো খাটিলে যাতে ৰজতৰ মকৰ্দ্দমাটো ভাল হয়। কিন্তু কাছাৰীৰ পৰা দিনক দিনে বেয়া খবৰহে আহিবলৈ ললে। ৰজতে পুলিচ, হাকিম, জজ সকলোৰে আগত কৈছে বোলে সি ইন্দ্ৰেশ্বৰ মহাজনক কাটো বুলিয়েই কাটিছে। উকীলে শিকায়ো তাৰ কথা লৰচৰ কৰিব নোৱাৰিলে; কাজেই তাৰ কি হয় ঠিক নাই। মন মুকলি হ'বলৈ দিন আছে। কেন্দুকলাই নগৰতে আছে।

ইতিমধ্যে বৰমইনাৰ বিয়াখনো চমু চাপি আহিল। বহাগ মাহৰ ২৭ তাৰিখে বিয়া পাতিবৰ বাবে দুয়ো ঘৰে কথা পকাপকি কৰিছে। বাছাৰ মাকে অনুভৱ কৰিলে যে তেওঁৰ দেহাৰ অৱস্থালৈ চাই বহাগতকৈও পিচলৈ দিন হোহঁকোৱা ঠিক নহয়। জোৰোনৰ গহণা-পাতিও ইতিমধ্যে কৰোৱা হৈ গৈছে।

মাঘৰ বিহুৰ দিনা নতুন মিতিৰৰ ঘৰ চাবলৈ ৰাতিপুৱাই বিহু খাবলৈ অহা বৰমইনাৰ হাতত ঘৰ চমজাই বাছাৰ মাকে বাছাক লৈ বাছেৰে যোৰহাটলৈ ৰাওনা হ'ল।

বাছ ষ্টেণ্ডত নামি বাছাই মাকক লৈ ৰিক্সা বিচাৰিলে। কাছাৰীৰ আগত মানুহ আৰু যানবাহনৰ সমাবেশ দেখি সিহঁতে খন্তেক পৰ

বিমোৰ হৈ কেউফালে চালে। তাৰ পিচতে ৰিক্সা এখনলৈ চকু দিওঁতেই সি মন কৰিলে সেইটো কেন্দুকলাই। কেন্দুকলায়ে এটা বিৰি জ্বলাই মুখত লগাইছিল, তেনেতে বাছাৰ চিঞৰ শুনি সি সিহঁতৰ ফালে চালে। 'আই'ক দেখি বিৰিটো মুখৰ পৰা নমালে আৰু ওচৰ চাপি আহি সুধিলে—"ক'লৈ যায় আই ?"

বাছাৰ মাকে উদ্দেশ্যৰ কথা ভাঙি-পাতি ক'লত কেন্দুকলায়ে ক'লে—"বলক, মই থৈ আহোঁগৈ।"

—"তই ৰিক্সা চলাব নেকি !"—বাছাই সুধিলে।

"অঁ। উকীলৰ ঘৰ এৰিলো। মিয়াদ শেষ হ'ল।"

ৰিক্সাত দুয়ো উঠি বহাৰ পিচত কলিগাঁৱৰ অভিমুখে কেন্দুকলায়ে ৰিক্সা চলাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। বাছাৰ মাকে ক'লে "ইয়াত যে ৰিক্সা টানি মৰিছ, ঘৰলৈ নেযাব কেলেই। বল খেতিকে কৰিবি।"

—"এঃ, সেই অনা দেলে, আই। মৰিশালি খনত কি কৰিমগৈ। গলেই শোকে খুন্দা মাৰি ধৰে।"

—"ইয়াত নো ৰিক্স টানি কি সুখ পাইছ ?"

—"আপোনালোকৰ হাল টনাতকৈ পেড্‌ল মৰা বহুত ভাল আই। ইয়াত মই স্বাধীন।"

বাছাৰ মাকে একো নেমাতিলে। আজিকালিৰ লৰাক কোনে জোকাই লয় !

কিছু সময় নীৰৱে পাৰ হ'ল। তাৰ পিচত বাছাৰ মাকে সুধিলে "নুমলীৰ ভাল নে ?"

"ভাল কিটো। উকীলনীৰ সাৰি-মেখেলা ধুই আছে বান্দীবেটীৰ দৰে।"

"কিমান দিন থাকিব লাগিব ?"

"তিনি বছৰ। মৰ্কদ্দমা ডাঙৰ, ফিচ্ বেচি।" এটুকুৰা চাপৰ ৰাস্তা পাই তাৰ ৰিক্সা বেগাই চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। হৰ্ণৰ শব্দ, চকাৰ ঘৰঘৰণি শুনি শুনি বাছা ইমান পৰ অতিষ্ঠ হৈ পৰিছিল। সি

এইবাৰ বহল আলিবাটৰ দুয়ো দাঁতিৰ ঘৰবাৰীবোৰলৈ চাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। মানুহৰ ঘৰবোৰ ইয়াত থেপাথেপি ; মাজে মাজে একো লানি দোকানেই ভৰি থাকে।

বাছাৰ মাকে সুধিলে "ৰজতৰ মৰ্কদ্দমা ছিগিব কেতিয়া ?"

"কাইলৈ জুৰী বহিব।"

"কি হ'বগৈ লৰাটোৰ ?"

কেন্দুকলাই খন্তেক পৰ নীৰৱে ৰ'ল ; তাৰ পিচত ক'লে—"উকীলে কৈছে—" বুলি সি কথাষাৰ শেষ নকৰাকৈ ঘপ্ কৰে ৰিক্সাৰ পৰা নামি দিলে। ৰিক্সা বৈ যোৱাত বাছাই মন কৰিলে ওচৰেদি বৈ যোৱা ভোগেদৈ নৈ খন। বাছাৰ মাকে কেন্দুকলাইলৈ চাই সুধিলে, "কি হ'ল ৰলি দেখোন।"

কেন্দুকলায়ে হুক্ হুক্ কৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে।

বাছা আচৰিত হ'ল—"এই পাগল হলি নেকি, কান্দিছ কিয় ?"

—"নেকান্দিবি। এই হেন মদগজ্ মানুহটোক ফাচী দিলে চকু পানী নুটুকিব। নুমলীজনীক ৰাখিবই নোৱাৰি।"

কেন্দুকলাই কান্দোন বেছি হৈ আহিল ; সি ক'লে, "আই কান্দিবলৈ মানুহ পোৱা নাছিলো। আপুনি বাছাৰ আই যেতিয়া মোৰো আই। সেয়ে চকু পানী ৰাখিব নোৱাৰিলো।"

বাছাৰ মাকে আজি গাম্ভীৰ্য্য, স্থান-কাল-পাত্ৰ সকলো পাহৰি তাৰ ওচৰলৈ গৈ চকু পানী মচি দি ক'লে, "ছিঃ, ইমানটো লৰাই কান্দেনে কি ! জনম মৰণৰ গৰাকী আমি নে কিবা।"

কেন্দুকলাই অলপ প্ৰকৃতিস্থ হ'ল। সি বাছাৰ জুৰীয়া ল'ৰা, ইমান শোক সহ্য কৰিবৰ তাৰ বয়স হোৱা নাই। ঘৰখনৰ মৰিশালীৰ সি যেন চিতা জুইকুৰা। চকু পানী মচি সি ক'লে,—"ডেকা মানুহটো ফাচী দিব, কেনেকৈ চাই থাকিব।"

কিছু সময় সমবেদনা প্ৰকাশত গ'ল। কেন্দুকলাইৰ মনটে পাতলিলত সি আকৌ ৰিক্সাত উঠিল।

ৰিক্সা চলোতে চলোতে বাছাৰ মনৰ ভাববোৰেও পাকঘূৰণি খাবলৈ ধৰিলে। সি কল্পনা কৰিলে কোনোবাই যেন সিহঁতকো টানি নিছে ফাচীশাললৈ। সি কেন্দুকলাইক কি বুলি প্ৰবোধ দিব ভাবি নেপালে। মাথোন ক'লে "কেন্দুকলাই ৰজতক চাবলৈ মই আহিম দেই।"

"আহিবি।"

সোতৰ

মিতিৰৰ ঘৰৰ কথা, আহো বুলিও বাছা সোনকালে কাছাৰীলৈ আহিব নোৱাৰিলে। আহি পাই দেখে কাছাৰীৰ ওচৰত মানুহে হেঁচি খাই ধৰিছে। সি প্ৰথমতে ভাবিছিল, মানুহবোৰে ৰজতৰ ফাঁচীৰ কথা শুনিবলৈ গোট খাইছে, কিন্তু পিচতহে গম পালে যে কিবা বস্তু-সম্পত্তিৰ নীলাম হৈছে। সি সেই মানুহ জুম পাৰ হৈ কাছাৰীঘৰত পিত্ পিত্কৈ ৰজতৰ বিচাৰ কোঠা বিচাৰিলে। কিছু পৰৰ পাচত সি দেখিলেগৈ এখন দুৱাৰৰ কাষত নুমলী থিয় হৈ আছে। সি গৈ কোনোৰকম সেইখিনি পাই নুমুলীক মাতিব খুজিছে হে, এনেতে দেখিলে ওপৰৰ এজলাচত বহি জজ জনে কিবা কৈছে। জজ জনে যি ফালে চাই কথা কৈছিল সেই ফালে থিয় হৈ আছিল ৰজত। বাছাই মানুহটো চালে। গালে মুখে ক'লা ক'লা দাগ পৰিছে, গাত ফাটে-কিয়ালৰ সাজ। দাড়িয়ে গোফে তেনেই বাবাজী হৈ পৰিছে।

জজে কোৱাৰ পিচত ৰজতেও কিবা ক'লে, কিন্তু কি ক'লে সি একো নুবুজিলে। মানুহে হেচ খাই ধৰিছিল জজৰ কেউফালে।

পাঁচ মিনিট মানৰ পিচত এটা অস্ফুট গুণগুণনি হ'ল ; তাৰ পিচত সিয়ে বিননি হ'ল। লগে লগে সি থকা দুৱাৰখনৰ ফালে কোনোবা আহিবৰ বাবে বাট সুকলি কৰি দিলে। কোনোবা এটাই ক'লেঃ তিনিটাৰ খুনী ! আন এটাই ক'লে ঃ ফাচী !

"ফাচী !"

বাছাৰ অকণমানি মূৰটো ঘূৰাই গ'ল। এটা দৰ্শকে ক'লে ঃ "আলবৎ, তিনিটা মানুহ কাটি সি সাৰি যাব। জীৱনৰ বদলি জীৱন।"

বাছাই দেখিলে ওলোৱা সুৰুঙাইদি পুলিচে ৰজতক লৈ আনিছে। সি বাটৰ একেবাৰে মুখলৈ আহি মাতিলে, "ৰজতকাই। তোমাৰ ফাচী !"

ৰজতে মুখ ঘূৰাই দেখিলে, বাছা। "বাছা, মই গলো। জীৱনটো শোধালো। যাওঁ দেই।"

ৰ'বৰ সময় নাই। পুলিচে টনাটনি লগাইছে। নুমলীয়ে কান্দোনত গছৰ পাত সকুৱাইছে। ৰজতে হঠাতে বাছাক ক'লে, "আইক কবা বাছা, নুমলীক চাবলৈ।"

কথা কৈ ৰজতে পুলিচৰ পিচে পিচে খোজ ললে। নুমলীয়ে পিচে পিচে কান্দি গ'ল। অলপ পিচতে সি কেন্দুকলাইক দেখিলে নুমলীক টানি ৰখা। তাৰ পিচত সি একো নেদেখিলে। মানুহেৰে তাৰ সমুখখন ঢাক খাই গ'ল। কোনোবা এটাই ক'লে ঃ আচৰিত মানুহ। জীৱনলৈ ভয় নাই। সদায় খালি এই একেই কথা ঃ মাৰিছে হয়, মাৰিছে হয়। এটা নহয়, দুটা নহয়, তিনিটা। তই আমি নোৱাৰো।

আন এটাই সুধিলে ঃ কিয়নো মাৰিলে।

—এই মাটি! মাটিৰ কাজিয়া। মহাজনকো মাৰিলে, কুলীকো মাৰিলে।

—হৰিবিষ্ণু!

বাছা তাত ৰ'ব নোৱাৰিলে। তাৰ বুকুখন হম হমাবলৈ ধৰিলে, চকুৰেদি উতলা পানী পৰিবলৈ লাগিল। —'ৰজত কাই! ৰজত কাই! তুমি হেন মানুহটো কিয় আওমৰণেৰে মৰিলা এই দৰে!'

বাছা লৰিবলৈ ধৰিলে। চকু পানীৰে বাট নেদেখা হ'ল। সি মনে মনে ক'লে 'ৰজত কাই, তোমাক আৰু ক'ত দেখা পাম্!' অলপ ৰৈ সি আকৌ ক'লে, "আমাৰ গাওঁখন সুদা হ'ল।"

হঠাতে তাৰ চকুৰ আগত ভাহিবলৈ ধৰিলে চাপৰিৰ পৰা গাখীৰ আনিবলৈ নাৱত যোৱাৰ কথা। গোটেইখন বানপানীৰে ভৰি পৰিছে। বানপানী নে চকুৰ পানী!

ওঠৰ

ৰজতৰ ফাচীৰ খবৰ পাই বাছাৰ মাকে কিছু পৰ জলকা লাগি ৰ'ল। তাৰ পিচত মুকুলীৰ মাকক ক'লে, "বিয়নি নুমলীক মাত এষাৰ ল'গাই আহোগৈ বলক।"

মুকুলীৰ মাকে চাকৰনী ছোৱালীৰ খবৰ কৰিবলৈ যাবলৈ ইতস্ততঃ কৰিছিল, কিন্তু বিয়নিৰ আগ্ৰহ দেখি ফুটাই একো নকলে। মাথোন সংক্ষেপতে উত্তৰ দিলে "বাৰু, বলক।"

নগৰৰ নিয়ম বাছাৰ মাকে বৰকৈ নেজানে। ইয়াত মানে মানে হে আদান-প্ৰদান হয়। মানৰ তল হ'লে আদান-প্ৰদান কৰা সন্মান হানিকৰ। কিন্তু তেওঁৰ এইবোৰ বুজিবৰ বয়স নাই, দৰকাৰো নাই। নুমলীক তেওঁ মাত এষাৰ লগাবই লাগিব। গধূলি বেলিকা দুয়ো এখন ৰিক্সা লৈ উকীলৰ ঘৰ ওলালগৈ। উকীলনীৰ লগত তামোল চালি খাই মহলা মাৰোতেই কিছু সময় গ'ল। তেতিয়ালৈকে নুমলীক নেদেখি বাছাৰ মাকৰ মনে উচ্পিচাবলৈ ধৰিলে। তেওঁ পাক মাৰি উকলনীক সুধিলে, "নুমলীক মাতি দিব নে?"

"দিছো ব'ব। তাই আকৌ বা কি কৰি আছে। আজি গিৰিয়েকক ছিপ্‌জৰী দিয়াই আহিছে নহয়। এইবোৰ চাকৰনী নহয়, মহা কলগ্ৰহ শুনিছেনে! তেখেতক ভোলানাথ যেন পাই যেয়ে সেয়ে অলগৰ্দ্ধ চাকৰ কিছুমান দি ফিজৰ পৰা নিস্তাৰ লাভ কৰে।" কথা কৈ থাকোতে উকলনীয়ে নুমলীক মাতিবলৈ পাহৰি গ'ল। বাছাৰ মাকে প্ৰমাদ গনিলে। উকীলনীয়ে ক'লে, "গিৰিয়েকে এটাকৈ নহয় তিনিটা কাটিলে। সেও ললে। এতিয়া সেয়া ছিপ্‌জৰা লবলৈ গৈছে। বেয়াও লাগে, খেদিও দিব নোৱাৰি।" নুমলীৰ বিষয়ে উকীলনীয়ে দিয়া মন্তব্যবোৰ শুনি বাছাৰ মাকে বুজিলে এই ঘৰখনত নুমলীৰ স্থান কি।

"ছোৱালীজনী ৰাখিব নোখোজে যদি মোৰ লগতে পঠিয়াই দিয়ক।" বাছাৰ মাকে ক'লে।

"আও, ছোৱালী এৰিব নোৱাৰি। তাইৰ তো ঘৰ-দুৱাৰ নায়েই। তদুপৰি টকা উচন নোহোৱালৈকে পঠিয়াবলৈ টান হ'ব"।

ৰজতৰ ফাচীয়ে উকীলহঁতৰ ঘৰত কাৰো মনত কোনো গভীৰ সাঁচ পেলাব পৰা নাই। ফাঁচী, জেল, জৰিমনা এইবোৰ শব্দ ইয়াত নিতৌ বহু বচনত ব্যৱহাৰ হয়। তাৰ কোনো বিশেষ অৰ্থ নাই। সেই কাৰণে তেওঁ নিশ্চিত ভাৱে বুজিলে যে নুমলীক উকীলৰ ঘৰৰ পৰা লৈ যাবৰ বাবে কৰা চেষ্টা পণ্ডশ্ৰম মাত্ৰ।

কিছুপৰ কথা-বতৰা পতাৰ পিচত কিবা কামত নুমলী আপোনা-আপুনি ওলালহি। বাছাৰ মাকে মাতিলে, "নুমলী!"

"আই!" বুলি হঠাতে তাই কন্দনামুৱা হৈ তেওঁৰ ফালে চাই ৰৈ গ'ল।

"এইজনায়ে আকৌ কান্দিয়েই থাকে কেচুৱা ছোৱালীৰ। দৰে মই কৈছো এনেকুৱা মানুহক বিয়া কৰাই ছিলি কেলেই!" উকীল-নীয়ে ক'লে।

"নুমলী এতিয়া শোক নকৰিবি আৰু। যি আছে ভাইগত হ'বই।"

বাছাৰ মাকে এই দৰে কৈ সুধিলে, "তইতো এতিয়া ঘৰলৈ নেযাৱই।"

"ঘৰ আৰু মোৰ ক'ত আছে আই।" নুমলীয়ে ক'লে, "এতিয়া বান্দী বেটী হৈ কাল কটাব লাগিব।" নুমলীৰ অন্তৰৰ দুখ বাছাৰ মাকৰ বাহিৰে কোনেও গভীৰ ভাবে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিলে। বাছাৰ মাকৰ আৰু নুমলীৰ কথা-বতৰাবোৰ উকীলনীয়ে পছন্দ নকৰিলে। বিশেষকৈ নুমলীৰ উত্তৰটো। সেই কাৰণে তেওঁ কোনো কথা-বতৰা নোকোৱাকৈ তাৰ পৰা লাহেকৈ উঠি গ'ল। মূকুলীৰ মাকেও এইবোৰ কথাত বিশেষ প্ৰতি নেপাই নিশব্দে উঠি উকীলনীৰ পিচে পিচে গৈ তেওঁৰ কোঠাত সোমালগৈ।

বাছাৰ মাকে নিৰ্ব্বিকাৰ হৈ সুধিলে, "নুমলী, মই থাকো মানে মোৰ খনকে ঘৰ বুলি লবি।" তাৰ পিচত ক'লে, "তোক চাবলৈ ভাৰ দি গৈছে ৰজতে। মই মৰিলেও বৰমইনাহঁতৰ তাতো আশ্ৰয় পাবি। মই সিহঁতক ক'ম।" অলপ ৰৈ আকৌ সুধিলে, "তোক দুদিনমানৰ বাবে লৈ যাম বুলি ভাবিছিলো। পিচে—"

"আও, সেইবোৰ কথা নুলিয়াব আই! মোক মৰিলে বুলি ধৰিব।" তাইৰ মাতটো থোকাথুকি হ'ল।

"কিয় নুমলী?"

"মই পতিৰ ঋণ সুজিহে যাব পাৰিম। আপুনি পাৰিলে কেন্দুক-লাইকে নিয়কগৈ।"

"তাক কৈছিলো, সি নেযায়।"

তাৰ পিচত কিছুসময়লৈ কাৰো মুখত কথা নোলাল। কথাও নাছিল একো। কিন্তু নুমলীয়ে বাছাৰ মাকৰ কাষত থাকি অলপ সান্ত্বনা পাইছিল। তাইৰ বৰ্ত্তমান অন্ধকাৰ, ভৱিষ্যতো অন্ধকাৰ। সেই কথা বুজিব পৰা মানুহ সংসাৰত এই এজনীয়েহে আছেগৈ। বাছাৰ মাকে ক'লে, "কাম কৰি কেনে পাইছ।"

নুমলীয়ে একো নেমাতিলে। নামাতিয়েই তাই প্ৰশ্নৰ যথাযথ উত্তৰ দিলে। বাছাৰ মাকে বুজিলে উকীলনীয়ে তাইক বৰ ভাল চকুৰে নাচায়। এতিয়া হয়তো আৰু নেচাবও। তথাপি তেওঁ একো নকলে। লাহেকৈ ক'লে, "নুমলী, মূকুলীৰ মাকক খবৰ দে। আমি যাওঁ। ভগবানে তোৰ মঙ্গল কৰক।"

নুমলীয়ে নিসহায়ৰ দৰে বাছাৰ মাকক সেৱা এটা কৰি ক'লে, "মোৰ আৰু কোনো নাই, আই। কেতিয়াবা এইদৰে মাত এষাৰকে দি যাব।"

বাছাৰ মাকে দেখিলে গোটেইখন আন্ধাৰ হৈ পৰিছে। ইয়াত আৰু থাকিব নোৱাৰি। পৃথিবীখন যেন কঠুৱা হৈ পৰিছে, দয়া-মায়া ধৰম সকলো শেষ হৈ গৈছে। নুমলীক এৰি যোৱাৰ লগে লগে তেওঁৰ ধাৰণা হ'ল যেন নুমলীকো কোনোবাই ৰজতৰ লগতে ফাঁচী দিলে।

ঘূৰি আহোতে মূৰুলীৰ মাকে বাছাৰ মাকক একৰকম তিৰস্কাৰেই কৰিলে, চাকৰনীৰ লগত এনেকৈ কথা পতাৰ বাবে। উকীলনীয়ে বোলে খুব বেয়া পাইছে। তেওঁহে বুজাই-বঢ়াই কৈ আহিছে বেয়া নেপাবলৈ।

বাছাৰ মাকে খঙত ক'লে, "উকীলনীৰ গাত দয়া-মৰম একো নাই নেকি ?"

মূৰুলীৰ মাকে সুধিলে "কি কৈছে।"

বাছাৰ মাকে ক'লে, "প্ৰভা যেনেকুৱা, তায়ো মোৰ তেনেকুৱা।"

মূৰুলীৰ মাকে ভাবিলে বিয়নী কেনেকুৱা মানুহ !

উনৈশ

বহাগৰ সাতাইশ তাৰিখে পুৱাই বাছাহঁতৰ ঘৰত বিয়াৰ ঢোল বাজি উঠিল। বিয়া ডাঙৰকৈ পতা নাছিল, কিন্তু ৰভাখন বেচ আহল-বহল হৈছিল। গাৱঁৰ ডেকা লৰাবোৰে ইংৰাজীতে কপাহৰ আখৰেৰে WELCOME লিখি এখন গেট তৰি দিছিল। মিতিৰ-কুটুমবোৰ আহি সভাস্থল তল-ওপৰ লগাইছিল। চাহ-জলপানৰ মাজে মাজে মানুহে টুৱেন্টি নাইনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি কেৰম-ব্ৰিজলৈকে নানা খেলাত প্ৰাণ ঢালি দিছিল।

বিয়াৰ বতৰ ভাল, সম্প্ৰদানৰ সময় জোখাতে, মটৰ-লৰীও হাতেৰে ঢুকি পোৱাতে,—কাজেই চৰম মুহূৰ্ত্তৰ বিষয়ে নিশ্চিন্ত হৈ সকলোৱে উৎসৱত গা ঢালি দিছিল। উৎসৱ আটাইতকৈ বেছি লাগিছিল বাছাৰ গাত আৰু উদ্বিগ্নতা সবাতোকৈ বেছি বহন কৰিছিল মাকে। ৰাতিপুৱাৰে পৰা বাছাই গাওঁ ঘূৰি বয়না দিয়া বস্তুবোৰ আনিছিল আৰু আজৰি পালেই আলহী দুলহীক বহুৱাই নিজে ৰচনা কৰি যোৰহাটত ছপা কৰাই অনা প্ৰীতি-উপহাৰ বিলাইছিল। বাছাৰ মাকে নতুন ৰিহা মেখেলা পিন্ধি ন পুৰুষৰ শ্ৰাদ্ধৰ বস্তু যতনাই দিয়াৰে পৰা আলহী

অতিথিক ভাগে ভাগে নি মানে-জহে খুউৱালৈকে সকলো কাম নিপুণ হাতেৰে কৰি গৈছিল।

বাপুকণে ভাঙৰ চিলিম লৈ এচুকত বহি গাৱঁৰ লৰাছোৱালীবোৰক ৰজতৰ ফাচীৰ কথা কৈ ত্ৰস্ত, বিস্মৃত আৰু অবাক কৰি দিছিল। সি সমজুৱাসকলকো সাৱধান কৰি শুনাইছিল, যে মহাজনবোৰে সোনকালে মাটি এৰি নিদিলে সিহঁতকো হালোৱাবোৰে কাটি মাৰি বুন্দামাৰ কৰিব। ৰজতৰ দুৰ্ভাগ্যৰ কথা ঢুলীয়া ওজাকেইটায়ো ঢোলত গাই শুনাই সমজুৱাক শোকত আপ্লুত কৰিছিল।

ঠিক এনে সময়তে এখন মলিয়ন ধুতি, এটা মলিয়ন চোলা, খুৰোৱা মূৰ আৰু ভোবোকাৰ দাড়ি লৈ এটা মানুহ ৰভাস্থলী ওলালহি। উপস্থিত মানুহবোৰে তাক আচৰিত হৈ চালে। কোনোবাই ভিক্ষাৰী বুলি বাছাৰ মাকক খবৰ দিলেগৈ, বাছাৰ মাকে ওলাই আহি দেখিলে সেইটো মন।

"মন।"

"আই।"

"বহ। কেতিয়া ওলালি ?" বাছাৰ মাকে সুধিলে।

"আজি পুৱা।" বুলি সি এখন বেঞ্চিত বহি পৰিল। বাছাৰ মাকে কাম কৰিবলৈ পাহৰি গ'ল। তেনেতে বাপুকণক ৰজতৰ ফাচীৰ কথা কৈ থকা শুনি বাছাৰ মাকে সুধিলে "ৰজতৰ ফাচী হ'লনেকি ?"

মনে হুমুনিয়াহ ছাৰি ক'লে, "সি মৰি ভূত হ'ব পায়।"

"তাক ল'গ পাইছিলি।"

"পাইছিলো।"

"ভাগ্যৰ ফেৰ ! সি ভালেৰে আছিল নে ?"

"অঁ কালিলৈকে ভালেৰে আছিল। আজি তো গলেই।"

বাছাৰ মাকে আৰু কোনো কথা ক'বলৈ সময় নেপালে, ভিতৰৰ পৰা কোনোবাই চিঞৰিলে। মনেই সুধিলে, "কাৰ বিয়া আই ?"

"বৰমইনাৰ। তই বহ। জলপান এটা খাই যা। ইয়াতে থাক।"

মন বহিল, বাছাৰ মাক ভিতৰলৈ গ'লগৈ। বাছাৰ মাকে যোৱাৰ লগে লগে ৰভাৰ তলৰ মানুহবোৰে বাপুকণলৈ চকু দিবলৈ এৰি মনলৈ চকু দিলে। মনে তপত খবৰ আনিছে। আটাইবোৰে মনক ইটো সিটো প্ৰশ্ন কৰি অতীষ্ঠ কৰি তুলিলে। বিশেষকৈ ৰজতৰ কথা। ৰজত কেনেকৈ ফাচী কাঠত ওলমিলে, মৰাৰ আগতে কান্দিছিল নে নাই, সুমলীক লগ পাইছিলে নে নাই, তাক কিবা কৈছিল নেকি ইত্যাদি অনেক বাবেবিংকৰা প্ৰশ্ন কৰি তাক জুলুম দিবলৈ ধৰিলে।

বাপুকণে ৰভাঘৰৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিবলৈ অলপ সময় বৃথা চেষ্টা কৰি অৱশেষত ঈৰ্ষাবশতঃ মনৰ ফালে আঙুলি টোৱাই ক'বলৈ ধৰিলে, "এতিয়া আহিছ। ঘৰৰ ভেটি উচন হ'ল। বামুণে মাটি কাঢ়ি নিলে। বোপাই গ'ল, আই গ'ল, তিৰোতা গ'ল, লৰা-ছোৱালী গ'ল, মৰ্য্যাদা গ'ল। গৰু চোৰ। এতিয়া আহিছ!"

মনে কথা ক'বলৈ এৰি মানুহটোলৈ এবাৰ চাই সুধিলে, "বাপুকণ নহয়নে এইটো। বংশধৰ বলিয়া হ'ল নেকি?"

তেনেতে হাতত কিছুমান কলপতুৱা লৈ আহি হঠাতে মনক দেখি বাছাই আচৰিত হৈ সুধিলে: মন কাই!

"বাছা।"—মনে বাছালৈ চাই আকৌ তললৈ মূৰ কৰিলে। বাপুকণে ঢেকঢেক্‌কৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

বাছাই লৰালৰিকৈ পাতখিনি যথা স্থানত থৈ আহি দেখিলে, মন উঠি পৰিছে। "মন কাই। ৰবা জলপান খাই যোৱা।"

বাছাক মাতি নি মনে খুব লাহে লাহে ক'লে, "ঢোলৰ মাত শুনি মোৰ গা বেজবেজাই গৈছে, বাছা। মই যাওঁ। ঘৰলৈ যাওঁ।"

"ঘৰত একো নাই।"

মন থৰ হৈ ৰৈ গ'ল। তথাপি সি ক'লে, "মই যামেই। মোৰ ঘৰত হে মোৰ স্থান।" এই বুলি কৈ কোবাকুবিকৈ যাবলৈ ধৰিলে।

বাছাৰ মাকে তাক পিচফালৰ মাতি মাতি আনিব নোৱাৰিলে। সি লাহে লাহে সিহঁতৰ উচন হোৱা ভেটিৰ ফালে খোজ ললে। বাটৰ কাষৰ চতিয়না, কঠাল, বাঁহ, নাহৰ আৰু শিমলু গছবোৰ সি দেখি চিনি পালে। সিহঁতেও তাক দেখি মূৰ জোকাৰিলে। হোলাৰ কাষৰ সৰু চতিয়না পুলিটো বৰ এজোপা হ'ল। হোলাটোৰ কাপোৰ ধোৱা ঘাটটো এতিয়া বোকাৰে ভৰা। সিহঁতৰ ঘৰৰ কেৰে তাত কাপোৰ নোধোৱে। সিহঁতৰ বাৰীখন এৰা বাৰীৰ দৰে হাবিয়ে-জংঘলে ভৰি পৰিছে। তাত ভাত-বন্ধা জুহালখন কেৱল ক'লা হৈ জিলিকি আছে। ওচৰৰ চোতালৰ ধান বহোৱা উধান তিনিটা মুখ মেলি পৰি আছে।

মাৰল ঘৰটোত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে তাৰ বুকুখন হম্‌হমাই গ'ল। "আই, আই" বুলি সি চিঞৰি উঠিল। কিন্তু কাৰো ক'তো মাত নেপালে। আই মৰি ভূত হ'ল। আই শোৱা চাঙখনো নাই, কেৱল খুটা কেইটাৰ চিন আছে। তাতে সি বহি পৰিল। বহা শব্দ শুনি এডাল দীঘলীয়া নিগনী খোৱা সাপ বগাই ভেটিৰ পৰা লাহে লাহে কাষৰ হাবিয়নিত সোমালগৈ। সাপডাল দেখি আজি তাৰ লেশমানো ভয়ৰ উদ্ৰেক নহল। "আই আই" বুলি সি খুব কাতৰ ভাৱে চিঞৰ লগালে। ছটামান কুকুৰে ওচৰতে এডাল হাড় লৈ হুৰ্ব্বাদল কাঁজিয়া কৰিছিল। অদূৰত এটা শিয়ালে নতুন আগন্তুকৰ বস্তু-বাহনিৰ প্ৰতি সন্তৰ্পণে দৃষ্টিপাত কৰি ৰৈ আছিল। "আই আই" বুলি সি বুকুখনত হেঁচা দি আকৌ এবাৰ চিঞৰিলে। এই ভেটিতে এদিন আইৰ গৰ্ভত তাৰ জন্ম হৈছিল। এই ভেটিৰ মাটি পবিত্ৰ। এই মাটিৰ প্ৰত্যেক চপৰাতে তাৰ বাপেক-মাক আজো-ককাকহঁতৰ ভৰিৰ ধূলি পৰি আছে। হঠাতে সি মন কৰিলে পিচফালৰ কঠাল জোপাত ঠোক ধৰিছে। কঠাল জোপা বহুদিনীয়া। কিন্তু গছজোপাৰ গাত যেন প্ৰাণশক্তি নাইকিয়া হৈ পৰিছে। গছজোপাই আকৌ হঠাতে তাক আইৰ কথা মনত পেলাই দিলে। ক্ষি অস্ফুট স্বৰেৰে আপোন মনে "আই আই" বুলি চিঞৰিলে। কিন্তু কাৰো ক'তো মাত নোলাল। তেনেতে এটা

কুলিয়ে 'কুউ কুউ' বুলি এটা উন্মাদনাৰ সৃষ্টি কৰিলে। সেই শব্দৰ উত্তাল তৰঙ্গৰ পৰশত তাৰ মনত হঠাতে ঘৈণীয়েক আৰু মৰা লৰা শোন্তিৰ স্মৃতি জাগিছিল। সিহঁতে নিশ্চয় তাক দোষিছে, শাও দিছে আৰু পুৰুষত্বক ধিক্কাৰ দিছে। আকৌ এক পৰম বেদনাত সি চিঞৰি উঠিল "আই আই"। যেন আই তাৰ সকলো দুৰ্ব্বলতা আৰু ধ্বংসৰ শেষ ৰক্ষা কৰচ।

এই দৰে কিছুপৰ গ'ল। কিন্তু এনেকৈ কিমান চিঞৰিব? লাহে লাহে তাৰ ভাগৰ লাগিল। ভাগৰত লবেজান হৈ তাৰ মনত পৰিল কেন্দুকলাই আৰু নুমলীৰ দশালৈ। কেন্দুকলাইক সি লগ পাইছিল। সি ঘৰলৈ আৰু ঘূৰি নাহে, নগৰত ৰিক্সা চলাব। ৰিক্সা চলাই সি নিজক পুহিব। মাটি-ভেটি-ঘৰ-দুৱাৰ তাক একো নেলাগে। হয়তো সি ঠিকেই কৰিছে। জীৱনত সি ককাইৰ মৰম, অনুগ্ৰহ আৰু শিক্ষা একো নেপালে। বৰং তাৰ মকৰ্দ্দমাৰ ফিজৰ বাবদ সি বহু বছৰ উকীলৰ তাত চাকৰ হৈ দিন কটালে। তাৰ মাটি-ভেটিৰ মোহ নাইকিয়া নহৈ কাৰ হ'ব? এতিয়া সি তাৰ গুৰিলৈ কোনোৰকম ঘূৰি নাহে। নুমলীও তথৈবচ। তাইৰ এখনো ঘৰো নাই; মাকৰ ঘৰো গ'ল, গিৰিয়েকৰ ঘৰো গ'ল। তায়েইবা ইয়ালৈ আহিব কেনেকৈ? আহিব খুজিলেইবা উকীলেনো তাইক সতকাই এৰিব কেলেই। বাপুকণ আৰু ঘৈণীয়েকো তাৰ ওচৰলৈ আৰু ঘূৰি নাহে। এই ভেটি সকলোৱে এৰিলে। এই ভেটিত সি কি কৰিব? কেনেকৈ ইয়াক পুনৰ নিৰ্ম্মাণ কৰি ল'ব। কোনে সহায় কৰিব? এই বোৰ ভাবি-চিন্তি থাকোতে থাকোতে লঘোণে-ভোকে তাৰ মূৰ আচন্দ্ৰাই কৰিবলৈ লাগিল। এক অসহ্য বেদনাত সি আকৌ "আই আই" বুলি চিঞৰি লাহে লাহে বিমৰ্ষ হৈ তাতে শুই পৰিল।

দৰা যোৱাৰ পিচত বাছাৰ মাকে হঠাতে বাছাক মতাই অনালে। বাছা দৰাৰ লগত যোৱা নাছিল। সি আহিলত মাকে ক'লে, "বাছা মেন্থল্ লাইটটো লচোন। মনৰ তালৈ যাওঁ।"

"এই ৰাতিখন যাবিনে?" বাছাই সুধিলে।

"নহয় ব'ল। সি মনৰ দুখত জলপান নাখাই গুচি গ'ল। তাক জলপান এটা নুখুউৱালেকে মোৰ মনটোৱে শান্তি নেপায়। বুঢ়া ভকত অৰু বুঢ়ীৰ আত্মাই নহলে মোক ক্ষমা নকৰে।"

বাছাই মাকৰ মৰম দেখি আচৰিত মানিলে। ইয়াৰ ওপৰত কোনো যুক্তিতৰ্ক নেখাটে। কিন্তু বিয়াৰ ঘৰৰ কোনোবা এগৰাকীয়ে হঠাতে এই আয়োজন বন্ধ কৰিবলৈ ক'লে: "দৰাৰ মাক দৈৱকী, এনেকৈ বাহিৰলৈ যাব নেপায়।"

বাছাৰ মাকে তালৈ কাণ নিদিলে, মাথোন ক'লে, "একো নহয় ব'ল, বাছা।" বুলি তেওঁ বাছাক লৈ পদূলিৰ মূৰ পালেগৈ।

কিছুপৰ যোৱাৰ পিচত তেওঁলোকে মনৰ ঘৰৰ ভেটিত ভৰি দিলেগৈ। লাইটটোৱে ভেটিটো দিন যেনকৈ পোহৰাই পেলালে। পোহৰত ভয় খাই শিয়াল এটা জাপ মাৰি অলপ আঁতৰৰ হাবিত সোমালগৈ। বোধহয় সি শুবলৈ আহিছিল। বাছাই লাইট লৈ অলপ পৰ বিচৰাৰ পিচত দেখিলে এটা চুকত মনে ঘোৰঘোৰাই টোপনি মাৰিছে। মানুহটো এডাল কাঠৰ দৰে ঠটা মাটিত পৰি আছে।

"মন কাই। অ মন কাই। মন কাই।" তিনিবাৰ মান চিঞৰাৰ পিচত সি উঠি বহিল। মনে চকু মোহাৰি বাছাৰ ফালে চাই ক'লে— "কি হ'ল বাছা? অ' আয়ো আহিল দেখোন। কি হ'ল? বিয়াৰ কিবা—"

"বিয়াৰ খবৰ সব ঠিকেই আছে" বাছাই ক'লে, "আয়ে তোমাক নিবলৈহে আহিছে।"

মনে কথা কবলৈ নৌ পাওঁতেই বাছাৰ মাকে উদঙ ভেটিটোত শুই থকা বাবে তাক অজস্ৰ তিৰস্কাৰ কৰিলে। তাৰ পিচত ক'লে; "ব'ল। এতিয়া উঠ আৰু। এজনী মাৰ ঢুকাল। আৰু এজনী আছো নহয়। বৰমইনা যেনেকুৱা তয়ো তেনেকুৱা। আহ। ব'ল। কিবা এটা খাগৈ ব'ল।"

মনে বাছাৰ মাকৰ মুখলৈ মুগ্ধ হৈ কিছু পৰ চালে, তাৰ পিচত উঠিল। সি ভাবিলে পৰৰ আই এজনী সচাঁকৈ জানো নিজৰ আই হ'ব পাৰে? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ সি থিতাতে নেপালে। ইপিনে তাৰ বৰ ভোক লাগিছিল, আৰু মনটোৱেও জীয়াই থাকিবলৈ এটা ঢোকা বিচাৰিছিল।

তাৰ নীৰৱতালৈ লক্ষ্য কৰি ৰাছাৰ মাকে ক'লে, "আহ। মই বিয়াৰ ঘৰখন এৰি থৈ আহিছো।"

হঠাতে মনৰ হুঁচ হ'ল যে বিয়াৰ খবৰ সি লোৱাই নাই। সি সুধিলে, "দৰা গ'লনেকি?"

"গ'ল। বৰমইনাই যাবৰ সময়লৈকে তোৰ খবৰ ললে।" বাছাৰ মাকে ক'লে।

মনৰ অনুতাপ হ'ল। বৰমইনাক অন্তত: যাবৰ সময়ত এবাৰ সি দেখা দিবলৈ যাব লাগছিল। সি তো একো অপৰাধ কৰা নাই। মনে নিশব্দে যাবলৈ সাজু হ'ল আৰু বাছাৰ হাতৰ পৰা লেমটো ললে।

আগে আগে মন আৰু লাইটটো! পাছে পাছে মাক আৰু বাছা। হঠাতে আকাশত জোন উঠি আহিল। বাছাৰ মাকে সুধিলে, "ৰজত তেনে গ'ল।"

"গ'ল।" হুমুনিয়াহ পেলাই মনে ক'লে।

"সুমলীক মই আনিব খুজিছিলো, পিচে উকলনী ৰাজী নহ'ল। তাইক চাবি।"

মনে ক'লে "তাইৰ পিনে আজি পাইছেগৈ চাগৈ।"

বাছাৰ মাকে ক'লে "এৰা তহঁতৰ লৰালুৰিবোৰৰ দুৰ্দ্দশা দেখি মই বৰ দুখ পাইছো।"

মনৰ হিয়াখন কিয় জানো হঠাতে শাঁত পৰি গল। জোনটো আহি যেন তাৰ বুকুৰ এন্ধাৰ নাইকিয়া কৰি দিলে।
